

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FUZÛLÎ'NİN ESERLERİNDE HZ. PEYGAMBER ALGISI

Ayşe YILDIRIM

**Haziran-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FUZÛLÎ'NİN ESERLERİNDE HZ. PEYGAMBER ALGISİ

Ayşe YILDIRIM

**Danışman
Doç. Dr. Kenan BOZKURT**

**Diğer Jüri Yeleri
Prof. Dr. Selami TURAN Dr. Öğr. Üyesi Mesut ALGÜL**

**Haziran-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Ayşe YILDIRIM tarafından hazırlanan “Fuzûlî’nin Eserlerinde Hz. Peygamber Algısı” adlı tez çalışması 19/06/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Prof. Dr. Selami TURAN

.....

Danışman

Doç. Dr. Kenan BOZKURT

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ALGÜL

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Ayşe YILDIRIM
19/06/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FUZÛLÎ'NİN ESERLERİNDE HZ. PEYGAMBER ALGISI

Ayşe YILDIRIM

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kenan BOZKURT

2025, 128 Sayfa

Bu çalışmada 16. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden Fuzûlî'nin eserlerinde Hz. Peygamber algısının nasıl şekillendiği incelenmektedir. Fuzûlî, İslâm ve tasavvuf kültürüyle yoğrulmuş bir edebi zevki ve sanat anlayışıyla başta Hz. Muhammed olmak üzere birçok peygamberi eserlerinde yücelten bir dil ve üslupla ele almış, değişik anlam ilişkileri içinde eserlerinde işlemiştir. Bu çalışmada, şairin farklı türlerdeki yapıtlarında Hz. Peygamber algısının nasıl şekillendiği, hangi edebi türlerden, hangi dini kaynaklardan yararlandığı ve bu algının estetik boyutlarına odaklanılmıştır.

Fuzûlî'nin peygamber algısı; şairin bütün eserleri incelenerek irdelenmiştir. Şair, bu eserlerinde Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi, saygı, bağlılık ve derin muhabbeti ilâhi aşk anlayışıyla harmanlayarak mistik bir üslupla ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in ahlâkî ve manevî yönleri; hem beşerî hem de nebî kimliği ile değerlendirilmiş, bu yönlerin ideal insan modeliyle ilişkilendirildiği görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı, Fuzûlî'nin Hz. peygamber algısını tasavvufî düşünceyle nasıl temellendirdiğini ve bu algının eserlerine nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Çalışmada Fuzûlî'nin eserlerinde Hz. Peygamber algısının hem dinî hem de estetik bir değer taşıdığı görülmüştür. Ayrıca, şairin bu algısı dönemin kültürel ve edebî birikimiyle harmanlanarak özgün bir şekilde anlatıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Algı, Perspektif, Peygamberlik, Hz. Muhammed.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE PERCEPTION OF THE PROPHET İN FUZÛLİ’S WORK

Ayşe YILDIRIM

Batman University Graduate Education Institute

Turkish Literature and Language Department of Science

Advisor: Doç. Dr. Kenan BOZKURT

2025, 128 Pages

This study examines how the perception of the Prophet Muhammad is shaped in the works of Fuzuli, one of the 16th century classical Turkish literature poets. With a literary taste and artistic understanding molded by Islamic and Sufi culture, Fuzuli addressed many prophets, especially the Prophet Muhammad, in his works with a glorifying language and style, and processed them in different semantic relationships. This study focuses on how the poet's perception of the Prophet is shaped in his works of different genres, which literary genres and religious sources he uses, and the aesthetic dimensions of this perception. Fuzuli's perception of the Prophet is examined by examining all of the poet's works. In these works, the poet expressed his love, respect, devotion and deep affection for the Prophet Muhammad in a mystical style, blending it with his understanding of divine love. In addition, the moral and spiritual aspects of the Prophet Muhammad; evaluated with both human and prophetic identities, and it was seen that these aspects were associated with the ideal human model.

This study aims to reveal how Fuzuli's perception of the prophet overlaps with his mystical views. In the study, it was seen that the perception of the Prophet in Fuzuli's works carries both religious and aesthetic value. In addition, it was determined that this perception of the poet was blended with the cultural and literary accumulation of the period and expressed in an original way.

Keywords: Fuzuli, Perception, Perspective, Prophethood, Hz. Muhammad.

ÖN SÖZ

Klasik Türk şiirinde en çok işlenen ana temalardan biri peygamberlerdir. Peygamberler, İslâm dinin temel kaynaklarından olup ilâhî mesajın insanlara iletilmesi görevini üstlenen seçkin kimselerdir. Onlar, güzel ahlâkla donatılmış, insanlığa örnek olarak sunulmuş rehberlerdir. Bu bağlamda peygamberlik silsilesi, ilk insan Hz. Âdem ile başlamış ve son peygamber Hz. Muhammed ile nihayete ermiştir.

Hız. Peygamber, insanlar arasından seçilmiş, üstün vasıflara sahip bir elçidir. O, sıradan bir insan olmadığı gibi insanüstü niteliklere sahip bir varlık da değildir. İslâm inancında peygamberlere özgü olan sıdk, emanet, fetânet, ismet, mûcize ve tebliğ gibi özellikler Hız. Peygamber’de de bulunmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra Kur’ân-ı Kerîm’de Hız. Peygamber, “haberci”, “tenbih eden” ve “uyarıcı” sıfatlarıyla anılmıştır.

Üsve-i Hasene yani en güzel örnek olarak kabul edilen ve insanlara rahmet olarak gönderilen Hız. Peygamber, klasik Türk edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Onun doğumu, büyümesi, evlenmesi, mi’racı, savaşı, mûcizeleri ve vefatı; klasik Türk edebiyatında sıklıkla işlenen temalar arasında yer almıştır. Pek çok şair, şiirlerinde Allah’a hamd ü senâdan sonra Hız. Peygamber’e salât ve selâm getirmiştir. Bu şiirlerde Hız. Peygamber güzel sözcüklerle methedilmiş, ondan şefaât talep edilmiştir. Bu gelenek, İslâm medeniyetinde gelişen Türk edebiyatının ilk dönemlerinden itibaren günümüze kadar devam etmektedir.

Klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî, Hız. Peygamber’e duyduğu muhabbeti, edebî kudretiyle ve tasavvufî birikimiyle harmanlayarak dile getirmiştir. Bu çalışmada, şairin Hız. Peygamber algısı bütün eserleri değerlendirilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Fuzûlî’nin eserlerinde Hız. Peygamber’e ithafen kullandığı sözcük ve ifadeler beyit çözümle yöntemiyle incelenmiştir. Özellikle divanındaki gazel, kaside ve na’âtlerinde Hız. Peygamber’in manevî üstünlüğü ve ahlâkî değeri ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra şair, İslâm toplumunda Hız. Peygamber’e atfedilen birçok sıfatla onu eserlerinde anlatmaya çalışmıştır. Onun üstün ahlâkını ve peygamberlik makamındaki yüceliğini bu sıfatlarla vurgulamıştır. Şair, Hız. Peygamber’in insanlık için taşıdığı manevî değeri şiirlerine yansıtmış, onun hayatını ve öğretisini kutsal bir örnek olarak sunmuştur.

Bu tez çalışması; giriş ve bir bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve önemi ele alındıktan sonra “algı ve peygamberlik” kavramları genel bir bakışla değerlendirilmiştir. Bu bölümde; peygamberlik nedir, Kur’ân’da peygamberlik mefhumu nasıl ele alınmıştır, peygamberlerin gönderilme gerekliliği, son peygamber Hız. Muhammed’e duyulan ihtiyaç, peygamberlerin ortak çağrısı ve imân ilişkisi gibi konular ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, tezin ana konusunu oluşturan Fuzûlî’nin eserlerinde Hız. Peygamber algısı, şairin farklı eserleri temel alınarak analiz edilmiştir. Bu bölümde Nur-ı Muhammedî, Habibullah, seçilmiş/Ahmed-i Muhtar, Gül Yüzlü Peygamber, Mûcizeleri Sonsuz Olan Peygamber, Methedilen Peygamber, Rehber Olan, Yol Gösteren Peygamber, Şefaât ve Rahmet Sahibi Peygamber, İslâm’ın Müdafii Peygamber gibi başlıklar altında değerlendirmeler yapılmıştır. Her başlık için önce genel bilgiler verilmiş, ardından Fuzûlî’nin ilgili eserlerinden örnekler sunularak yorumlanmıştır.

Bu tez çalışmasının ortaya çıkış sürecinde, çalışmanın planlanması ve yürütülmesinde bana yol gösteren, değerli bilgi ve önerileriyle çalışmamı yönlendiren kıymetli danışmanım Doç. Dr. Kenan Bozkurt’a en içten şükranlarımı sunarım. Kendisi hem akademik rehberliği hem de teşvik edici yaklaşımıyla bu çalışmanın tamamlanmasında büyük katkı sağlamıştır.

Ayrıca, çalışmalarım süresince bana destek olan, her zorlukta yanımda bulunan değerli eşim Mehmet Yıldırım'a; duaları, sabrı ve desteğiyle bana güç veren sevgili aileme de gönülden teşekkür ederim.

Ayşe YILDIRIM
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	1
1.3. Çalışmanın Amacı	2
1.4. Çalışmanın Yöntemi.....	2
1.5. Çalışmanın Önemi.....	2
1.6. Algı ve Peygamberlik Kavramının Kuramsal Çerçevesi.....	3
1.6.1. Peygamberlik Nedir?	10
1.6.2. Kuran’da Peygamberlik Mefhumu	13
1.6.3. Peygamberlerin Gönderilme Gerekliliği	17
1.6.4. Son Peygamber Hz. Muhammed’e Duyulan İhtiyaç ve Gereklilik.....	22
1.6.5. Peygamberlerin Ortak Mesajı: Tevhid İnancı	25
1.6.6. Peygamberlik ve İman.....	31
2. FUZÛLÎ’NİN ESERLERİNDE HZ. PEYGAMBER ALGISI.....	34
2.1. Nur-ı Muhammedî/Akl-ı Kül Olarak Hz. Muhammed.....	36
2.2. Muhabbet/Sevgi Peygamberi Hz. Muhammed.....	44
2.3. Güzel Olarak Hz. Muhammed: Gül Yüzlü/Gül Kokulu Peygamber.....	50
2.4. Seçilmiş/Ahmed-i Muhtar Hz. Muhammed	57
2.5. Mûcizeleri Sonsuz Bir Deniz Olan Peygamber: Hz. Muhammed.....	61
2.6. Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed.....	69
2.7. Son Peygamber (Hâtemü’l- Enbiyâ) Hz. Muhammed	74
2.8. Hayrû’l-Beşer Olarak Hz. Muhammed	78
2.9. Şefaât Peygamberi Hz. Muhammed	80
2.10. İslâm’ın Savunucu ve Koruyucusu Olarak Hz. Muhammed.....	90
2.11. Mürşit/Rehber Olarak Hz. Peygamber	94
2.12. Övülmeye Lâayık ve Kur’ânı- Kerim’de TavsirEdilen Peygamber.....	100
2.13. İlmin Kemâli ve Tebliğ Edici Olarak Hz. Peygamber	108
3.SONUÇ	115
KAYNAKÇA	118

KISALTMALAR

a.g.e: Adı geçen eser
akt.: Aktaran
a.s: aleyhisselam
b.: Beyit
B&B: Beng ü Bâde
bkz.: bakınız
C.: Cilt
çev.: Çeviren
DİA: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
E&K: Enisü'l-Kalb
G.: Gazel
H&S: Hadikatü's-Süedâ
h.: Hadis
haz.: hazırlayan
Hz.: Hazreti
K.: Kaside
L&M: Leylâ vü Mecnûn
Muk.: Mukaddime
no.: Numara
R&Z: Rind ü Zâhid
S.: Sayı
s.: Sayfa
S&M: Sıhhat u Maraz
ş.: Şiir
TD: Türkçe Divan
TDK: Türk Dil Kurumu
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.: Yayınları
YL Tezi: Yüksek Lisans Tezi
vb: Ve benzerleri

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada, 16. yüzyılda yaşamış klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî'nin eserlerinden hareketle, onun peygamber algısı incelenmiştir.

İslâm dininin temel kaynaklarından biri olan peygamberlik kavramı, Türk edebiyatı şairlerince farklı üsluplarla sıkça işlenen konular arasında yer almaktadır. İslâm inancına sahip birçok şair, gerek Hz. Muhammed'e gerek diğer peygamberlere eserlerinde genişçe yer verip onları çeşitli sıfatlarla betimlemişlerdir. Bu anlamda Hz. Muhammed, klasik Türk şairlerinin en çok işlediği konulardan biri olmuştur. Denebilir ki bu konu etrafında bir peygamber edebiyatı oluşmuştur. Eserlerinde Hz. Muhammed'i sıkça konu olarak ele alan şairlerin başında 16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî gelmektedir. Onun asırlardır edebi bir zevkle okunan Su Kasidesi isimli na'tı birçok edebiyatseverin zihinlerinde yerini almıştır. Fuzûlî'nin bütün eserlerini gözden geçirilerek eserlerindeki Hz. Peygamber algısının tespiti bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmanın kapsamını, 16. yüzyılın önemli şairlerinden Fuzûlî'nin eserlerinde şekillenen Hz. Peygamber algısı oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle peygamberlik kavramı, peygamberlerin gönderilme nedenleri, son peygamber Hz. Muhammed, peygamberlerin ortak çağrısı olan tevhid inancı ve peygamberlik-imân ilişkisi gibi konulara değinilmiştir. Ardından klasik Türk edebiyatında Hz. Peygamber'in yansımalarından tezâhür olan edebî türlerin tanıtımına yer verilmiştir.

Tezin esas bölümü ise Fuzûlî'nin Türkçe Divanı başta olmak üzere diğer manzum ve mensur eserlerindeki Hz. Peygamber'e dair oluşturduğu algının detaylı çözümlemesini oluşturmaktadır.

1.3. Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın öncelikli amacı, Fuzûlî'nin Hz. Peygamber algısını ortaya koymaktır. Yapılan alan ve kaynak taramalarında “peygamber algısı” konusuna yönelik çok sayıda filozof, yazar ve şair tarafından çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Fakat klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden olan ve peygamber mefhumunu eserlerinde sıkça dile getiren Fuzûlî'nin bütün eserlerindeki “peygamber algısı”nı tespit etmek amacıyla yapılan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmaların geneli Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Türkçe Divan'ı üzerine yapılmış olup bu eserlerde de hususi şairin “Hz. Peygamber” algısını tespit etmek gayesi olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmayla hem peygamber kavramını tanımlamak ve tanıtmak hem de “Fuzûlî'nin gözünden peygamber kimdir, peygamberi nasıl tasavvur etmektedir, Fuzûlî, nasıl bir peygamber anlayışına sahiptir?” sorularına yanıt aranmıştır. Bu konunun seçilme amacı ise İslâm dinin temel kaynaklarından biri olan Hz. Peygamber'i, Fuzûlî'nin eserlerinde hangi özellikleriyle ele alındığının belirlenmesi ve bu bağlamda Fuzûlî'nin peygamber kavramına yüklediği manaların tespit edilmesidir.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konu ilişkin veriler; akademik yayınlar, yüksek lisans ve doktora tezleri, siyer kitapları, kutsal metinler (Kur'ân, İncil vb.) ve şairlerin divanları gibi çeşitli kaynaklardan, disiplinlerarası bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Çalışmada yer alan veriler doküman inceleme yöntemiyle elde edilmiştir.

Bu çalışmada, Fuzûlî'nin peygamber algısı çeşitli beyitler ve na'atlar üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle soyut bir konu olan “peygamber algısı” okuyucunun zihninde daha anlaşılır kılınması amaçlanmıştır.

1.5. Çalışmanın Önemi

Hz. Peygamber, İslâmî literatürde temel bir yere sahiptir. Bu konuda yapılan çalışmalar genellikle Hz. Peygamber'in hayatı, nitelikleri, nübüvvet öncesi ve sonrası dönemlerine odaklanmaktadır. Ancak klasik Türk edebiyatı bağlamında, bir şairin tüm

eserlerini temel alınarak Hz. Peygamber'e dair algısını derinlemesine inceleyen bir tez çalışmasına rastlanmamıştır.

Bu çalışmada, 16. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e dair algısı, onun şiirlerine yansıyan duygu dünyası, estetik anlayışı ve sanatsal üslubu çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve Fuzûlî'nin eserlerinde Hz. Peygamber'e atfedilen anlamın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu konuyu ele alan ilk tez çalışması olması özgünlük açısından da önemli bir değer taşımaktadır.

1.6. Algı ve Peygamberlik Kavramının Kuramsal Çerçevesi

Algı, bireyin dış dünyadan aldığı uyarıcıları duyuları aracılığıyla işleyip zihinsel süreçlerle anlamlandırması sonucu oluşan, hem bireysel hem de toplumsal boyutları olan dinamik bir olgudur. İnsan zihninde farklı şekillerde tezahür edebilen bu kavram; bireyin içinde yaşadığı doğal çevre, bilgi ve kültür birikimi, ihtiyaçları ve öncelikleri gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak çeşitlenmektedir (Ata, 2006, s. 10). Günlük yaşamda da sıklıkla kullanılan “algı” sözcüğü; “*insanların algısı gün geçtikçe değişiyor*”, “*algılarla oynanıyor*”, “*algıda seçicilik*” ya da “*bu tarz paylaşımlar, toplumda değişik algılar oluşturmaya devam ediyor*” gibi ifadelerle, kavramın bireysel yönü kadar toplumsal etkisine de işaret etmektedir. Bu bağlamda, algı yalnızca duysal bir edinim olmayıp bireyin kültürel, sosyal ve psikolojik koşullarıyla şekillenen aktif bir anlamlandırma süreci olarak değerlendirilmektedir.

Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre algı; “*bir şeye dikkati yöneltmek o şeyin bilincine varma, idrak etme*”dir.¹ San ise algıyı “*Bir ya da birden çok duyu organının beyinde kaydettiği bir uyarıcının yorumlanması*” olarak açıklamıştır (San, 2004, s. 27). Ayrıca San, algı ve algılamak kavramını çevresel faktörler etkilesede bu kavramın daha çok zihinsel bir süreç olduğunun altını çizmiştir. Algılama sürecinde özne ve nesnenin varlığına dikkat çekmiş, ruhsal ve zihinsel yaşamın en temel eylemlerinden bir parça olduğunu vurgulamıştır (San, 2004, s. 27). Bu bağlamda, algı sürecinde suje ve objenin varlığı üzerinde durulduğu görülmektedir.

Brian Ward, algı kavramını “duyuötesi” bir nitelikle ele almakta ve bu görüşünü elma örneğiyle somutlaştırmaktadır. Ona göre bir kişi, fiziksel olarak ortamda

¹ Türk Dil Kurumu. (t.y). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>.

bulunmayan bir elmayı zihninde canlandırarak algılayabilir. Bu, yalnızca imgesel bir tasavvur değildir; çünkü Ward’a göre birey, gözlerini ya da herhangi bir duyusunu kullanmaksızın elmanın görüntüsünü doğrudan zihninde algılayabilir. İşte bu yönüyle algı, duyularla sınırlı olmayan bir yeti olarak tanımlanmakta ve “duyuötesi algı” kavramı ortaya çıkmaktadır (Ward, 1979, s. 4). Ward’ın bu yaklaşımı, insan zihninin varlıkları doğrudan deneyimlemeden de algılayabildiğini, yani algının yalnızca dış uyaranlara değil, zihinsel temsillere de bağlı olduğunu göstermektedir.

Benzer biçimde bireyin inanç sistemi de dünyayı algılama biçimini doğrudan etkileyen temel bir faktördür. İnananlar için özellikle peygamber figürü, fiziksel bir tecrübeden ziyade zihinsel ve kalbî bir tasavvur olarak şekillenir. Müslümanlar, Hz. Muhammed’i görmemiş olsalar da onu gönüllerinde taşıyan ve zihinsel imgelerle anlamlandıran bir algı dünyasına sahiptirler. Bu noktada algı, Ward’ın tanımladığı gibi doğrudan fiziksel deneyime dayanmasa da güçlü ve kalıcıdır. Ancak bu algı, bireylerin kültürel, sosyal ve bilişsel yapılarına göre farklılık gösterebilir. Örneğin Fuzûlî’nin zihninde Hz. Peygamber, kimi zaman “su” gibi hayat verici bir unsur, kimi zaman da “gül” ya da “uğruna can verilecek sevgili” olarak betimlenirken Yunus Emre’nin algısında o, “görmeden sevilen sevgili”, “Habîb” ya da “Nebiler Serveri” gibi derin anlamlar içeren ünvanlarla anılmaktadır (Öztoprak, 2020, s. 299-327). Bu farklılık, peygamber algısının soyut ve kişisel boyutunu ortaya koyar. Zira hiçbir inanan - sahabeler dışında- Hz. Peygamber’i doğrudan görmemiştir; onun hakkında oluşan tüm zihinsel tasavvurlar, anlatılar ve metinler aracılığıyla şekillenmektedir. Bu anlatıların şair tarafından nasıl anlamlandırıldığı ise doğrudan bireysel tasarrufla ilgilidir. Bu durum, şairin zihninde oluşan peygamber figürünün, gerçek tarihî şahsiyetten farklılaşabileceğini ya da olmayan bir özelliğin varmış gibi tasvir edilebileceğini göstermektedir. Diğer bir deyişle herkes, kendi inanç ve hayal dünyasında görmek istediği peygamberi algılar.

Peygamberler ise İslâm dininin temel kaynaklarından ve rûknündendir. Peygamberler, Allah tarafından insanlara doğru yolu göstermeleri, tevhit inancının esaslarını anlatmaları için gönderilmiş özel kimselerdir. Onları özel kılan şey de tam burada başlar. Allah, her ne kadar Kurân’da insanların iyiyi ve doğruyu seçmeleri için kendilerine akıl verdiğini söylemişse de (bkz. Bakara 164, Nahl 67) insanları atıldıkları yeryüzünde yalnız bırakmamış; akıllarıyla bulamadığı doğru yolu, peygamberler vasıtasıyla göstermiştir. Nitekim Allah, Âr’âf suresi ikinci ayette “*Bu Kur’ân, kendisiyle insanları uyarman ve mü’minlere öğüt vermek için sana indirilen bir kitaptır. Onu*

tebliğ etme işinden ve buna karşılık alacağın tepkiden dolayı sakın göğsünde bir daralma olmasın!” diyerek peygamberlerin görevini açıkça tanımlamaktadır.

Peygamberlik makamı, Allah’ın belirlediği şartlar çerçevesinde özel kişilere verilen kutsal bir görevdir. Bu yüce vazifeyle gönderilen bütün peygamberler herhangi bir sınava tabi tutularak gönderilmemiş ve seçilmemiştir. Yani peygamberlik, ibadet ve amel-i sâlih ile elde edilebilecek bir sıfat veya makam değildir. Ayrıca hizmete karşılık verilen bir ödül de değildir. Peygamberlik, Allah’ın gerekli gördüğü şartlarda ve zaman dilimlerinde bir kişiye verdiği paye ve vazifedir (Mevdûdi, 2002, s. 136).

İslam inancına göre de insanlığa gönderilen son peygamber, Hz. Muhammed’dir. Kur’an-ı Kerim’de peygamber gönderilmesinin sebebi şöyle açıklanır: “Bu Kur’an, kendisiyle insanları uyarman ve müminlere öğüt vermek için sana indirilen bir kitaptır” (A’râf, 7/2). Ayetten de anlaşılacağı üzere, peygamberler vahiy yoluyla ilâhi mesajı iletme görevini üstlenmiş özel görevli kimselerdir.

Allah tarafından insanlara uyarıcı olarak gönderilen peygamberlerin bazı temel özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri, peygamberlerin “beşer” sıfatına sahip olmalarıdır. İnsanlar, peygamberlerin beşer sıfatından mütevellit kimi zaman onların nübüvvetini inkâr etmişler, “*Bu ne biçim peygamber ki yemek yiyor, çarşıda pazarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!*” (Furkân, 25/7) diyerek itiraz etmişlerdir. Nitekim peygamberler de insanlar gibi temel ihtiyaçlara sahip; yiyen, içen, gezen, uyuyan ve çoğalan kimselerdi. Fakat peygamberleri diğer insanlardan ayıran çeşitli yönleri bulunmaktadır. Bu yönlerden biri de peygamberler vahiy sahibi olabilen kimselerken diğer insanlar, vahiy sahibi olamazlar. Elmalı Hamdi Yazır’ın Fransızcadan tercüme ettiği “*Metâlib ve Mezâhib*” adlı eserinde hepimiz vahiy sahibi olamayacağımıza göre peygambere olan ihtiyacımızı kabul etmemiz gerektiğini anlatmıştır:

“Allah’a kulluk edebilmek için onun emirlerini kati bir vahiy ve o vahiyden elde edilecek bilgi yoluyla almak ihtiyacındayız. Mademki hepimizin vahiy sahibi olmadığımızı görüyoruz, o halde peygambere ihtiyacımızı kabul edeceğiz. Hakikaten peygambersiz din mümkün değildir. Bunun içindir ki Allah’ı bilmeyenler mabudlarını kendi önlerine dikmek ve ondan ilham almak isterler. İşte peygambere dayanmayan bütün batıl dinler buradan çıkmıştır” (Yazır, 1978, s. 43).

Yazır, yukarıdaki ismi geçen eserinde hak dininin kökeninin “peygamberlik” olduğunu bütün peygamberleri ortak noktada birleştiren yegâne emelin tevhit inancı olduğunu ifade eder ve bu inancın olgunluğa eriştiği zamanında Hz. Muhammed

döneminde olduğunu anlatır (Yazır, 1978, s. 43-48). Yani insanlığın her şartta ve her çağda bir yol göstericiye ihtiyacı olmuştur. Yüce Allah da insanların bu ihtiyacını kendileri arasından bir peygamber görevlendirerek karşılamıştır.

İmam Mâtürîdî de bu ihtiyacın gerekliliğinden söz etmiştir. İmam Mâtürîdî'ye göre peygamberlik, Allâhü Teâlâ'nın bize emrettiği şeyleri yapmamız ve nehyettiği şeylerden de kaçınmamız için bize peygamber göndermesi gereklidir. Allah'ın varlığına ve birliğine inanan bir kimsenin, onun insanlara peygamber gönderebileceğine inanması gerekir. Mâtürîdî, peygamberliğin gerekliliğini aklî ve naklî delillerle savunmuştur (Tabak, 2006, s. 90). İmam Mâtürîdî'nin dikkat çektiği bu zorunluluk, insanların İslâm dinini Allah'ı doğru kaynaklardan öğrenmesi gereğinden ileri gelir. Aksi takdirde yanlış kaynaklar, insanları büyük bir çıkmaza ve engebeli bir yola sevk edebilir. Bu nedenle doğru ulaşmak peygamberlerin ilettiği vahiylerle mümkündür.

İnsanlık tarihi boyunca bireyler hayatın anlamını kavrama, doğru ile yanlış ayırt etme ve güvenilir bir rehberliğe ulaşma arayışı içinde oluşları; kimi zaman bireyleri kendilerine benzer ya da kendilerinden daha zayıf varlıklardan medet ummaya yöneltmiştir. Aciz, cansız yahut yaratılmış birtakım güçlere “yardımcı” ünvanları verilerek hakikatin üzeri perdelenmiştir. İşte bu noktada peygamberlerin gönderilişi, yalnızca tebliğ etmek değil, insanın bu yanlış yönelimlerine karşı ilâhî bir uyarı niteliği taşır. Peygamberler, insanlara sadece Allah'a kul olunması gerektiğini kendilerine hiçbir fayda veya zarar veremeyecek varlıklardan medet ummanın aklen ve dinen bir temeli olmadığını bildirmişlerdir. Bu bağlamda Kur'ân'da geçen “*peygamber ve kitap göndererek insanlığı doğru yola iletmek ve bu yolu dikenlerden, engebelerden arındırmak Allah'a düşer*” (Nahl, 16/9) ayeti peygamberlerin varlığını anlamada temel bir referans noktasıdır. Ayet, insanın hakikate ulaşmasında tek rehberin Allah olduğunu vurgular ve bu rehberliğin peygamberler ve ilâhî kitaplar aracılığıyla sağlandığını bildirir.

Allah, insanların dikenli, engebeli ve çıkmaz yollar yerine dosdoğru bir yola ulaşabilmesi için peygamberler gönderdiğini açıkça belirtir. Bu yol, sadece dünyevî anlamda bir düzen olarak algılanmamalıdır. Bu yol, insanın ahlâkî ve manevî olarak arınmasını, iyi bir insan olmasını da hedefler. Çünkü insanların doğru bilgiye ulaşmaları, ilâhî vahyin süzgecinden geçmeyen kaynaklarla değil, doğrudan Allah'tan gelen mesajlarla mümkündür. Bu anlamda peygamberlerin gönderilişi bir lütuf olmayıp zaruri bir ihtiyaçtır. Zira insan, aklıyla birçok şeye ulaşabilir ancak vahyin rehberliği olmadan bu bilgiyi doğruya yönlendirmesi her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle

Allah insanlığa en güvenilir kılavuzlar olan peygamberleri göndermiş; onları sahte ilâhların, yanlış inançların ve karanlık yolların karşısına birer nûr ve hakikat temsilcisi olarak çıkarmış; insanları kula kul olmaktan kurtarıp onları her şeyin mutlak hâkimi olan Allah'ın kulluğuna davet etmiştir. Bu anlamda Nahl sûresi 9. ayet, bu hakikatin özlü bir ifadesi olarak tüm peygamberlerin gönderiliş maksadını da özetlemektedir.

“*Siret-i Server-i Âlem*” kitabının yazarı Mevdûdî ise insanın kim olduğunu, kimin yarattığını, o yaratıcıyı mutlu etmek için nelerin yapılması gerektiğini, hem bu dünyada hem de ebedî hayatta refâha kavuşmak için sahip olunması gereken vasıfları anlatan bir rehberin olması gerektiğini ifade ederek peygamber gönderilmesinin gerekçesini izâh etmiştir (Mevdûdî, 2002, s. 45). Mevdûdî'nin de dikkat çektiği üzere Allah, insanlara sırat-ı müstakim için bir yol gösterici göndermiştir. İslam inancına göre insanlığa gönderilen o rehber, Hz. Peygamber'dir. Hz. Muhammed'in sahip olduğu evrensel misyon, onu diğer peygamberlerden ayırmış; bu ayrım da onun farklı bir konuma oturtulmasına zemin hazırlamıştır.

Peygamberlerin sahip olduğu yüce vasıflar, tarih boyunca dini metinlerin yanı sıra edebî eserlerde de derin etkiler bırakmıştır. Bu vasıflar etrafında şekillenen anlatılar, zamanla güçlü bir edebî geleneğe dönüşmüş ve özellikle Hz. Muhammed'in şahsında zirveye ulaşmıştır. Klasik Türk edebiyatı da bu geleneğin önemli bir taşıyıcısı olmuş; Hz. Peygamber'in üstün nitelikleri, şairlerin kaleminde sanatla harmanlanarak estetik boyut kazanmıştır. Bu çerçevede siyer, sîre, esmâ-ı Nebî, mevlîd, mu'cizât-ı miraciye, gazavât-ı Nebî, hilye, ahlâku'n-Nebî, şefaât-nâme, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis gibi türler gelişmiş ve özellikle na'ıtlar bu edebî miras içinde öne çıkmıştır. Zira na'ıtlar, Hz. Muhammed'in ahlâkî, fizikî ve manevî güzelliklerinin yüceltildiği; onun ümmeti üzerindeki rahmet ve merhametinin edebî bir dille ifade edildiği metinlerdir. Klasik Türk edebiyatı şairleri, peygamber'e duydukları derin sevgiyi en güzel edebî sanatlarla bezeyerek şiirlerinde dile getirmiş, onun adının şiirlerinde geçmesiyle bu metinlerin müşerref ve kıymetli hale geldiğine inanmışlardır (Özcan, 2007, s. 2). Hz. Peygamber'in ismini “gül” gibi güzel, zarif ve kokulu imgelerle özdeşleştiren şairler, onun adını anmakla hem bir ibadet hem de bir estetik ifade biçimi gerçekleştirmiş; böylece ondan şefaât dilemişlerdir. Bu durum, klasik edebiyatta peygamber sevgisinin sadece bir iman göstergesinin çok ötesinde güçlü bir edebî geleneğin temel dayanaklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. Muhammed'e duyulan sevgi, yalnızca klasik Türk edebiyatı şairleriyle sınırlı kalmamış; halk edebiyatı geleneğinde yetişen şairler de onu övmeyi ve adını

şairlerinde zikretmeyi bir şeref vesilesi saymışlardır. Bu şairler, Hz. Peygamber'in çeşitli sıfatlarını, manevi niteliklerini ve ümmet üzerindeki rahmetini anlatmak için dilin tüm imkânlarını seferber etmişlerdir. Halk edebiyatı, özellikle tasavvufî yorumlarla yoğrulmuş bir söylem içinde, Hz. Peygamber'i hem bir sevgi hem de ilahi hakikate ulaşmanın sembolü olarak ele almıştır. Bu anlayışın güzel bir örneği Kul Himmet'in şu dörtlüğünde görülebilir:

Gül kokulu Muhammed'in teridir

Gönlü saf olanlar Hakk'ın yâridir

Âşıka mâşukun bergüzâridir

Sevdalar nasipler nurlar saçılır (Kul Himmet)

Kul Himmet, bu dizelerinde halk arasında yaygın olan “Hz. Muhammed'in terinin gül koktuğu” inancına telmihte bulunmuştur. Şairin gül kokusu olarak ele aldığı bu vasıf, salt fiziksel bir nitelik olmayıp, Hz. Peygamber'in manevî güzelliğinin ve ruhani varlığının sembolü olarak okunmalıdır. Şair, gönlü saf olanların Hakk'ın dostları olduğunu belirterek Hz. Peygamber'e olan sevginin aynı zamanda ilahî aşka erişmenin bir yolu olduğunu ifade eder. Bu aşk, âşık ile mâşuk arasındaki ilahî bağ üzerinden şekillenirken sevdaların ve nasiplerin nur saçan bir kaynağa dönüşmesini de temsil eder ki bu da Hz. Peygamber'e halk geleneğinde yüklenen anlamın açık bir izahıdır.

Kul Himmet'in verilen dörtlüğünden de anlaşılacağı üzere Türk edebiyatı şairlerinin Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatan ortak bir edebî gelenek oluşturdukları görülmektedir. Merkezinde Hz. Peygamber sevgisinin yer aldığı bu gelenek, daha çok klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından icra ediliyor gibi görünse de Halk Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı da bu geleneğin bir parçası olup bu dönem şairlerinin gururla, zevkle ele aldığı, işlediği muhtevalardan biri olmuştur. Yazılan eserlerde Hz. Peygamber; *hayre'l-beşer, şefaat peygamberi, son peygamber, gül kokulu/yüzlü peygamber, ay yüzlü, âlemlere rahmet olarak gönderilen, iki cihân serveri, Ahmed-i Muhtar, habibullah, hidayet güneşi, yol gösterici, muhabbet peygamberi*, gibi birçok güzel sıfatlarla anlatılmıştır.

Fuzûlî, 16. yüzyılda yaşamış, klasik şiirin en büyük şairlerinden biridir. Duyguyu derinlemesine işleyişi ve tasavvufî yaklaşımlarıyla dikkat çeken şair, Hz. Muhammed'e duyduğu derin muhabbeti, şiirlerinde büyük bir içtenlikle dile getirmiş; onu sıkça övüp adını anmakla şiirlerini yüceltmıştır. Bu yönüyle Fuzûlî, Peygamber sevgisini estetik ve samimi bir dille ifade eden en önemli klasik şairlerden biri kabul

edilir (Balta, 2021, s. 114). Hz. Muhammed'e olan muhabbetini dile getirdiği, onun üstünlüklerini, vasıflarını anlattığı şaheser niteliğindeki “Su Kasidesi”nde okuyucuları lirizmin doruklarına çıkarmaktadır. Fuzûlî; içindeki peygamber hasretini, ona olan bağlılığını, iştiağını adı geçen na'tle bir nebze de olsa ifade etmek istemiştir. Ona olan muhabbetini sadece bu kaside ile değil; çoğu eserlerinde kelimenin ve cümlenin en güzel hâliyle anlatmıştır. Peygamber âşığı bir şair olan Fuzûlî, divanındaki bazı gazeller ve kasidelerinde Hz. Peygamber için “*dosdoğru olan peygamber, hayru'l beşer Hz. Peygamber, Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştıran peygamber, insanları ıslah eden peygamber, insanları edeplendiren peygamber, Allah'ın izniyle hüküm koyan peygamber, gönülleri fetheden peygamber (Pişgin, 2023, s. 7-9), muhabbet peygamberi, gül kokulu peygamber, Ahmed-i Muhtar olan peygamber, mucizeleri sonsuz bir deniz olan peygamber, rahmet peygamberi veson peygamber*” sıfatlarını kullanmıştır.

Fuzûlî, birçok eserinde özellikle *Su Kasidesi* isimli meşhur na'tinde Hz. Peygamber'i bir kurtarıcı şefaathçi yönüyle tasavvur edip algılamıştır. Özellikle hadislerde ve Kur'ân'da “haşir günü” diğer semavî dinlerde ise “sıkıntılı birgün” olarak tarif edilen mahşer meydanını sözün büyüğü olan söz sanatlarından istifade ederek gerçekçi bir şekilde betimlemeyi ustaca başarmıştır. Herkesin ne yapacağını bilmediği, bütün azaların kelâm sahibi olup konuşmaya başladığı öyle bir zorlu bir günde Fuzûlî, Hz. Peygamber'in “*livâü'l-hamd*” sancağı altında yer alabilmeyi, mâkam-ı Mahmud'a lâyık olabilmeyi ve onun gül cemâlini görebilmeyi arzular (Vural, 2023, s. 519). Şair, bunun için sürekli gözyaşı döker. Zirâ, klasik Türk edebiyatında gözyaşı samimiyetin, aşkın, ıstırapın, gerçek sevgisinin alâmetidir.

Fuzûlî, yaşadığı coğrafyanın etkisinde kalan, tevhit inancının en güçlü savunucularından olan bir şairdir. Ayrıca peygamber sevgisini şiirlerinde derunî bir şekilde ele alan güzide şairlerdendir. Fuzûlî, peygamber denizinin gavvası olmasına rağmen kendisini na'tlerinde hiçbir zaman başarılı görmemiştir. Hep eksik kaldığını, şiirlerinin ve sözlerinin o, en sevgiliyi/Hz. Muhammed'i anlatmada yetersiz kalacağını düşünmüştür. Hatta yazdığı şiirlerin Hz. Peygamber'den bahsederse anlam ve değer kazanacağını, şiirinin Hz. Peygamber muhtevalı olması ona bir kutsallık kazandıracağı algısını birçok na'tinde görmektediriz (Kılınç, 2023, s. 491). Fuzûlî, Hz. Peygamber'e duyduğu derin muhabbeti şiirlerinde ifade ederken kelimelerin anlam gücünden yararlanmakla beraber klasik şiirin sembollerle yüklü tabiat ve kozmik unsurlarına da başvurmuştur. Bu unsurlar arasında en dikkat çeken, hiç şüphesiz çiçeklerdir. Özellikle çiçeklerin sultanı kabul edilen gül, Fuzûlî'nin şiirlerinde merkezi bir sembol hâline

gelmiştir. Zira tasavvuf geleneğinde gül, Hz. Muhammed'i temsil eden en yaygın ve güçlü simgelerden biridir. Gülün zarafeti, kokusu, rengi Hz. Peygamber'in hem beşerî yönünü hem de ilahî misyonunu sembolize eder. Fuzûlî de bu anlam katmanlarını derinlikli bir şekilde kullanmış, gül üzerinden Hz. Peygamber'in eşsiz vasıflarını, manevî güzelliğini ve aşkın boyutunu yansıtmıştır (Bozkurt, 2018, s. 263). Şairin bu yaklaşımı, Hz. Peygamber'e duyulan sevginin sadece bireysel bir bağlılık ya da tarihsel bir hayranlık olmadığını, aynı zamanda evrensel bir hakikat arayışının ve rehberliğin ifadesi olduğunu göstermektedir. Fuzûlî'nin şiirlerinde oluşturduğu anlam katmanları ve dilsel kurgu, peygamberliğin belirli bir döneme ait bir olgu olmadığını her çağda ve her toplumda geçerliliğini sürdüren ilahî bir yol göstericilik olduğunu vurgulama amaçlıdır. Bu anlamda Fuzûlî, geleneksel imge dünyasını kullanarak hem estetik hem de metafizik bağlamında bir peygamber tasavvuru inşa ettiğini söylemek mümkündür.

1.6.1. Peygamberlik nedir?

Peygamber sözcüğü, Farsça olup haber anlamına gelen “peyâm/peygâm” ile alan, getiren, götüren anlamına gelen “ber” sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşturulmuş birleşik bir kelimedir (Develioğlu, 1999, s. 863). Bu sözcük, Arapçadaki nebî ve resûl sözcüklerinin karşılığı olarak türetilmiş ve Türkçeye de bu anlamıyla girmiştir. Eski Türkçede bu kavram için “yalvaç” sözcüğü kullanılmışsa da peygamber sözcüğünün kullanımı daha yaygındır ve günümüzde neredeyse bu sözcük hiç kullanılmamaktadır. Dinsel bir kavram olarak ele alındığında ise peygamber; Allah'tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri tebliğ eden, muhataplarını hak dine çağırmakla görevlendirilen yüksek vasıflı kimse olarak tanımlanır (Yavuz, 2007, s. 257-262).

Mevdûdî'ye göre peygamber; yüce Allah'ın varlığını, tekliğini ve ölümsüzlüğünü gösteren; insanın ne olduğunu, kimin için yaratıldığını ve yaratıcıyı memnun etmek için yapılması gerekenleri bildiren kişidir. O, hem bu dünyada hem de ahirette ebedî saadet için sahip olunması gereken özellikleri tebliğ eden; Allah'ın insanlar arasından seçtiği, sırat-ı müstakîme götüren en doğru rehberdir (2002, s. 44-45). Zemahşeri'ye göre ise peygamber; kavminin en kerim, en iyi ve üstün kişisi olup fesahat sahibi gibi özelliklere sahiptir. Allah, kullarını doğru yola iletmek için bu kimseleri seçmiştir (Urgan, 2019, s. 12). Allah'ın insanlar arasından peygamber olarak seçtiği bu kişilere “nebi” ismi verilmiştir. Nebiler, *görünüş itibarıyla sadece bir beşerdir* (Ali-İmrân, 3/144). Fakat Hz. Peygamber, diğer insanlardan hatta peygamberlerden

birçok yönde üstün kılınmıştır. O, sadece bir beşer olmanın yanı sıra “hayru’l-beşer” yani insanların en hayırlısıdır. Çünkü *esfel-i safilîn* derecesindeki bir toplumu, Allah’ın razı olduğu toplum düzeyine taşımak için var gücüyle mücadele etmiştir (Pişgin, 2023, s. 95).

Bursevî, “*Ferahu’r-Rûh*” isimli eserinde peygamber sözcüğünün kökü olan peyâm sözcüğünü izah ederken “Bir kimseden bir başkasına nakledilen haberdur. Peygamber mehumu ise iki kişinin arasında vasıta olan, haber ileten kişidir. Bu yüzden Hz. Muhammed’e, Cebrâil (a. s)’den haber alıp ümmetine ilettiği için ‘peygamber’ denilmiştir” (Bursevî, 2009, s. 119) diyerek bu sözcük üzerinden peygamber kavramını izah eder. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, peygamberin temel görevlerinden biri elçilik, yani ilâhi mesajı ulaştırmaktır. Kur’ân-ı Kerim’de peygamberlik kavramının insanlara doğru yolu göstermek olduğuna dair bir ayet şu şekildedir:

“Bizim, beyti sevap kazanılacak yer ve emniyet mahalli eylediğimizi yâd et; İbrâhim’in makamını namazgâh yapınız. İbrahim ve İsmail’e beytimi tavaf edenler, itikâf eyleyenler ve namaz kılanlar için temizleyin diye emrettik... Yâ Rabbi, onlara kendilerinden bir peygamber gönder ki onlara ayetlerini okusun. Kitabı ve hikmeti öğretsin, onları günahlardan temizlesin” (Bakara, 2/125, 129).

Ayetten açıkça anlaşıldığı gibi peygamberler; hikmet sahibi kimseler olup el-muslih sahibi/ıslah edicidirler. Yine Al-i İmrân süresinde peygamberlik için “*And olsun ki içlerinden, kendilerine Allah’ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü’minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı*” (Al-i İmrân, 3/ 164). denilerek her peygamberin insanlığa yeni ufuklar açtığı, yenilikler getirdiği ve kendisine inananların insanca yaşamaları için onlara doğru yolu gösterdiği belirtilmiştir (Dönmez, 2006, s. 710-711). Diyebiliriz ki peygamberler, “es-Sirâc” yani insanları aydınlatan birer nur kaynağıdır. Çünkü insan, âlemlerin Rabbi olan Allah’a ibadet etmek ve yeryüzünde adalet, takva ve fazilete dayalı bir düzen kurmak amacıyla yaratılmıştır. Bu yüksek amacı gerçekleştirme yolunda insanın yalnız bırakılmadığı, Allah’ın onlara doğru yolu göstermek ve rehberlik etmek üzere resûller gönderdiği Kur’ân’da da açıkça ifade edilmektedir. Böylece peygamberler aracılığıyla insanlığa hem hidayet hem de ilahî bir rehberlik sunulmuştur (Mirzaoglu, 2017, s. 15).

İlk peygamber Hz. Âdem ve son peygamber Hz. Muhammed dâhil olmak üzere, bütün peygamberlerin tek gayesi, Allah’ın bir olduğuna, onun bütün evrenin yaratıcısı olduğunu insanların inanmasını sağlamak ve insanları doğru yola, yani hak yoluna davet

etmektir. Hiç şüphesiz ki insanoğlu, kendisine hak yolunu doğru yolu göstermeleri için gönderilen bütün peygamberlerin bi'setini başlangıçta çeşitli sebeplerle inkâr etmiştir. Bu bağlamda kendilerine gönderilen peygamberlerden çeşitli mucizeler istemiştir. Allah tarafından peygamberlere verilen mucizeler ise bizlere peygamberlik kavramının realist boyutunu bir kez daha göstermiştir. Allah'ın kullarına gönderdiği bu peygamberlerin ortak çağrısını Kur'ân-ı Kerim bizlere açıkça ifade etmiştir: *“Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”* (Nisa;165). Demek ki peygamberler, insanların hidayete ermelerini sağlayan; hak ile batını birbirinden ayırmaları için yollar gösteren bir uyarıcılardır.

Yahudilerin kutsal kitabı olan “Eski Ahit/Ahd-i Atîk'te” peygamberi ifade etmek için çeşitli terimler kullanılmıştır. Üstün bir kudret tarafından göreve çağırılması hasebiyle *“nebî”*; insanlara bilinmeyen bilgileri aktardığı için *“hozêh”* ve *“roêh”* (gören); Tanrı'nın kulu ve elçisi olması nedeniyle *“kul”* ve *“elçi”* olarak nitelendirilmiştir. Allah'ın emirlerini insanlara aktardığı ve onları kötülüklerden men ettiği için de *“bekçi”* (şâhid) ve *“münzir”* (uyarıcı) gibi sıfatlarla anılmışlardır (Çetin, 1995, s. 135). İslâm dininde de benzer sıfatlar, peygamberler için kullanılmıştır. Bu benzerlik, peygamberlerin ortak bir çağrısının olduğunu ve evrensel bir görevi yerine getirdiklerini göstermektedir. Bu anlamda her dönemde farklı milletlere ve kavimlere farklı peygamberler gönderilmiş olsa da bütün peygamberlerin ortak çağrısı *“tevhid inancıdır.”* Mevdûdî, *“Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı”* adlı eserinde peygamberlerin ortak çağrısını “tevhit” olarak tanımlar. Ona göre peygamberliğin iki gayesi bulunmaktadır: Birincisi, tek Allah'a itaat ve bağlılık halkasını insanın boynuna geçirmek; İkincisi ise insanların boynundaki, diğer insanlara ait boyundurukları söküp atmaktır” (Mevdûdî, 2002. s. 157). Mevdûdî'nin de belirttiği gibi peygamberlik; insanoğlunu kula abd (kul) olmaktan kurtarıp yalnızca Allah'a kul olmayı amaçlayan kutsal bir görevdir. Peygamberler, kendilerini ilâh ilan etmemiş; Allah tarafından insanları hidayete ulaştırmak için görevlendirildiklerini açıkça ifade etmişlerdir.

Allah, her kavme bir peygamber göndermişse de Hz. Peygamber, belirli bir topluluğa veya zamana gönderilmiş bir peygamber değildir. Zira o, bütün insanlığa gönderilmiş evrensel bir elçidir. Onun risâleti, belirli bir kavmin ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı olmayıp tüm insanlığın hidayetini ve kurtuluşunu hedefleyen bir mahiyet taşır. Bu bağlamda Kehf Sûresi 110. ayette *“De ki: “Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim*

rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.” (Kehf, 18/110) buyrularak Hz. Muhammed’in hem beşerî yönüne hem de Allah tarafından seçilmiş bir elçi oluşuna işaret edilir. Bu ayetin ışığında Hz. Peygamber ile sahâbeleri arasında geçen bir olayda onun şu sözleri oldukça dikkat çekicidir: *“Ben de bir insanım. Ben size dininiz hakkında bir şey söylersem söylediklerime uyun. Fakat ben kendi görüşümü ileri sürdüğüm zaman, benim sadece bir insan olduğumu düşünün.”* Bu ifade, Hz. Muhammed’in peygamberlik göreviyle insanî kimliği arasında net bir ayrım yaptığını ve bu ayrımın da bilinçli bir tebliğ anlayışının parçası olduğunu gösterir.

Peygamberlerin varlığı, görevleri ve peygamberlere imân edilmesi gib, konular, tarih boyunca sıkça ele alınmış ve çeşitli tartışmalara konu olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca insanlar, peygamberlerle zaman zaman karşı karşıya gelmiş, çoğu zaman ise peygamberin varlığını kabul etmiş ve davalarında onların yanında yer almışlardır. Zamanla Allah tarafından gönderilen bu elçilerin insanlara doğruyu ve iyiyi anlatmak için görevlendirildiğine dair inanç yerleşmiştir (Akyüz, 2015, s. 120). Bu inancın yanı sıra peygamberlere imân, ilahi dinlerde farklı şekillerde tezahür etmiştir. Örneğin Hristiyanların kutsal kitabı İncil’de Tanrı-peygamber (Hz. İsa) tek varlık gibi gösterilmiş ve “baba-oğul” şeklinde tanımlanmıştır. Hz. İsa, yol gösterici, dünyanın ışığı ve özgürlük kaynağı gibi sıfatlarla anılmıştır. Aslında bu sıfatlar, tüm peygamberlerde ortak şekilde bulunan niteliklerdir.

Nihai olarak peygamberlik kavramını idrak edip anlayabilmek için sadece tarihsel ya da sosyolojik değil; bunun yanı sıra inanç temelli metafizik bir bakıştan da bakmak yerinde olacaktır. Çünkü peygamberlik, sadece mesaj getiren bir elçilik değildir. İnsanlara yol gösteren, ahlâki bakımdan örneklik sergileyen, insanlık için tüm değerlere rehberlik eden kutsal bir misyondur.

1.6.2. Kuran’da Peygamberlik mefhumu

Peygamberlik, tarih boyunca hem ilahi metinlerin hem de çeşitli düşünür ve filozofların yoğun şekilde tartıştığı bir kavram olmuş; peygamberliğin mahiyeti, işlevi ve insanlık için taşıdığı anlam, farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Ancak peygamberlik olgusunu en sahih biçimde anlayabilmek için kutsal kitapların sonuncusu olan Kur’ân-ı Kerim’in konuya yaklaşımını merkeze almak gerekir. Kur’ân’da peygamberlik ve peygamber kavramları, çeşitli ayetlerde farklı yönleriyle açıklanmış, özellikle de Hz.

Muhammed'in misyonu vurgulanmıştır. Bu bölümde Kur'ân ayetleri ışığında peygamberlik mefhumu incelenerek kavramın içeriği daha yakından anlaşılmasına çalışılacaktır.

Sebe sûresinin 28. ayetinde “(Ey Resûlüm), biz seni ancak bütün insanlara cenneti müjdeleyici, azabı haber verici peygamber olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler (tasdik etmezler).” (Sebe, 34/28) denilerek Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yalnızca belirli bir topluluğa gönderilmediği, onun bütün insanlığa gönderildiği açıkça ifade edilmiştir. Bu ayette Hz. Muhammed'in misyonunun evrenselliği, açık bir şekilde vurgulanmakta; onun getirdiği mesajın belli bir kavimle ya da dönemle sınırlı olmadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda o, yalnızca Arap toplumunun değil, tüm insanlığın ıslahı ve hidayeti için gönderilmiş bir elçidir. Bu, İslam peygamberliğinin ulus ötesi doğasını ve tüm zamanlara hitap eden yönünü ortaya koyar.

En'âm sûresinin 19. ayetinde bu evrensel görevin bir başka yönü olan “uyarı” işlevi ön plana çıkarılır. Bu ayette “...işte bu Kur'ân bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu...” (En'âm, 6/19) denilerek Kur'ân'ın sadece indirildiği topluma sınırlı olmadığını, onun zaman ve mekân sınırlarını aşarak ulaştığı herkese hitap eden ilahi bir kitap olduğunu belirtir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in uyarıcı rolü de Kur'ân'ın eriştiği herkes için geçerlidir. Buradaki uyarıcılık; insanları hakikate çağırma, onları bâtıl inançlardan ve ahlaki yozlaşmadan sakındırma görevini içerir. Fatır sûresinin 24. ayetinde ise “Sen ancak bir uyarıcısın. Şüphesiz ki biz seni hak ile müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik...” (Fatır, 35/24) denilerek bu görev, daha açık bir şekilde ifade edilir. Bu ayet, Hz. Muhammed'in bir uyarıcı olmakla beraber ilahi rahmeti ve kurtuluşu müjdeleyen bir peygamber olduğunu bildirir. Bu bağlamda onun vizyonu, sadece insanları korkutmak ya da cezayla tehdit etmekten ibaret değildir; aksine insanlığa Allah'ın rahmet kapılarını açan, kurtuluşa giden yolu gösteren bir rehberdir.

A'râf sûresinin 158. ayetinde ise bu evrensel misyon doğrudan dile getirilir: “De ki, ey insanlar! Ben göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim.” (A'râf, 7/158). Bu ifade, Hz. Muhammed'in ilahi mesajı tüm insanlığa iletmekle yükümlü olduğunu net biçimde ortaya koyar. Onun elçiliği, yeryüzündeki tüm bireyleri ve toplumları kapsayan küresel bir çağrıdır. Peygamberin bu yönü, çağdaş anlamda vizyoner bir liderlik örneği sunar; çünkü mesajı evrensel değerler ve ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Enbiyâ sûresi'nin 107 ve Araf sûresi 158. ayetlerinde peygamberliğin belki de en derin boyutu olan “rahmet” yönü vurgulanır: “... ve ey Nebî, biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

(Enbiyâ, 21/107). *“Ey Muhammed, de ki: Ben hepiniz için gönderildim, yer ve göklerin sahibi, maliki olan Allah’ın peygamberiyim” (A’râf, 7/158).* Bu ayetler, Hz. Muhammed’in mesajının temelinde ilahi bir merhametin yattığını ortaya koyar. Onun risaleti; insanlara zorbalıkla değil, şefkatle yaklaşan bir davetin ifadesidir. Bu rahmet hem bireysel hem toplumsal düzeyde tezahür eder: Zulmün sona ermesi, adaletin tesisi, ahlaki değerlerin ihyası ve insani ilişkilerin ıslahı gibi geniş bir etki alanına sahiptir.

Yukarıda erilen ayetlerin dışında Kur’ân’ın birçok ayetinde genelde peygamberlerin özelde ise Hz. Muhammed’in misyonu hakkında bilgi verilir. Nitekim Nahl suresi 44. ayette *“(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirdiklerimizi açıklamak için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.”* (Nahl, 16/44) denilerek onun Kur’ân’ın *açıklayıcısı* olarak da gönderildiği vurgulanırken Ahzâb sûresinde ise *“Sizin için Allah’ın Rasûl’ünde güzel bir örnek vardır. Bu haslet, Allah’ın rızasını ve ahiret sevabını ümit edip Allah’ı zikredenlere mahsustur.”* (Ahzâb, 33/21) denilerek Hz. Muhammed’in *taklide lâyık, örnek* bir peygamber olduğu söylenmiştir. A’raf sûresi 157. ayette *“O peygamber, onlara iyiliği emreder, kötülüklerden nehyeder. Tertemiz ve iyi olan şeyleri helâl, kötü ve zararlı haram eder. Onların sırtlarındaki ağır yükü kaldırır. Onların zincirlerini kırar.”* (A’râf, 7/157) denilerek Hz. Muhammed (a. s.) kanun uygulayıcı yönü dile getirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Allah’tan aldığı emir ve yasakları kullara bildirip insanların bu kanunları yerine getirmeleri için onlara rehberlik eder. Bu ayetlerin dışında Nisa, Nur, Şû’ra sûrelerinde ise Peygamber’i bir yargıç ve yönetici olarak tanımlanmıştır:

“Aralarında cereyan eden olaylarda seni hakem yapıp sonra da verdiği karardan yürekleri bir sıkıntı duymadan teslim olmadıkça onlar, Rabbi için iman etmiş olamazlar” (Nisa, 4/61).

“Aralarında hükmesi için Allah ve Rasûlüne davet olunduklarında mü’minler, ‘işittik, itaat ettik’ derler” (Nur, 24/51).

“...ve de ki, ‘ben Allah’ın indirdiği her kitaba inandım. Aranızda adalet etmekle emrolundum...” (Şû’ra, 42/15).

Hz. Muhammed (s.a.s.), vahyi insanlara ulaştırmakla birlikte toplumsal yapıyı şekillendiren, adaleti tesis eden ve insan ilişkilerini düzenleyen bir lider konumundadır. Kur’ân-ı Kerim, onun bu yönüne dikkat çeker ve peygamberin yönetsel sorumluluğunu da vurgular. Nisa sûresinin 59. ayeti bu hususa şöyle buyurmaktadır: *“Ey mü’minler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e ve sizden olan emir sahiplerine de*

itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün...” (Nisa, 4/59).

Peygamberlik makamı; Hz. Âdem'den başlayıp son peygamber Hz. Muhammed'e kadar gelmiştir. Zira İslam inancında insanlara İslâm'ı tanıtan, tevhit inancını aşılamaaya çalışan ilk peygamber Hz. Âdem'dir. Ondan sonra gelen bütün peygamberlerin tek ereği de “tevhid inancı” olmuştur. Zaman zaman bu hedef için hakaretlere, aşağılanmalara, şiddetlere maruz kalsalar da hiçbirisi bu gayesinden vazgeçmemiştir. Bütün peygamberler, Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara anlatmaya başladığı vakit, gönderildikleri kavmi tarafından enva-i çeşit baskıları maruz kalmışlardır. Son peygamber Hz. Muhammed, mensup olduğu kavim tarafından mecnûn, büyücü, sihirbaz, güç peşinde koşan bir insan sıfatıyla ithamda bulunulmuştur. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, fiziksel şiddetlere maruz kalmış; memleketinden sürgün edilmiştir. Tüm bu hadiseler yaşanırken yüce Allah, Resûl'ünün içinde bulunduğu ahvale kayıtsız kalmamış, ona yanında olduğunu, yaşadığı bu hadise sadece kendi başına gelmediğini ve sabretmesi gerektiğini ayetleriyle bildirmiştir:

“Resûl'üm! Senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler. Nihayet yardımımız onlara yetti” (En'âm, 6/34).

Yine Hz. İsa, Hristiyanlar tarafından Allah'ın oğlu olarak tanımlanmış; halkından bazıları ifrata kaçarak kendisini Allah'tan daha yüce olarak görmüşlerdir. Hz. İbrahim ise oğluyla sınanmış ve bu sınavı başarılı bir şekilde geçmiştir. Pek çok malı mülkü olan Eyüp Peygamber, Allah önce onu zengin kılıp daha sonra hastalıkla ve fakirlikle sınamış, zorlu dünya şartlarında yaşayan bir peygamber olarak tarihe geçmiştir. Yusuf Peygamber, kardeşleri ve iffetiyle sınanmış, bu sınavı başarılı şekilde geçerek Mısır'a sultan olmuştur. Musa Peygamber, inatçı ve kötü ahlaklı olan kavmiyle çeşitli sıkıntılar yaşamıştır.

Ezcümle peygamber demek; imtihan, zorluk, bela, musibet, sabır, özveri, çaba, birçok olumsuzluğa tahammül, yalavaçlık, elçilik, muştı taşımak ve davasında asla pes etmemek demektir. Peygamberlik, hem fiziksel hem ruhsal dayanıklılık gerektiren ağır bir sorumluluğu ifade eder. Ancak bütün bu zorluklara göğüs germesinden hareketle onun insanüstü bir varlık olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. O da her insan gibi etten kemikten yaratılmış; yiyip içen, uyuyan, korkan, ailevi sorumluluklarını yerine getiren bir insandır. Onu aşırı yüceltmek, insanüstü bir varlıkmiş gibi sunmak, Hristiyanlar gibi onu tanrılaştırmak anlamına gelir ki bu şirktir. Bu bağlamda Azimli, Hz. Peygamber'in

bir beşer olduğunun altını çizer ve ayetler ile hadislerde onun insan yönünün özellikle ön plana çıkarıldığını belirtir. Ona göre Kur’ân’ın bu vurgusuna rağmen bazı siyer yazarlarının ve akademik çalışmaların Hz. Peygamber’i uçan, sürekli mucize gerçekleştiren, olağanüstülüklerle çevrili bir figür olarak sunmaları hem siyerin gerçekliğini zedeler hem de peygamberlik kavramına zarar verir. Bu anlayış, zamanla Hz. Peygamber’in örnekliğini sıradan insan için ulaşılmaz kılacak ve onun hayatı günümüz insanının zihninde bir masal anlatısına dönüşecektir. Neticede bu durum, peygamberin bir insan olarak anlaşılmasını zorlaştıracaktır. Azimli, “*Siyeri Farklı Okumak*” isimli eserinde bu yaklaşımı eleştirel bir gözle değerlendirmiş ve peygamberlik algısına dair farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur (Azimli, 2013, s. 518).

1.6.3. Peygamberlerin gönderilme gerekliliği

Bütün kâinatın yaratıcısı, yerin ve göğün sahibi yüce Allah, “dünya” denilen bu evrende insanı yarattı (Mevdûdî, 2002, s. 36). Yaratırken insanları kendi haline terk etmedi. Onları uyarsın, doğru yolu göstereceğini diye her devirde insanların ihtiyaç duyduğu zamanda peygamberler göndermiştir (Kalay, 2023, s.26). Onlara iyiyi ve kötüyü doğruyla yanlış ayırt edebilsin diye diğer cemâdat, nebatat, insanlarında içinde olduğu hayvanattan farklı olarak insanlara “akıl” denilen düşünebilme yeteneğini bahşetti. Bunun yanı sıra insanları eşref-i mahlûkat sıfatıyla onurlandırdı. Yüce Allah, insanları yaratılmışların en şerefli sıfatını layık görmüş ve akıl denilen düşünebilme kabiliyetini vermiş olsa da “beşer, şaşar” ifadesi maalesef her çağda geçerliliğini korumuştur. Çünkü insan kelimesi “unutan varlık” anlamında “ins” kökünden kendisine öğretilen varlık anlamındaki “înâs” mastarından veya “çok hareket etmek” manasındaki “nvs” kökünden türemiştir (Narol, 2018, s. 477). Kur’ân’da altmış beş yerde geçen “insan” kelimesi, unutan bir canlıyı temsil etmektedir. İnsan, ervah-ı ezelde Rabb’ine bazı sözler vermiş ve dünya telaşına dalınca bu sözlerin birçoğunu unutmaya meyilli olmuştur. Hatta Kur’ân’da “*O, insanı bir damla sudan yarattı. Fakat bakarsın ki (insan) Rabbinin apaçık bir hasım oluvermiştir*” (Nahl, 16/4). Yine Yâsin sûresinde aynı muhtevadan şu şekilde zikredilir: “*İnsan görmez mi ki biz onu meniden yarattık. Birde bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş.*” (Yasin, 36/77) denilerek insanın dünya denilen bu evrene karşı o kadar meylettiğini, bağlandığını bunun içinde kendisini yaratana karşı dahi hasım olabileceği, bu insanın da kâfir olduğu söylenmektedir.

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere insanoğlu, zaman içinde nereden geldiklerini, kimin yarattığını unutup gaflete düşmüştür. Öyle ki apaçık doğru yoldan saparak Allah dışında kendilerine canlı-cansız birçok ilâh edinmişlerdir. Allah ise insanlara verdiği özgür irade ile isteyene doğru yol, İslâm'ı seçme imkânı vermiş; isteyenler ise yanlış yol olan kendilerine yardım dahi edemeyecek dünyalık ilâhları tercih etmişlerdir. Fakat yüce Allah, kullarına karşı sonsuz affedici ve merhamet sahibi bir yaratıcıdır. Şüphesiz ki o yaratıcı kullarının dünya denilen bu evrendeki sınavı kaybetmelerini istemez, yanlış yola sapmalarını merhameti el vermezdi. Bundan mütevellit Allah; kulları arasından güvendiği, inandığı kişileri, insanlara sırat-ı müstakimi anlatmaları, kim olduklarını kimden geldiklerini hatırlatmaları için (hatırlatmak kelimesi dedik zira insanoğlu yaratışında kimden geldiğini bilmektedir. Yaşadığı coğrafya veyahut toplum ona unutturuyor) her millete haber getirip götüren anlamındaki “peygamberi” göndermiştir (Mevdûdî, 2002, s. 36). Yol gösterici, aydınlatıcı, meşale olarak her topluma peygamber tayin etmiştir. Fakat son peygamber Hz. Muhammed'i bütün insanlığa rahmet olarak yol gösterici olarak göndermiştir.

Peygamber/lik Allah'ın kullarının en büyük ihtiyaçlarından birisidir. Allah'ın insanlara bahsettiği akıl, iyiyi ve kötüyü, hak ve batılı birbirinden ayırma amaçlı olsa da bu, her zaman mümkün olmamıştır. Bu yüzden de Allah, tarihin belli dönemlerinde insan topluluklarına peygamberler gönderme gereksinimi duymuştur. Allah'ın insanlara peygamber göndermesi, doğrudan tarihin akışına müdahale olup insanların içine düşmüş olduğu zilletten kurtarma amaçlıdır. Bir diğer sebep ise kıyamet günü hesaba çekeceği insanların bahanelerini ortadan kaldırmaktır. Nitekim Kur'ân, Taha suresi 134. ayette “*Eğer biz onlara Kur'ân'ı indirmeden önce, onları bir azap ile yok etmiş olsaydık, kıyamet günü onlar: 'Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, alçalıp zillete uğramadan, ayetlerine uysaydık ne iyi olurdu!' diyeceklerdi.*” denilerek bu durum açıkça dile getirilir. Bu anlamda Allah, kıyamet günü hesaba çekeceği insanların bahanelerinin önünü almak ve daha öncesinde de bir toplumu helak etmeden onları uyarmak amacıyla peygamber göndermeyi uygun görmüştür. Nahl suresinde; “*O, yere yol gösteren alâmetler koymuştur ve insanlar yıldızlar vasıtasıyla da yollarını bulurlar.*” (Nahl, 16/15) denilerek Allah, kullarının yönünü şaşırmamaları için her türlü imkânı sunmuştur. Kullarının manevi hayatını yön vermesine yardımcı olmak için de yüce Allah, peygamber/ler göndermiştir.

Üçer; “*Geleneksel Alevilik*” isimli çalışmasında Allah'ın insanlara yol göstermek üzere peygamber seçtiğini ve bunların sayısının yüz yirmi dört bin olduğu

vurgusunu yapmıştır. Fakat gönderilen bu peygamberlerden sadece yirmi sekizinin isminin bilindiğini, bu peygamberlerden rehber olması için kimilerine kitaplar indirildiği bilgisine de çalışmasında yer vermiştir (Üçer, 2021, s. 285-286). Bütün peygamberlerin gönderilmesinin temel gerekliliklerinden birisi de Üçer’e göre insanlara doğru yolu göstermektir. Bu amaçla gönderilen peygamberlerin hepsinin dini şüphesiz İslâm’dı. Yani zamana göre dinin adı indirilen kutsal kitabın adı ne olursa olsun bütün peygamberler İslâm’ın kaidelerini anlatmışlardır. Bu hususta, Kurân’da şöyle bir ayete yer verilmiştir:

Allah, katında din İslâm’dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarında ihtirastan ötürü, ayrılığa düştüler. Kim Allah’ın ayetlerini inkâr ederse bilsin ki Allah, hesabı çabuk görendir” (Al-i İmran, 3/19).

Ayette bahsedilen gerçek, zaman içerisinde inanmayanlar tarafından değiştirildiği için yahut insanoğlu, kendi menfaatine göre gerçekleri görmezden gelip hak olanı bozmaya çalışmasından dolayı yüce Allah, her kavme zaman zaman bozulan bu düzeni toparlaması için peygamberler göndermiştir (Mevdûdî, 2002, s. 52). Hak olanı anlatmak için insanlığa gönderilen ve son peygamber/Hatemü’n-Nebiyyin sıfatına sahip olan peygamber ise Hz. Muhammed olmuştur. Bu gerçek ise ayetlerle ve hadislerle sabit kılınmıştır. Bir ayette “*Muhammed sizin ricalinizden hiçbirinin babası değildir. Lâkin Allah’ın Resûl’ü ve Peygamber’in hatemidir/ sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir” (Ahzab, 33/40)* ifadesiyle son peygamber olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra Resullah’ın çeşitli vesilelerle kendisinin son peygamber olduğunu vurgulayan hadisleri vardır. Bu hadislerin çoğunda “*Benden sonra peygamberlik gelmeyecektir. Peygamberlik benimle bitmiştir. Nübüvvet binasının eksik kalan tek tuğlasının kendisiyle tamamlandığını söylemiştir” (Ahmet b. Hanbel, el-Müsned, h. no: 170 vd.)* Hasılı, gönderilen yüz yirmi dört bin peygamberden sonuncusu Hz. Muhammed olarak bilinmektedir.

Peygamber gönderilmesinin temel gerekçelerinden biri de Kurân-ı Kerim’de “*(Ey peygamber!), Biz seni başka bir amaçla değil, sadece ve sadece bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik! (Enbiya, 21/107)* ayetiyle izâh edilmiştir. Bu âyetle ayrıca Hz. Muhammed’in son peygamber olduğu ve bütün insanlığa gönderildiği, yani evrensel yönünü anlatılmıştır.

Allah, insanoğlunu canlı varlıklar yani hayvanlar arasından seçerek onları yeryüzünün imârı ile görevlendirmiştir. Böyle bir sorumluluk içinde yüce Allah, kullarına yetiler bahşetmiştir. Bu yetilerin en önemlisi ise “akıl”dır. Akıl yetisine sahip

oldukları için de kulların yaptıkları cezai davranışların sonucunda yaratıcıya (Allah’a) karşı bir mazereti kalmamaktadır. Çünkü akıl yetisi ile insan; iyiyle kötüyü, Allah’ın razı olacağı yahut razı gelmeyeceği hususları seçebilmektedir. Fakat insan, bazen dünyanın aldaticılığına, şaşaasına kapılıp hem kendine hem de doğru yola ötekileştirilebilir. Şüphesiz ki insan; Allah’ın verdiği selim akla yabancılaştığı derecede kendisine yabancılaşmış, bu oranda da Allah’a ve onun mesajına yabancılaşmaktadır (İslâmoğlu, 2004, s. 212). Tam da bu yabancılaşma evresinde Allah, insana kendisiyle barışık, bilişik olması için peygamberler göndermiştir. Peygamberlik, kavramının gerekliliği insanın içine düştüğü yabancılaşma yahut ötekileşme evresinde karşımıza çıkmaktadır.

Tarih boyunca peygamber aracılığıyla gelen bu iletileri hiçbir toplum hemen kabul etmemiştir. Allah tarafından gönderilen mesajdan ziyade mesajı *kimin* getirdiğiyle ilgilenmişlerdir. Bu hak olan iletileri getiren bir “beşer”di. Bundan mütevellit, insanoğlu “Sen de bizim gibi bir insansın.” bahanesiyle mesajın içeriğine göz ucuyla dahi bakmaya talepkâr olmamışlardır. Çünkü Azimli’nin dediği gibi, insan tarih boyunca liderinde, kendisinden üstün olarak seçilen kişide üstün vasıflar aramıştır (Azimli, 2013, s. 17). Eğer ki o yönetici, lider ise ve doğruları söylüyorsa kendileri gibi evlenen, çoluk çocuk sahibi olan, pazarda gezen birisini peygamber olarak -öyle ki bu kişi birde Allah tarafından diğer insanlar arasından seçilen bir kişiyse- algılamak ve kabul etmek istememişlerdir.

Peygamberlik gerçeğiyle ilk kez karşılaşan insanlar, inkâr edip onu tasdik etmeseler de zaman ve süreç içerisinde peygamberlerin de insan olduğunu; Allah tarafından kullarına mesajlar iletmek gayesiyle gönderilen ve ayrıca gerekli bir rehber olduğunu anlamışlardır. Mustafa İslâmoğlu, bütün bu sürecin peygamberlik makamının gerekli olduğunu söyler. Çünkü bu makam, ona göre ilâhi bir makamdır. Peygamberlik makamındaki şahısların da görevleri ve sorumluluklarının varlığı söz konusudur. İslâmoğlu, bu görevleri ise ikiye ayırır:

“Verilen mesajı alma (ittiba ve istikra), ilâhi mesajı eksiksiz iletme (tebliğ), ilâhi mesajı açıklama (beyân ve tebyîn) başlıklarını “hitap ile ilgili görevler” olarak ele alırken; insanı ilâhi mesaja taşıma (davet), insana mesajı yaşayarak öğretme (talim), insanı bilinç, duygu ve eylem düzeyinde arındırma (tezkiye) başlıklarını ise “muhatap ile ilgili görevler başlığı adı altında izâh etmiştir (İslâmoğlu, 2004, s. 239-266).

Bütün bu görevleri, sıradan bir insanın yapabilmesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü Allah, yarattığı her kuluna noksansızlık sıfatı vermemiştir. Bu sıfatı, kulları arasından seçtiği peygamberlere vermiştir. İlâhi mesajı eksiksiz bir şekilde şüphesiz ancak peygamberler iletebilirdi. Bunun içinde yüce Allah, peygamberliğin varlığını gerekli görmüştür. İslâmoğlu'nun iki grubu ayırdığı bu görevleri peygamberler, lâıykıyla yerine getirmişlerdir.

Peygamberlerin gönderilme veya insanlar arasından peygamber seçilmesinin gerekliliğini yukardaki paragraflarda *“Allah’ın ayetlerini kullarına tebliğ etmek”* olduğu belirtilmiştir. Fakat tek amaç yahut gereklilik bu değildir. Bunun yanı sıra Allah’ın ayetlerini nasıl uygulamaya geçirileceğini bizzat insanlara göstererek öğretmek amacı da vardır. Öyleyse diyebiliriz ki, peygamberlerin gönderiliş amaçlarından birisi de *“tâlim”*dir. Gösterilecek olan bu tâlim için Allah, insanlara yine insanlar arasından bir peygamber seçmeyi uygun görmüştür. Çünkü hayat olayları karşısında nasıl davranılması ve ne tür davranışlar ortaya konulması gerektiği konusunda onlara bir *insan* sıfatıyla örnek teşkil edilebilsin ki insanlarda bu öğretilenleri tatbik edip uygulansınlar.

Allah’ın insanlara bahşettiği en büyük lütfun akıl olduğundan bahsedilmişti. Allah, insana bu denli değerli bir yetiyi vermişken iyiyi kötüyü bu yeti ile ayırt edebilecekken *“niye peygamberi gerekli görmüştür”* sorusu aklımıza gelebilir. Duman, bu soruyu şu şekilde izâh eder: *“İslâm inancına göre peygamberlerin gönderilmesi, Allah’ın kullarına olan bir ihsânıdır. Çünkü akıl denilen yeti, sınırlıdır. Örneğin insan aklının gaybî bilgileri bilme imkânı yoktur. Oysa peygamberler aracılığıyla bildirilen bilgilerin büyük çoğunluğu gaybî bilgilerdir”* (Duman, 2020, s. 160). Bu tür bilgiler, insan akli ya da beş duyu organıyla algılanabilir nitelikte değildir. Bundan mütevellit peygamberlere ihtiyaç duyulmuştur. Yusuf Suresi’nde geçen *“Ben Allah tarafından sizin bil (e)meyeceğiniz (nice) şeyleri de biliyorum.”* (Yusuf, 12/86) ayeti de bu duruma işaret etmektedir. Bu ayetten anlaşılan odur ki peygamberlere gayb hakkında verilen bilgiler ümmetlerine ulaşan bilgilerden daha fazladır. Bu konuda aklın hükmü de aynı istikamettir (Mevdûdî 2002, s. 53).

Peygamberlerin gönderilmesi, Al-i İmrân sûresinde de zikredildiği gibi Allah’ın kullarına bir nimetidir: *“And olsun ki içlerinden kendilerine Allah’ın ayetlerini okuyan kötülüklerden, inkârdan kendilerini temizleyen; kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü’minlere büyük bir lütufta bulunmuştur* (Al-i İmrân, 3/164). ”Aynı muhtevayı içeren el-İsrâ suresinde de *“Biz peygamber göndermedikçe*

kimseye azap edecek değiliz” (İsrâ, 17/15) buyrulurak Allah’ın peygamber göndermeden bir toplumu sorumlu tutamadığı vurgulanmıştır. Bu uyarıcı ise İslâm inancına göre “peygamberler” olup gönderildiği kavme Allah’ın emir ve yasaklarını bildirmiştir.

Allah’ın insanlara peygamber göndermesinin arka planını oluşturan gereklilikleri birkaç cümleyle toparlayacak olursak şunları söyleyebiliriz: Allah’ın ayetlerini insanlara tebliğ etmeleri ve bu ayetleri nasıl uygulamaya geçirileceği hususunda insanlara örnek olmak (Duman, 2020, s. 160), mahşer günü yani kulun Allah’ın huzuruna çıkıp hesap vereceği gün kulların Allah’a karşı mazeret ve bahanelerini ortadan kaldırmak (Kasas, 28/47), akıl sahibi olan insanların aynı zamanda kendilerini kötü ve yanlış yola tevaccüh ettiren bir nefse sahip olmaları, bundan dolayı insanın nefsine, bütün kötülöklere karşı mücadele etmesini destekleyen, hakikati gösteren, hatırlatan bir rehber ihtiyacı duyması ki Kur’ân’da bu hususla ilgili şöyle bir ayete yer verilmiştir: *“O halde (Peygamber), sen hatırlat; çünkü sen ancak hatırlatıcısın. Onların üzerinde bir zorba değilsin”* (Gâşîye, 68/21). O halde peygamberin gerekliliğı yahut varoluş gayelerinden birisi de *hatırlatmak ve rehberlik etmektir*. Peygamber gönderilmesinin diğere başka bir gerekçesi ise Allah’ın kullarına duyduğu merhametin, rahmetin tezahürüdür. Çünkü yüce Allah; ben zaten kullarıma iyiyi, kötüyü, doğruyu yanlış ayırt etsin diye “akıl” verdim. Bununla hakikati bulsun deyip köşesine çekilmemiştir. Ayrıca hakikat yolundaki doğruları bulsunlar diye kullarına peygamber/ler göndermiştir.

1.6.4. Son Peygamber Hz. Muhammed’e duyulan ihtiyaç ve gereklilik

İslâmiyet’in doğuşundan önce, Mekkeli müşriklerin, tarihte bir peygamberin geleceğine dair güçlü bir inanç ve beklenti içinde oldukları görölmektedir. Bu beklenti, Fatır suresinde *“Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse ümmetlerinden herhangi birinden daha çok doğru yol üzerine olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince bu ancak onların nefretini arttırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı). Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilere uygulanan kanunu bekliyorlar. Sen Allah’ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen Allah’ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın.”* (Fatır, 35/42-43) şeklinde dile getirilmektedir. Bir beklenti içinde olan Müşrikler, hiç akıllarına gelmeyen kendilerini esef ettirecek bir olayla karşı karşıya kalmışlardır; esef içindeyken gördükleri kişi, onların içinden biri

olan Abdullah oğlu Muhammed'di. Esef içinde olmalarının yegâne temeli ise bekledikleri peygamber, Abdullah oğlu Muhammed'in olmasıydı. Peygamberlerin sonuncusu sıfatıyla hafızalara kazınacak olan Abdullah oğlu Muhammed, müşriklerin cephesinden büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Bu tehditten kurtulmak gayesiyle de Muhammed'e peygamberlik görevi verilince işi yokuşa sürmek için kendi kabilinden farklı isteklerde bulunmuşlardır (Hocaoğlu, 2023, s. 27). Bu isteklerden bazıları; dağları yürütmesi, yeri delmesi/yerden pınar fışkırtması (İsrâ, 17/90), ölüleri diriltmesi hatta atalarını diriltmesi, gökten azap indirip melekleri ve Allah'ı göstermesi (Bakara, 2/55) gibi kabilinden fazla birçok istidat istemişlerdir. Bu isteklere karşı son peygamber elbette kendisine yakışır bir cevap vermiştir; *“Ben de sizin gibi bir beşerim, bana tanrınızın tek tanrı olduğu vahyedilmiştir, doğruca ona yönelin ondan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!”* (Fussule't, 41/6) yanıtıyla Peygamber, kendisinin de bir beşer olduğunu, sadece vahiyle görevlendirildiğini bir kez daha izâh etmiştir. Aslında Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'i *“El-Emin”* vasfı ile tanırlardı ve her işlerinde ona güvenir, eşyalarını ona emanet ederlerdi. Peki durum bu şekildeyken *“Emin”* sıfatını verdikleri Hz. Muhammed'in getirdiği ilâhi dini ve kitabı niye inkâr edip onu enva-i çeşit iftira ve yalanlara maruz bırakmışlardı? Çünkü Hz. Muhammed'in getireceği ve insanlığa son ilâhi din sıfatıyla tanıtacağı İslâm, onlara atalarından miras aldıkları bazı ananeleri terk etmelerini emrediyordu. Bu hususta Kur'ân'da *“Allah'ın indirdiğine ve Rasûl'üne gelin denildiği zaman babalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter derler”* (Ma'ide, 5/104) şeklinde bir ayete yer verilmiştir.

Yukarıda izâh edilmeye çalışıldığı gibi Hz. Muhammed'in peygamber olacağı, bazı kutsal kitaplarda haber verilmişti. Nitekim müşrikler de bir nebinin geleceğini bekliyor ancak bekledikleri kişi Hz. Muhammed değildi. Hristiyan kutsal metinlerinde Hz. Peygamber'in geleceği müjdelenmiştir. Yuhanna İncil'i 14. Bab 16. âyetinde *“Allah, size sizinle beraber kalacak bir teselli edici gönderecekti”* (Yuhanna İncili, 14/16). Ayette geçen teselli edici ifadesi, bazı yorumlara göre Hz. Muhammed'i işaret etmektedir. Ayrıca *“sizinle birlikte kalacak”* sözcük grubu da dikkate değerdir. Buradaki ifade Hz. Muhammed'in son peygamber sıfatına vurgudur. Yine 14. babın 26. âyetinde *“Bu hakiki tecellici, size her şeyi öğretecek ve size benim öğrettiklerimi de hatırlatacaktır”* (Yuhanna İncili, 14/26) denilerek bu ayette Hz. Muhammed'in hatırlatıcı sıfatıyla anıldığı bazı İslâmî yorumlarda belirtilmiştir. Çünkü kendisinden önceki bütün peygamberlerle aynı görevi üstlenmişti. Bu görev, *“Tevhid inancıydı”*. Ona yeniden bu görevin verilme sebebi ise zaman içerisinde kendisinden önce insanları

selâmete erdirmek için gönderilen bazı hakiki bilgilerin ve bu bilgilerin yer aldığı kitapların tahrip edilmesinden mütevellittir.

Kutsal kitaplardan birisi kabul edilen Tevrat'ta da İncil'de olduğu gibi Arap ırkından bir peygamber geleceğini Hz.Musa (a. s.)'ın İsraililere "*Rab, sizin için aranızdan kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracaktır*" (Eski Ahd,18/15) ifadesi yer almaktadır.

Kutsal kitaplarda Hz. Muhammed'in geleceğinin hatta zaruriyetinin gerekliliği açıklanmıştır. Peki "*peygambere neden peygamberlik vasfı Mekke'de verilmesi icap etti, niçin Hz. Muhammed Araplar içinden bütün insanlığa peygamber olarak gönderildi. Altıncı ve yedinci yüzyılda "Cahiliye Dönemi" olarak da zikredilen bu döneme rehber için bir peygamberin gönderilmesi zaruri bir durum muydu?*" sorularına yanıt bulabilmek ayrıca Hz. Muhammed'in peygamberliğinin zaruriyetinin anlaşılması için Hz. Muhammed'in de doğum yeri olan Mekke'nin sosyal hayat yapısını, ekonomik ve dini yaşantısını, ayrıntıya girmeden gözden geçirmek icap eder.

Mekke, Hicaz bölgesinin merkezinde yer alan ve dinî, sosyal, kültürel açıdan özel bir konum taşıyan bir şehirdir. Zira burada yeryüzünün ilk mâbedi olarak kabul edilen Kâbe bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Arafat, Müzdelife, Mina gibi hac ibadetinin temel durakları ile Ukâz, Mecenne ve Zülmecaz gibi önemli panayırların merkezi konumundadır (Erul, 2015, s. 22). Mekke, coğrafi olarak Arabistan Yarımadası'nda yer almakta olup İslâm öncesi dönemde kabile sistemine dayalı bir toplum yapısına sahipti. Bu dönemde toplumsal yapı, ataerkil bir anlayış üzerine kurulmuş ve ailede mutlak otorite erkek bireye verilmişti (Önkâl vd., 2015, s. 23-27). Erkeğe verilen toplumsal değer, kadına kıyasla çok daha yüksek olup kadının ancak erkek çocuk doğurduğu takdirde aile içinde saygınlık kazanabildiği görülmektedir (İbn Hâbib, 2018, s. 324). Bu anlayış, "Bedevi zihniyeti" olarak tanımlanmakta olup bu anlayışa göre dünyaya gelen çocuk erkek değilse aile açısından utanç kaynağı sayılmakta, kız çocukları ise adeta "suçlu" doğmuş kabul edilmekteydi (Aydın, 2021, s. 197-198).

İşte bu toplumsal ve kültürel zeminde, merhamet elçisi Hz. Muhammed'in risâleti öncesinde özellikle kız çocuklarına yönelik ağır bir ayrımcılık ve zulüm hüküm sürmekteydi. Bedevî ya da câhiliye anlayışı olarak tanımlanan bu dönemde kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi dahi olağan bir uygulama olarak kabul edilmekteydi. Bu bağlamda toplumsal yapının ıslahı ve insanî değerlerin ihyası için bir

peygamberin gönderilmesi zaruret arz etmekteydi ve bu görev Hz. Muhammed'e tevdi edilmiştir.

Mekke'nin sosyal hayatına bakıldığında coğrafyanın zorlu yaşam koşulları ve maişet sıkıntıları sebebiyle kabileler arasında sürekli savaşlar yaşanmaktaydı. Ancak haram aylar olarak bilnen zilkâde, muharrem ve recep aylarında savaşmak ve kan dökmek yasaklanmıştı (Önkal, Apak, Erul, 2015, s. 24). Mekke'nin ekonomik yapısına gelince; bölge tarım ve hayvancılık açısından elverişsiz coğrafi şartlara sahip olduğundan halkın temel geçim kaynağının ticaret olduğu anlaşılmaktadır. İslâmiyet öncesi Mekke'de şehirde; Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Sâbilik, Hâniflik ve putperestlik gibi değişik inançlar bulunmaktaydı (Buharî, Menâkıbu'l Ensâr, s. 24). Bu inançlardan Hâniflik, Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu ve putlara tapmayan, putlara kesilen kurbanları yemeyen dini hayatı bireysel yaşayan kişilerdi (Erul, 2015, s. 25). Mekke'de Hâniflik inancı, putperestlik inancı kadar yaygın değildi. Ayrıca bu dönemde Allah'a ortak (şirk) koşan bir toplum görmektediriz. Yunus suresi 18. ayette *"Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve ' işte bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir' diyorlar. De ki; 'SizAllah'a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?' Oonların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir"* (Yunûs, 10/18).

Mekke'nin altıncı ve yedinci yüzyılda içinde bulunduğu durum gösteriyor ki o zamanlarda insanların bir kurtarıcıya Hz. İsa'nın Yuhanna İncil'inde bahsettiği gibi bir hatırlatıcıya (Yuhanna İncili, 14/26) ve elzem olarak bir rehber ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda insanların içine düştüğü meysusiyetten, ıztırdan çıkaracak bir imdat eline, nusrete yani Allah'ın yardımına hacetleri vardı. Bu gerekliliği karşılayacak insanlara nusret elini uzatacak kişi, şüphesiz son peygamber Hz. Muhammed olmuştur (Lings& Siraceddin, 2006, s. 49-51). Yukarıda aktarılan bütün sebeplerden mütevellit yüce Allah, Abdullah oğlu Muhammed Mustafa'yı bütün insanlığa rahmet, yol gösterici, son peygamber olarak insanlar arasından seçmiş ve peygamberliğini gerekli görmüştür.

1.6.5. Peygamberlerin ortak mesajı: Tevhid inancı

Tarihsel süreç içerisinde insanlığa gönderilen tüm peygamberlerin ortak çağrısı, tevhid inancı olmuştur. Bu inanç sistemi, İslâm'ın temel esasını teşkil eden ve *"Lâ ilâhe illallah"* ifadesiyle özetlenen bir düstura dayanmaktadır (Özler, 2012, s. 18). Tevhid

inancı, tüm insanların yalnızca tek bir ilah olan Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmelerini zorunlu kılmakta; bu kabul ise İslâm inancının en temel gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman olduğunu beyan eden, İslâm'a girmek isteyen ya da İslâm'ın esaslarını yerine getirme arzusunda olan bir kimsenin öncelikli görevi, kelime-i tevhidi kalben tasdik ederek içselleştirmesidir (Arpaguş, 2022, c. 25, s. 214). Bu yönüyle kelime-i tevhid, İslâm toplumları nezdinde son derece mühim bir yere sahiptir. Örneğin yeni doğan bir çocuğun kulağına kelime-i tevhidin okunması veya ölmek üzere olan bir kimseye bu kelimenin telkin edilmesi, söz konusu inancın toplumsal yaşamdaki yerini ve önemini göstermektedir. Bu bağlamda, İmam Müslim'in Sahih'inde Ebu Zer'den aktardığı şu hadis dikkat çekicidir: “*Hiçbir kul yoktur ki kelime-i tevhid söyler ve sonra ölürse (bu kelimenin üzerine) mutlaka cennete gidecektir*” (Hanzala, 2013, s. 111). Ancak İslâm toplumunda bu derece merkezi bir konuma sahip olan kelime-i tevhid hakkında bazı şarkiyatçılar, bu ifadenin Yahudi ve Hristiyan kökenli olduğunu ileri sürerek farklı tezler ortaya koymuşlardır (Arpaguş, 2022, c. 25, s. 214). Buna karşın Müslümanların kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm, tevhid inancının zaruretiyi vurgulamakta ve insanları bu inanca davet etmektedir. İnsanlara rehber olarak gönderilen bütün peygamberlerin öncelikli gayeleri ve mücadeleleri *tevhid inancı* olmuştur. Çünkü tevhid, İslâm inancının özünü oluşturmaktadır. Kur'ân'da ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberlerin temel mesajının tevhit olduğu açıkça belirtilmekte; birçok ayette yalnızca Allah'a kulluk edilmesi gerektiği hususu önemle vurgulanmaktadır. Örneğin Kur'ân kıssalarında adı sıklıkla mezkûr olan Nûh Peygamber, dokuz yüz elli yıllık yaşamı boyunca kavmine her fırsatta ve konuşmasında *Allah'a kulluk etmelerini öğütlemiştir* (Ar'âf, 7/159). Ayetten de anlaşılacağı üzere insanlık tek ilah olan yüce Allah'ın mesajına çağırılmış ve toplumda yer alan şirk unsurlarının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Selefileri ve Vehhabileri şariat ve diğer İslâmi görüşlerde etkilemiş olan İslâm âlimi İbni Teymiye de tevhidi *Allah'ın birliğini*, İslâm inancının temeli kabul etmektedir. Bu bağlamda tevhidi; zât ve sıfat, rubûbiyyet ve ulûhiyyet tevhidi olmak üzere dörde ayırmaktadır. Bunlar içinde İbni Teymiyye'nin ön plana çıkardığı tevhid, *ulûhiyyet tevhidi* olmuştur (akt. Sarıkaya, 2008, s. 112).

İbni Teymiyye, *Tevhid-i Ulûhiyyet* kavramını İslâm dinin başı ve sonu olarak tanımlamış; peygamberlerin de bu tevhid için gönderildiğini, kutsal kitapların bunun için indirildiğini hatta cinlerin ve insanların bu tevhidi gerçekleştirmeleri için yaratıldığı

dünya denilen bu evrene bu sebepten gönderildiğini “*er-Risâletü’t-Tedmüriyye*” isimli kitabında izâh etmiştir (akt. Sarıkaya, 2008, s. 101). İslâmi kaynaklara bakıldığında tevhidin, her şeyden önce Allah’ın birliğini kabul edip ona hiçbir şeyi ortak koşmamak anlamına geldiğini görmekteyiz. Zirâ İslâm inancı da bu temel üzerine kurulmuştur. Öyle ki Kur’ân’da İhlâs suresine yer verilerek bu inancın İslâm dini için önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Çünkü bu surede, “*De ki; O Allah tektir (İhlas, 112/1)*” ifadesine yer verilmiştir.

Belirli aralıklarla dünyaya gelen peygamberler, bir zincirin halkaları gibi birbirlerini tamamlayarak insanlığa *tevhit inancını* anlatmışlardır. Bunun yanı sıra her peygamber; adeta yanan nur kandilleri gibi semavî dinlerin insanoğluna faydalarını, iyiliğini, mutlu olma yollarını ve kurtuluşunu anlatmışlardır (Kazanç, 2011, s. 77-126). Kur’ân’da adı geçen bazı peygamberlerin ortak mesajı olan tevhid inancı, ayetler ışığında şu şekilde aktarılabilir:

“*And olsun ki biz her ümmete: Allah’a kulluk edin ve (Allah’ın emirlerini yapmaktan men eden ve hevâsına göre dine ait hüküm koyup tanrılık taslayan) tâgûttan kaçın*” diye tebliğde bulunan peygamberler gönderdik (Nahl, 16/36).

“*Nitekim, senden evvel hiçbir peygamber göndermedik ki ona: “Şüphemiz olmasın ki benden başka hiçbir ilâh yoktur, o halde bana kulluk edin!”* diye vahyetmiş olmayalım (Enbiya, 21/25).

“*And olsun ki Nuh’u kavmine gönderdik. (O da): “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, sizin için ondan başka ilâh yoktur. Doğrusu ben, size (inecek) büyük bit günün azabanından korkuyorum”* dedi (A’râf, 7/59).

“*(Ey Yahudiler!) Yoksa Yakûb’a ölüm geldiği zaman siz orada mı bulunuyordunuz. O zaman (Yakûb) oğullarına: ‘Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?’ diye sormuş, onlarda: ‘Senin ilâhın; babaların İbrahim, İsmail ve İshâk’ın ilâhı olan bir tek Allah’a ibadet ederiz ve biz yalnız ona teslim olanlarız’* demişlerdi (Bakara, 2/133).

“*İbrahim’i de gönderdik. Hani o kavmine demişti ki Allah’a kulluk edin. Onun emrine uygun yaşayın, karşı gelmekten sakının; eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır”* (Ankebut, 29/16).

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı üzere tüm peygamberlere vahyedilen, *tevhit inancı* olmuştur. Peygamberler, bu inançla insanları amel etmeye davet etmişlerdir. Denilebilir ki peygamberler, bütün insanları Allah’ın varlığını ve birliğini kalben tasdik etmeye davet etmişlerdir. Allah insanları dünya denilen bu evrene gönderdiği andan

itibaren onları birtakım sorumluluklara tabî tutmuştur. Yarattığı cemadat, nebatat ve hayvanat için her şeyin en iyisini ve tekmilini düşünen yaratıcı; insanların bu sorumlulukları fiili olarak gerçekleştirebilmeleri için de rehber vazifesiyle peygamberler göndermiştir. Zira bu hususta kutsal kitap olan Kur'ân'da *“peygamber göndermedikleri kavimleri cezalandırılmayacağı ve sorumlu tutulmayacağı ifadesine yer verilmiştir”* (İsrâ, 17/15). Bu bağlamda Allah'a kulluk etmek, birleşik fiili de *tevhid inancına* tekabül etmektedir. Zira bu inancın temel gereklilikleri, Allah'ın bir olduğunu her türlü noksanlıktan münezzehe olduğunu, eşi ve benzerinin olmadığını, bir devir kuramı şeklinde her şeyin ondan gelip yine ona döneceğini inanmak, yapılan her amelin rıza-i ilâhiyi gözeterek eylemlerde bulunulması gerektiğini bilmeyi önemser (Esen, 2011, s. 112).

Kur'ân-ı Kerim'de tevhit mücadelesine yer verilen ve kıssası anlatılan ilk peygamber, Hz. Nûh olarak bilirse de (Öztürk, 2021, s. 138) tevhit inancının ilk mübelliğ eden ve insanlığın atası olarak bilinen Hz. Adem'dir (Esen, 2011, s. 112). Her ne kadar her devirde Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar insanlığa sırat-ı müstakimi ve tevhit inancının hakikatini anlatmak için peygamberler gönderilmiş olsa da zaman zaman insanlar bu inançtan, irşattan uzaklaşıp şirkin kapılarını çalmışlardır. Bundan dolayı yüce Allah, böyle zamanlarda ve dönemlerde kullarının tekrar doğru yolu bulmaları için es-sirâc ve el-mübelliğ olarak resûller göndermiştir. Bu resûllere verilen temel vazife ise insanlara tevhit inancını anlatmak olmuştur. Ayrıca, bu inanç bağlamında çok tanrıcılık anlayışından insanları men edip tek yaratıcı olan Allah'a inanmalarını ve kalben onu tekliğini tasdik etmelerine vesile olmak, resûllerin diğer bir temel vazifesi olarak bilinmektedir. Bunun için de başta insanlığın atası olan Hz. Âdem, daha sonra da insanlığın ikinci atası kabul edilen Hz. Nûh, Nûh'tan sonraki dönemlerde ise Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve daha adını sayabileceğimiz birçok peygamber ve son olarak da Hz. Muhammed, şirkin karşısında tevhidin yanında olmaları için insanlara rehber olarak gönderilmiştir. Bu bağlamda adı geçen bu peygamberlerin mücadelesinin temelini; şirke ve putperestliğe karşı durmak İslâm dinin özü olan tevhit inancını tüm insanlığa duyurmak, olmuştur. Sadece duyurmakla kalmayıp bizahiti uygulamalı bir şekilde tâ'lim edilmesini sağlamak da amaçları arasında yer almıştır.

Hz. Muhammed, tevhit mücadelesini verirken pek çok olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Örneğin amacası Ebû Leheb'in hakaretlerine maruz kalmıştır. Amcasının yanı sıra kavminden bazı şahıslar da onu zaman zaman hakîr görmüş, nâhoş sözcüklerle kalbini kırıp enva-i çeşit işkencelere maruz bırakmışlardır. Hz.

Muhammed'in amcasının karısı Ümmü Cemil de tevhit inancının yayılmasını engellemek için hergün onun yoluna dikenli çalılar, taşlar koymaktan geri kalmamıştır. Bu inancın yayılmasını engellemeye var gücüyle çalışan bir başka kişi, Ebî Muayt olmuştur. "Allah tektir" inancını ve insanları bu yola teşvik ettiği için Ukbe bin Ebî Muayt, bir gün ridasını toplayarak onu boğmaya yeltenmiştir. Yine aktarılan başka bir rivayette, Hz. Muhammed bir gün Ukaz panayırında halkı Allah'ın birliğine ve sonsuz güç ve kudret sahibinin Allah olduğuna davetinde "*Ey ahali! Lâ ilâhe illallah deyin, kendinizi kurtarın*" diyordu. Hz. Muhammed'in amcası Ebû Leheb de orada bulunuyordu. O esnada, halka dönerek yeğenine karşı " Ey ahali! "Bu benim yeğenimdir, yalan söylüyor; ondan uzak durun" sözleriyle yeğeninin daveti üzerine tezat sözler sarf etmiştir (İbni Hişâm, Sîre, 1/2879).

Nihai olarak Hz. Muhammed diğer peygamberler gibi İslâm'ın özü olan kelime-i tevhidi, insanlara tebliğ ederken insanın aklen ve naklen kabul edemeyeceği cefalara maruz bırakılmıştır. Yalancılıkla, sihirbazlıkla, mecnûnlukla, şairlikle, itham edilmiştir (Özarslan, 2007, s. 64). Bunca eziyete rağmen rahmet peygamberi Hz. Muhammed'in sergilediği davranış ise Rabb'ine sığınmak olmuştur. Peygamberler tarihine bakıldığı vakit, sadece Hz. Muhammed'e değil; insanlığın ikinci atası olarak kabul edilen Hz. Nûh'a da kavmi çeşitli eziyetlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Kur'ân'da "*Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberi öldürenler, adaleti emreden insanları öldürenler (yok mu) onlara acı bir azabı haber ver!*" (Al-i İmran, 3/21) şeklinde nâzil olunan ayeti, bütün dönemlerde inkârcıların varlığını izâh etmektedir.

Tevhit inancını yayma mücadelesini en çetin şartlarda veren Hz. Nûh da bu inkârcıların nâhoş davranışlarına maruz kalmış peygamberlerden biridir. Hz. Nûh, dokuz yüz elli sene insanları hak dinine, tevhid inancına davet etmiştir (Geçit, 2020, s. 147). Fakat Hz. Nûh'un kavmi, bu inanca ve davete pek ılımlı yaklaşmamışlardır. Tevhit inancını senelerce yaymak için gayrette bulunan Hz. Nûh'un kavmi, kendilerine gönderildikleri peygambere inanmadıkları için, bir tûfanla cezalandırılmışlardır. Bu hâdise, kutsal kitaplarda Nûh Tûfanı adıyla zikredilmektedir. Hz. Nûh'un kavminin helak edilmesinin başlıca sebebi, tevhid inancını reddetmiş olmalarıdır. Bunun yanı sıra; Nûh Aleyhisselam'ı peygamber olarak kabul etmemeleri, kendilerinden olmayan, kendileri gibi eylemde bulunmayan insanlara eziyet etmeleri, kavmin kadınlarında iffet ve hayânın kalmaması, ayrıca tevhid inancını küçümsemeleri ve bu inancı anlatanları alaya almaları gibi pek çok nedenden mütevellit Hz. Nûh kavmi helâka uğramıştır.

Hız. Nûh'tan sonra tevhit inancını yayma gayretinde bulunan ve nâhoş eylemlere maruz kalan bir diğery peygamber, Hız. İsa'dır. Hız. İsa'nın tebliğ ettiğı hakikatten ve mesajdan Yahudiler, memnun kalmamışlardır. Bu yüzden bu gerçeğı ortadan kaldırmanın tek yolu hakikati söyleyen kişiyi ortadan kaldırmaktır, diye düşünerek Hız. İsa'yı birçok kez öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardır (Al-i İmran, 3/54). Öyle ki günümüzde Yahudiler, Hız. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğünü dahi iddia etmektedirler. Bu hadise birçok İncil kitaplarında bu şekilde ele alınsa da İslâm dini bu tezi kabul etmemektedir (Harman, 1988, s. 494-501).

Kur'ân-ı Kerim'de tevhit inancını yaymak için üstün mücadeleler veren ve gönderildiğı halkı tarafından sıkıntılar yaşatılan bir diğery peygamber ise; Hız. İbrahim'dir. Hız. İbrahim de tevhid davasını diğery peygamberler gibi nâzik bir lisanla sürdürmüştür. İlk uyarısı ve mücadelesi babası Âzer'le olmuştur. Baba Âzer putperest bir kişi, Hız. İbrahim ise onu hak yoluna, tevhid inancına davet eden bir oğul olarak bilinmektedir. Ayrıca Hız. İbrahim'in içinde bulunduğu muhit ve zihniyet tevhit inancının yayılmasına büyük engel teşkil etmiştir. Çünkü o zamanda insanların çoğı ay, güneş, yıldızlar gibi gökcisimleri olmak üzere birçok puta tapıyorlardı. Bu husus ise şirkin yaygınlığını göstermektedir. Şirkin yaygın olduğu bir toplumda ise tevhit inancı geri planda kalmıştır. Bu sebepten mütevellittir ki Hız. İbrahim, putlara tapmanın yüce yaratıcıya ortak koşmak olduğunu tek hak ve hakikatin "Allah'ın birliğı" olduğunu halkına anlatma gayretinde olmuştur. Bu bağlamda şüphesiz başta üvey babası olmak üzere birçok kişi Hız. İbrahim'in mesajının karşısında olmuştur.

Sonuç olarak yukarıda Kur'ân'da adı geçen bazı peygamberlerin tevhid mücadelesi izâh edilmeye çalışılmıştır. Bütün peygamberlerin ortak mesajı, şirke karşı tevhid inancının önemi olmuştur. Öyle ki, hepsi çoğı zaman gönderildikleri kavim tarafından çeşitli eziyetlere, cefalara maruz kalmışlardır (Esen, 2011, s. 121). Peygamberlerin, İslâm'ın özü olan tevhit inancını yayma mücadelesinin karşısında inkârcıların ilk yaptıkları eylem; onları itibarsızlaştırmak ve yok saymak olmuştur. Bununla bir kazanç elde edemeyen inkârcılar; baskı, yıldırma, tehdit, nâhoş sözcükler, iftira ve zaman zaman daha da ileri giderek eziyet sürecine başvurmaktan hicap duymamışlardır (Öztürk, 2021, s. 152). Onların bu eylemleri, yenilgi ile sonuçlanmıştır. Peygamberlerin hepsinin ortak sıfatlarından olan *sabır* yetisiyle davalarını anlatmaya, insanları hak yoluna davet etmeye devam etmişlerdir.

1.6.6. Peygamberlik ve iman

İmanın temel esaslarından biri, peygamberlere yönelik inançtır. Bir kişinin iman sahibi sayılabilmesi yalnızca Allah’a, meleklerle ve kutsal kitaplara inanması yeterli görülmez. Bu bağlamda kâmil bir iman yapısından söz edebilmek için tüm bu unsurların yanı sıra peygamberlere de inanılması gerekmektedir. “İman” kavramı, etimolojik olarak “emn” kökünden türemekte olup güven duymak, emin olmak ve yardım dilemek anlamlarını içermektedir. Ayrıca bu kavram, “olgun inanç, içtenlik, sadakat ve koruma altına alma” gibi anlamları da içermektedir (Gardet & Özarslan, 1999, s. 4). Sözcüğün anlam çerçevesi dikkate alındığında iman olgusunun insan için güven dayalı ve huzurlu bir yaşamın temeli olduğu görülmektedir. Bu nedenle insan, öncelikli olarak imanını korumayı amaçlar ve bu dünya hayatı sona erdiğinde hak huzuruna tahkiki imanla çıkma arzusunu taşır. Ancak bu imanın gerçekleşebilmesi için bazı esasların kabul edilmesi zorunludur. Çünkü “inandım, kabul ettim” demek tahkiki iman açısından yeterli kabul edilmemektedir. Bunun yanı sıra kalben tasdik de beklenmektedir. Bu tasdikin gerçekleşebilmesi için öncelikle tevhid inancı ardından peygamberlere, meleklerle, kutsal kitaplara, kader ve kazaya, ahiret gününe iman gibi temel esaslara da inanılması gerekmektedir.

Hanbelî fakihî ve muhaddisi olan İbni Battâ, bir kimsede imanın var olması için “Allah’a iman ettim, O’na güvendim ve Allah’ın varlığından hiçbir şüphem yok” diyebilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre kişi, Allah’ın kelimalarına, yasakladıklarına ve helâl kıldıklarına peygamberler aracılığıyla gönderdiği tebliğlere ve kitabında vahyedilen mesajlara kalben bağlanmalıdır (Jameel,2024, s.232-233). Kutsal kitap Kur’ân-ı Kerim’de ise bir kişinin iman sahibi olabilmesi için önce Allah’ın varlığını kabul etmesi gerekmektedir. Ardından da Hz. Muhammed’in Allah’ın peygamberi olduğuna inanması gerektiği belirtilmektedir. Bu şekilde imanın tamamlanabileceği ifade edilir. Bakara sûresi 285. ayette: “Peygamber, Rabb’inden kendisine indirilene imân etti, Mü’minler de (imân ettiler). Her biri; Allah’a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine imân ettiler ve şöyle dediler: “O’nun peygamberlerinden hiçbirini ayırt etmeyiz. ” Şöyle de dediler: “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz, dönüş ancak sanadır.” (Bakara, 2/285) ayetinde imanın esasları bir bütüm olarak verilmiştir.

İslâm âlimlerinden Gazalî, imanı “kişinin Allah’ın varlığından emin olması” şeklinde tanımlar. Bunun yanı sıra imanı, Allah’ın kullarının kalbine akıtmış olduğu bir

nur hüzmesi olarak betimler (Baykan, Dalkıran, 2021, s. 377-400). Bu nur hüzmesi; insanın ruhunu şekillendiren, inşa eden, hayatta yaşadığı müşkül durumlar karşısında dirayetli olmasını sağlayan bir kavramdır. Bu yönüyle insanların hayatına ve düşünce tarzına yön vermektedir. Bu bağlamda insan hayatına yön veren iman kavramını Gazalî, tahkiki iman ve taklidi iman olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Taklidi iman, kişinin inanç konusundaki hususları gerçekliğini araştırmadan, sorgulamadan yalnızca başkalarından duyduklarını ve gördüklerini kabul etmesidir (akt. Kurt, 2012, s. 99). Bu şekilde inanan kişilere “mukallid” denilmektedir.

Mukallid kişiler, yani taklidi imana sahip bireyler, dışardan gelecek küçük bir olumsuzluk karşısında kalplerinde pek çok şüpheye yer verebilir. Bu sebeple de kesin bir inanç durumuna ulaşamayabilirler. İslâm âlimleri, bu şüphelerin bertaraf edilebilmesi için bireyde taklidi değil, tahkiki imanın blunması gerektiğini savunmuşlardır. Bilindiği üzere tahkik kavramı, “hak” kelimesinden türemekte olup gerçeği araştırarak kavrama anlamı taşır. Tahkiki imana sahip bir kişi, duyduğu her bilgiyi sorgusuz kabul etmez; bilginin doğruluğunu akıl süzgecinden geçirdikten sonra, tasdik eder. Böyle bir birey, inançlarını bilinçli bir şekilde sorgular ve araştırarak geliştirir (akt. Kurt, 2012, s. 11). Bu konu hakkında İslâm düşünürü Gazalî, bir kişinin başlangıçta taklidi imana sahip olabileceğini; ancak zamanla bu imanı tahkiki imana dönüştürmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda din psikolojisi üzerine araştırmalar yapan Walter H. Clark, taklidi imanın tahkiki imana dönüşüm süreciyle ilgili şu hususlara dikkat çeker:

“Aile tahkiki imân için önemli bir unsurdur. Gerçek dindâr bir ailede büyümek bu hususta önemlidir. Diğer önemli bir husus ise çevredeki şahıslardır. Bazı özel şahıslar, kişinin imanını önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun yanı sıra kişinin eğitim aldığı kurumlar önem arz etmektedir. Dinî kurumlar, okullar, üniversiteler vs. son olarak da mistik tecrübe büyük ölçüde tahkiki imanı etkilemektedir” (akt. Kurt, 2012, s. 12-133).

Peygamberlerin gönderiliş amaçlarından biri de insanları doğru bilgiyle buluşturmak ve onları tahkike dayalı bir imana yönlendirmektir. Bu yönüyle de tahkiki iman, peygamberlerin tebliğ ettiği imanın ideal formunu temsil etmektedir. Nitekim peygamberler, vahiy aracılığıyla inaç esaslarını açıklarken insanları sorgulamaya, araştırmaya ve bilinçli bir teslimiyete davet etmişlerdir. Bu bağlamda Allah’a imandan sonra gelen en önemli inanç esaslarından biri *peygambere imândır*.

Mevdûdî'ye göre Allah, insanlara doğru yolu göstermek amacıyla peygamberleri tebliğle göndermiştir. Mevdûdî, Allah'a iman edip itaat eden kulların, O'nun gönderdiği peygamberlere de aynı şekilde inanıp itaat etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Peygamber inancını terk ederek bireysel yollar arayan kimselerin kaçınılmaz olarak büyük bir yanılsa düşeceklerini de belirtir (Mevdûdî, 2002, s. 46). Bu tür sapma, bireylerin farklı ve çoğu zaman hatalı düşüncelere yönelmesine sebep olmaktadır. Mevdûdî, Allah'a ve peygamber'e imanın ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Allah'a ve peygambere imanın önemini şöyle bir örnekle açıklamıştır: "Hangi devlette yaşarsak yaşayalım, o devletin kanunlarına ve yöneticilerine itaat etmekle yükümlüyüz. Örneğin bir valiye başkaldırmak doğrudan devlete isyan anlamı taşır. Bir devleti tanıyıp temsilcilerini yok saymak ise kabul edilemez bir durumdur" (Mevdûdî, 2002, s. 47).

Kur'ân'da, peygamberi sevmenin Allah'ı sevmekle eşdeğer olduğu ve peygambere imanın Allah'a imanı ifade ettiği birçok ayet yer almaktadır: "*Resûl'üm! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın...*" (Al-i İmran, 3/31). Kur'ân'da yer alan diğer bir ayette ise şöyle buyrulmuştur: "*O halde Allah'a ve peygamberlerine imân edin. Eğer imân eder ve günahlardan sakınırsanız sizin için çok büyük bir mükâfat vardır*" (Al-i İmran, 3/179). Peygambere iman, Nisa sûresinde şu şekilde izâh edilmiştir: "*Şüphesiz, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler; Allah'a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, peygamberlerin kimine inanırız kimini inkâr ederiz diyenler ve böylece bu ikisinin (imânla küfrün) arasında bir yol tutmak isteyenler var ya, işte onlar gerçekten kâfirlerdir*" (Nisa, 4/150). Ayetlerden de anlaşılacağı üzere, peygamberlik iman sisteminin vazgeçilmez bir parçası olup bireyin Allah'a olan inancının tamamlayıcısıdır. Allah'a iman etmek, O'nun gönderdiği peygamberleri tasdik etmeyi de zorunlu kılar. Nitekim hem Kur'ân-ı Kerim'de hem İslâm düşünürlerinin görüşlerinde peygambere imanın, aklî ve kalbî bir teslimiyetle birlikte gerçek bir imana dönüşmesi gerektiği vurgulanır.

2. FUZÛLÎ'NİN ESERLERİNDE HZ. PEYGAMBER ALGISİ

Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklardan biri İslâm dinidir. Hz. Peygamber ise bu dinin en seçkin temsilcisi olarak edebî metinlerde “âlemler serdârı”, “iki cihân güneşi” ve “Ahmed-i Muhtâr” gibi ünvanlarla anılmıştır. İslâmî gelenek çerçevesinde gelişen tasavvuf merkezli edebî türler, farklı coğrafyalarda ortaya çıkan Müslüman toplulukların edebiyatlarında da belirleyici bir yapı oluşturmuştur. Bu bağlamda şairler, Hz. Peygamber’e olan sevgisini, sünnetine bağlı olma arzusunu, kıyamet günü şefaatine kavuşma ümidini ve ona duydukları sadakati edebî bir söylem hâline getirerek eserlerine yansıtmışlardır (Sevgi, 1998, s. 119-136). Klasik Türk edebiyatı şairlerinden olan Fuzûlî, Hz. Peygamber’e ithafen yazdığı na’t türündeki Su Kasidesi şairin ilham kaynağı olarak benimsediği Hz. Peygamber sevgisini güçlü biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda Fuzûlî, edebiyat tarihinde daha çok acı, ıstırap ve hicran şairi olarak tanımlansa da şiiri, estetik bir hünerden öte bir iman, aşk ve marifet aracı olarak görmüştür. Şiir anlayışını Kur’ân’daki Şu‘arâ Sûresi’nde belirtilen ölçütler doğrultusunda şekillendirmiş; şiiri, Allah’ın varlığını ve birliğini idrak ettiren ve onun güzelliğini temaşa ettiren bir vasıta olarak kabul etmiştir. Fuzûlî’ye göre şiirin gayesi, Allah’ın mutlak güzelliğini yansıtmak, bu güzelliğin tecellilerini görünür kılmaktır (Bozkurt, 2021, s. 59).

Bu perspektiften bakıldığında Fuzûlî’nin poetikası; dünyevî sınırları aşan, aşk merkezli bir metafizik düzlemde şekillenmiştir. Şair, sanatın temelinde aşk ve imân kavramlarının olduğuna inanmıştır. Şiiri bir gösteri veya süs unsuru değil, ilâhî aşkın ve yakarışın tezahürü olarak değerlendirmiştir (Akyüz, Beken, Cunbur & Yüksel, 1997, s. 11-17). Fuzûlî’nin bu düşüncesi Türkçe Divân’ının mukaddimesinde yer almaktadır. Fuzûlî, bu mukaddimede şiir yazma kudretinin ezeli bir takdir olduğunu vurgularken sanatı sadece estetik bir beceri değil, ilâhî bir lütuf ve emanet olarak konumlandırmaktadır:

Zihî şâni’i levh-i cânê kilik-i hüsn-i tevfiği

Ezelden iktizâ-yı nazm-i can-perver rakem kılmış

Kemâl-i şi’r kesbi mümkün olmaz bi-meded andan

Ana minnet ki tab’-i nazm lûtf itmiş kerem kılmış (Fuzûlî, muk.² s. 11)

² Şairin Türkçe Divan’ından alınan Mukaddimesi, muk. kısaltması ile gösterilecektir.

Bu bağlamda Fuzûlî, şiiri ilimle yoğrulmuş bir meşgaleye dönüştürmeyi esas görmüş; şiir ile ilim arasında sıkı bir bağ kurmuştur (Bayram, 2005, s. 168). Türkçe Divân'ında yer alan *İlimsiz şiir, temeli olmayan duvar gibidir ve temelsiz duvar da gayet değersiz olur. Şiirimin ilim süsünden uzak kalmasını ihânet saydım*, ifadesi onun şiire yüklediği epistemolojik boyutun göstergesidir (Gökyay, 1992, s. 9-11). Şairin bu anlayışı destekleyen bir diğer beyit de şöyledir:

Hired-mendî ki dâim 'âlem-i ilm içre seyr eyler

Esâlîb-i fûnûn-ı şi'rden elbette gâfildir (Fuzûlî, muk. s.16)

Fuzûlî'nin şiire yaklaşımı, çağdaşlarından ayrılan bir derinlik ve içerik taşımaktadır. Şiir, onun nezdinde yalnızca ilim ve estetik değil aynı zamanda aşk, vecd ve irfandır. Bu bağlamda şiir, ulvî aşkın ve ilâhî tefekkürün bir mahsulü olarak telakki etmektedir. Ancak burada kastedilen aşk, maddî ya da beşerî bir aşk değil, doğrudan doğruya ilâhî ve metafizik bir aşkın tezahürüdür. Nitekim Fuzûlî'nin şiirlerinin merkezinde yer alan ve adeta varoluşsal bir eksen olarak konumlanan zât, Hz. Peygamber'dir (Doğan, 1996, s. 50). Şair, Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbeti edebî bir düzlemde dile getirmiş; bu sevgi onun na't türündeki eserlerine yön vermiştir (Kırbiyık, 2023, s. 29). Şair, aşkı bir yüceltme biçimi olarak ele almış; Hz. Peygamber'in vasıflarını gulûv ve iğrâk derecesinde mübalağa ile tasvir etmiştir (Uçak, 2023, s. 37). Bu bağlamda da Fuzûlî'nin aşk için söylediği şu kıtası dikkate değerdir. Fuzûlî, evrende var olan birçok unsuru aşk üzerinden anlatmış, ilmi varoluşun dışına çıkarak anlatmıştır (Bozkurt, 2021, s.370). İnsan, ancak aşk ile kemâle erebilir:

İlm kesbiyle pâye-i rif'at

Arzû-yı muhâl imiş ancak

Aşk imiş her ne varsa âlemde

İlm bir kıyl ü kâl imiş ancak (TD, muk., k. 26)

Fuzûlî eserlerinde Hz. Peygamber için; Nur-ı Muhammedî, Ahmed-i muhtar, Methedilen, Habibullâh, Gül Yüzlü Peygamber, Rehber Olan Peygamber, Mûcizeleri Sonsuz Bir Deniz Olan Peygamber, Rahmet Peygamberi, Miraç'a Yükselen Peygamber, Şerefü'l- Mekân Bî'lmeğin, Şefaât Peygamberi, Hatemü'n Nebiyyin, Güvenilir Bir Liman ve Koruyucu Peygamber, Hayre'l Beşer gibi sıfatlar kullanmıştır.

Bu bağlamda, Fuzûlî gibi edebî yönden güçlü bir şairin eserlerinden hareketle Hz. Peygamber'i niteleyen ifadeleri şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

2.1. Nur-ı Muhammedî/Akl-ı Kül Olarak Hz. Muhammed

Tasavvuf edebiyatında Nûr-ı Muhammedî yahut Hakîkât-ı Muhammedîye muhtevalı eserler, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren mutasavvıfların özellikle önem verdikleri konular arasında yer almıştır. Nûr-ı Muhammedî, birçok İslâm âlîmi tarafından farklı bakış açılarıyla yorumlanmış ve çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu kavramın dayandığı temel düşünce şudur: “Hz. Peygamber’in nûrunun kâinattaki her şeyden önce yaratıldığı, evrenin bu nûrdan tezâhür ettiği ve bütün yaratılmışların varlık sebebinin Hakîkat-ı Muhammedî olduğu” düşüncesi oluşturmaktadır (İdiz, 2014, s.182).

İmâm Gazâlî, Nûr sûresi 35. âyeti yorumladığı “*Mişkatü'l-Envâr*” adlı eserinde Nûr-ı Muhammedî konusunu ele almıştır. Bu nurun esasında sadece Allah’a ait olduğunu ve Hz. Peygamber’de yansıması şeklinde tezâhür ettiğini insanların ise bu nûru duyu organlarıyla görebileceğini ifade etmiştir (Gazâlî, 1994, s.15). Demirci, “*Nûr-ı Muhammedî*” isimli çalışmasında, Hz. Peygamber’in nûrunun Hz. Âdem’den önce yaratıldığını açıklamıştır. Ayrıca tasavvuf ehli için bu kavram, ulaşılması gereken ideal bir mertebe olarak kabul edilmiştir. (Demirci,1983, s. 245).

Bu bağlamda önemli görüşler bildiren tasavvuf âlimlerinden biri de İbnü'l Arabî'dir. “*Fusûsü'l Hikem*” adlı eserinde “*bütün hakikatlerin merkezinde Hz. Peygamber olduğunu aynı zamanda Allah'ın en-Nûr isminin Hz. Peygamber’de tecellî bulduğu ve kalem, akıl, ruh gibi ilk yaratılan varlıkların bu nûrdan birer parça olduğu belirtilmiştir*” (akt: Akkaya,2021, s.196-198). İbnü'l Arabî, aynı eserinde “Hz. Peygamber’in nûrunun ilk olarak Hz. Âdem’de tecellî etmiştir. Bu nûr, daha sonra diğer peygamberlerde tezahür etmiş; nihai olarak Hz. Peygamber’de tamamlanmıştır” şeklinde ifadelerde bulunmuştur (Demirci,1983, s. 132-133). İbnü'l Arabî'ye göre Hz. Peygamber, bütün varlıkların ilksel kaynağıdır.

İslâm âlimlerinden bazıları, nûr-ı Muhammedîye konusunu Kur’ân’da geçen bazı âyetler ışığında yorumlamış ve çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda Taberî ve Râzî, Maide sûresinin 15. âyetinde geçen “nûr” ifadesinin Hz. Peygamber’e işaret ettiğini belirtmişlerdir. Adı geçen âyet şu şekildedir:

“*Şüphesiz ki size Allah’tan bir nûr, apaçık bir kitap geldi*” (Maide, 112/15).

Âyetler ve hadisler ışığında nûr-ı Muhammedî düşüncesini ilk ortaya atan sûfilerden biri olduğu gerekçesiyle birçok akademik kaynakta Tüsterî’ye atıf yapılmaktadır. Tüsterî, Nûr sûresi 35. âyette geçen “*Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer*” (Nûr, 24/35) âyetindeki

nûrun, Hz. Peygamber olduğu görüşünü savunmuştur. Bilindiğı üzere nûr, sözlükte “aydınlık ışık” anlamına gelirken Kur’ân’da ve hadislerde “*insanların önünü aydınlatıp hakikâti görmelerini sağlayan hak ile bâtlı ayırt etmelerine rehberlik eden ilâhi ışık*” manalarında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Tüsterî’nin yorumladığı nûr kavramı, Hz. Peygamber’i işaret etmektedir. Çünkü Hz. Muhammed’in peygamber olarak temel görevlerinden biri, yollarını şaşırın insanlara rehberlik ederek onları karanlıktan kurtarıp aydınlığa ulaştırmaktır. (Uludağ, 2007, s. 244-245). Tüsterî’ye göre Hz. Peygamber, Allah’ın nûrundan zuhûr etmiştir. Ona göre Hz. Peygambere’e ait nûr, yüz bin yıl boyunca Allah’ın huzurunda kalmıştır. Bu zaman diliminde ise yüce Allah, bu nûrun ışığını Hz. Peygamber’e intikâl edinceye kadar arttırmıştır (Gedik, 2019, s. 190).

Kur’ân-ı Kerim’de geçen bazı âyetler ve çeşitli hadisler, nûr-ı Muhammedî anlayışına dayanak teşkil etmektedir. Söz gelimi Tirmizi’den aktarılan bir hadiste “*Âdem, ruh ile ceset arasındayken ben peygamberdim*” (Tirmizi, Menâkıb,1) buyurulmuştur. Bu hadisten Hz. Peygamber’in nûrunun, insanlığın cismânî atası olan Hz. Âdem’den önce yaratıldığı anlaşılmaktadır.

Gazâlî, hakiki anlamda yalnızca Allah’ın nûrunun bulunduğunu, bunun dışındaki nûrların ise mecâzî anlamda nûr olarak adlandırılabilceğini “*Mişkâtü’l-envâr*” isimli eserinde farklı bir bakış açısıyla izâh etmiştir. Uludağ, akâid ve kelâm kitaplarında bu anlayışa yer verilmediğini yalnızca Sa’dettin et-Teftâzânî’nin Hz. Peygamber’e atfedilen bu nûru onun mûcizelerinden biri olarak değerlendirdiğini belirtir. (Uludağ, 2007, s. 244-245). Azimli de “*Siyeri Farklı Okumak*” adlı eserinde bu nûrun soy yoluyla gelen bir özellik olmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu nûrun yüzde görülen bir parlaklıkta olamayacağını, bunun övgü adına yapılan bir uydurma olduğunu ifade eder (Azimli, 2013, s. 47).

Nûr-ı Muhammedî düşüncesi, klasik Türk edebiyatında da ele alınmış ve şairler tarafından benzer bağlamda işlenmiştir. Ancak şairler, nûr-ı Muhammedî kavramının tarihsel gerçeklik boyutuyla çok fazla ilgilenmemiş, onun yerine Hz. Peygamber’e duydukları sevgiyi bu kavramla dile getirmeyi tercih etmişlerdir. Bu şairlerden biri ise Fuzûlî’dir. Fuzûlî, Hz. Peygamber’i anlatırken Hz. Peygamber’in etrafında oluşan anlam dünyasına bağlı kalarak sözlü kültürde tartışmalı bir yere sahip olan Nûr-ı Muhammedî düşüncesini de ele alır. Bu kavram etrafında oluşan anlatımlara bağlı kalan Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerinde Hz. Peygamber’in nûrundan bahsetmiştir. Beyitlerde mecâzî aşktan söz ediliyor gibi görünse de aslında bu anlatımın ardında yer alan ilâhi güzelliğin nûrundan bahsedilmektedir. Ona göre Allah’ın yaratma sanatı ve nuru, Hz.

Peygamber’de zuhûr etmiştir. Fuzûlî, *sevinç feleğinden bir nûrun meydana geldiğini bütün kâinat onun sayesinde (Hz. Peygamber) sevinçle mutlu olduğunu izâh etmiştir. Diğer beyitte ise güneş ve ay parlaklığını senden alıyor, diyerek hüsn-i talil sanatından yararlanmıştır. Hz. Peygamber’in nûrunu “kutsal nûr” yani saf, temiz hiçbir şey karışmamış nûrun ta kendisi olarak nitelendirmiştir* (Tarlan, 1981,s. 104). Fuzûlî, Hz. Peygamber’in nûrunu güneş ve ay metaforu üzerinden anlatmıştır. Onun nûrunun güzelliği, bir güneş gibi kâinatı aydınlatmıştır. O nûrdan güzellik ve sevinç zuhûr olmuştur:

*Aşrakat min feleki’l- behceti şemsen ve behâ
Melâ el-âlemi nûren ve sürûren ve behâ (TD,³ G: 5/1)*

*Sen ne nûr-i pâksin ey mazhar-i sun’-i İlâh
Kim alır şem’-i ruhundan âf-tâb ü mâh tâb (TD, G: 27/2)*

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte de Hz. Peygamber’in nûrunun hakkın nûru olduğunu, Hz. Peygamber’de hakkın nûrunun tezâhür ettiğini ifade etmiştir. Şair, kurtuluşun Hz. Peygamber’in nûruna yaklaşmakla olacağını izâh etmiştir. Ayrıca imân ehli için asıl gaye, Hz. Peygamber’in yüzünün nûru olduğunu vurgulamıştır:

*Nûr-ı ruhsârındır ol maksat ki imân ehline
Kılsa Hak rûzî cehennem âteşi oldur sebab (TD, G: 32/4)*

Aşağıdaki beyitlerde Hz.Peygamber’in levlâk sırrına telmihte bulunulmuştur. Fuzûlî, mezkûr beyitte *kâinatın yaratılış gayesinin Hz. Peygamber olduğunu vurgulamış, Allah’ın kâinatı yaratmasında Hz. Peygamber’in varlığını sebep olarak gösterdiğini açıklamıştır. Ayrıca Cevher-i zatında bütün kemâl sıfatlar vardır, diyerek nûr-ı Muhammedi kavramını hatırlatmıştır:*

*Hak âferînişe sebab etti vücûdunu
Evcebe bi’-z zuhûri zuhûri’l-mükevvenât (TD, G: 39/5)*

Nûr-ı Muhammedî mefhumu, İslâm filozofları tarafından “akl-ı küll, akl-ı evvel, taayun-ı evvel” isimleriyle de zikredilmiştir. Tasavvuf âlimlerine göre bu nûr, insanî ruhun kaynağını teşkil etmiş ve ilk kez Hz. Peygamber’de zuhûr ettiği kabul edilmiştir. Bu nûr, daha sonra peygamberler ve evliyalar aracılığıyla bir silsile halinde devam etmiştir (Bozkurt, 2021, s.194). Bu bağlamda Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz.

³ Şairin Türkçe Divan’ından yapılan alıntılar, TD kısaltması ile gösterilecektir. Şairin gazel ve kasideleri Fuzûlî’nin Akçağ Yayınları’ndan çıkan, Prof. Kenan Akyüz-Süheyl Beken; Doç. Dr.Sedit Yüksel- Dr. Müjgan Cunbur tarafından hazırlanan divan nüshasından alınmıştır.

Peygamber'in nûrunun tüm kemâl sıfatlara sahip olduğunu izâh etmiştir. Bu sebepten dolayı evrende var olan hiçbir varlığın Hz. Peygamber'in sahip olduğu olgunluğa erişmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir:

Âferin cevher-i makbûlüne kim âlemde

Mümkün olmaz bu sıfât ile ki sensin bir zât (TD, G: 38/5)

Mazhâr-i âsâr-i kudretdür vücûd-ı kâmilin

Feyz-i fitrattan garaz sensin tufeylin kâ'inât (TD, G: 40/5)

Cevher-i zâtındadır mecmû'i evsâf-i kemâl

Bu sıfât ile ki sensin handadır bir pâk zât (TD, G: 40/6)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in parmağıyla ayı ikiye ayırması mucizesine telmihte bulunmuştur. Ayrıca kad sözcüğü, klasik Türk şiirinde serviye yani uzun boylu, zarif bir duruşu işaret eder. Bu imge, vahdeti simgelemektedir. Beyitte aynadaki yansımanın gerçekte var olmadığı, hayâlden ibaret olduğu vurgulanmıştır. Bu yansımanın sebebi ise Hz. Peygamber'dir. Çünkü Hz. Peygamber, levlâke hadisine göre "Evrenin yaratılış gayesidir" (Tarlan, 1981, s.367). Onun nûru ise tasavvuf âlimlerine göre ezeli ve ebedîdir. Hz. Muhammed, dünyaya intikal ettiğinde onda tecelli etmiştir. Daha sonra bütün kainât, güzelliğini bu nûrdan almıştır:

Aks-i kaddinle gören dâ'ire-i âyîneyi

Der meh-i bedrdir engüşt-i nübûbetten şak (TD, G: 150/2)

Hz. Peygamber'e ait olduğu kabul edilen nûr, Hz. Âdem'den itibaren nesilden nesile intikal etmiş, nihai olarak Hz. Peygamber'de asıl sahibini ulaşmıştır. (Ahmed Cevdet, 2016, s.16). Hz. Peygamber, kâinatın yaratılışının gayesi olarak kabul edilmektedir. Onun nûrunun Hz. Âdem'den evvel yaratıldığı birçok İslâmî kaynakta anlatılmaktadır. Fuzûlî'nin aşağıdaki beyitlerinde Hz. Peygamber'in bu yönü üzerinde durulmuştur:

Ey vücûdun eseri hulkat-ı eşyâ sebebi

Nebî ol vakt ki bi'l-fi'l gerekmezdi nebî (TD, G: 279/1)

Sebkat-i zât ile eyvân-i risâlet sadrı

Şeref-i asl ile fihrist-i rüsûl müntehâbı (TD, G: 279/3)

Enbiyâda kimse sen tek bu müyesserdir kim

Âdeme vech-i mübâhât ola izz-i nesebî (TD, G:279/5)

Görmemiş mehd-i zemîn bir tılf sen tek tâ felek

Dehr zâlin kılmuş etfâl-i reyâhhin dâyesi (TD, G: 300/3)

Aşağıdaki beyitler, Fuzûlî'nin "Farsça Divan"ından alınmıştır. İlk beyitte şair, "kün" (ol der ve olur) emrine atıf yapmıştır. Ayrıca beyitte, "kâf" Hz. Peygamber'in olgunluğunu ve yaratılmışların aslını "nûn" ise onun nimet ve bereketini temsil ettiği vurgulanmıştır. İkinci beyitte ise "Ezel sahifesi" ifadesiyle Hz. Peygamber'in yaratılışın başlangıcı olduğu belirtilmiştir. Kader defteri ya da yaratılışın başlangıcı, Hz. Peygamber'in varlığıyla güzelleşmiştir. Şair, beyitte geçen "ben" mefhumunu yüzdeki güzellik unsuru olarak değil, yaratılışın merkezinde yer alan "kutsal iz" olarak ifade etmiştir:

Ân kâf u nûn ke asl-i vücud est halk râ

Kâf-i kemâl u nûn-i nevâl –i Muhammed est (FD⁴, G:61/3)

Zib-i sahîfe-i ezel zîn nugta-yı û-st

Ez nugta-hâ-yı dâne hâl-i Muhammed est (FD⁵, G:61/5)

Fuzûlî, felsefe ve kelâmı birleştirerek mensur şekilde kaleme aldığı "Matla'u'l-İ'tikâd Fî Ma'rifeti'l-Mebdei Ve'l-Meâd" adlı eserinde "İnsanların Peygamberlere Olan İhtiyaçları" başlığı altında Nûr-ı Muhammedî mefhumunu şöyle açıklamaktadır: "Mebde'den sudûr eden ilk unsur muhabbet ve galabe özelliklerine sahiptir." Cümlelerin devamında ise bu ilk unsur olan Nûr-ı Muhammedî'den küllî akıl, küllî akıldan ise küllî nefis ve küllî nefisten de evren ortaya çıktığı belirtilmiştir (Fuzûlî, 2014, s. 76). Fuzûlî, evrenin yaratılış gayesinin Hz. Peygamber olduğunu mensur bir şekilde izâh etmiştir.

Fuzûlî'nin "Beng ü Bâde" isimli eserinde geçen aşağıdaki dörtlükte Hz. Peygamber, "Bütün yaratılan ruhların piri ve efendisi" olarak vasıflandırılmıştır. Bu eserde şarap, meyhâne simgesel anlamda kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte "başı bilinmeyen meyhâne piri" ifadesiyle Hz. Peygamber tanıtılmıştır (Uçan, 2017, s.8-9).

⁴ Fuzûlî'nin Farsça Divan'ından yapılan alıntılar, "FD" kısaltmasıyla gösterilecektir.

⁵ Bu çalışmada yer alan Farsça beyitler, "Fuzûlî'nin Farsça Divân Tercümesi" adlı eserden alınmıştır. Bkz. Fuzûlî, Fuzûlî'nin Farsça Divan Tercümesi, haz. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, MEB basım, 1950.

Hız. Peygamber'in nûru, ezeli ve zaman dışıdır. Çünkü ona atfedilen güzellik, zamana bağılı olmayacak kadar büyüktür:

Başı ve öncesi bilinmeyen meyhaneye pirdir

Bezme saki ve halkaya hatemdir (B&B,⁶ s.9)

İbni Arabî, Nûr-ı Muhammedîyi ontolojik ilke olarak görmektedir. Ona göre Hz. Muhammed, hem varlığın hem de bekânın sebebidir. Fuzûlî de İbni Arabî'nin bu fikrini tasdiklemektedir (akt. Bozkurt, 2021, s.197). Bu bağlamda aşağıdaki beyitte, bütün varlıkların Hz. Peygamber'in aşk kadehinden mutluluk bularak var olduğu ifade edilmektedir:

Nebî-yi Hâşimî ki bezm-i vücûd

Câm-i ışıktan aldî neş'e-i cûd (B&B, b.14)

Fuzûlî'nin “*Leylâ ve Mecnun*” adlı eserinden alınan aşağıdaki beyitte de Hz. Peygamber'in levlâk hadisene yer verilmiştir. Levlâk sırrına göre, “*Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk*” (Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım) hadisiyle, Hz. Peygamber'in âlemlerin yaratılış gayesi olduğu ifade edilmektedir. Bazı İslâm kaynakları bu hadisi muteber saymazken bazı İslâm bilginleri ve Sufiler onu kudsî ve saygın bir hadis olarak kabul etmektedir (Doğan, 2020, s.63). Fuzûlî de bu hadisi sahih kabul ederek sufilerle aynı görüşü paylaşır ve Hz. Peygamber'in hürmetine evrenin yaratıldığını ifade eder:

Ey pâdişeh-i serîr-i levlak

Maksud-ı vücûd-ı hâk ü eflak

Olmış eflâk hâk-ı râhun

Çekmiş eflâke hâk câhun (L&M,⁷173/174, s.61)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'i “*âlemin düzenine sebep olan, insanın varlığı için vücuda getirilen*” şeklinde tanımlamıştır. Bu görüş, tasavvuf düşüncesinde yer alan yaratılış anlayışıyla aynı anlamı taşımaktadır. Tasavvuf düşüncesine göre yaratılan ilk varlık, Hz. Âdem değil Hz. Peygamber'dir. Hatta dünya bile onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Diğer varlıklar ise Hz. Peygamber'in varlığının bir parçasından oluşmuştur (Akman, 2011, s.108). Denilebilir ki Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinde ifade ettiği üzere, her şey hak divanının baş veziri kabul edilen Hz. Peygamber'in nûrundan meydana gelmiştir.

Ey vâsıta-i nizâm-ı âlem

⁶ Şairin Beng ü Bâde eserinden yapılan alıntılar, B&B şeklinde gösterilecektir.

⁷ Şairin Leylâ ve Mecnun eserinden yapılan alıntılar, L&M şeklinde gösterilecektir.

Dîvân-ı Haka vezîr-i a'zam

‘İrfân-ı sıfât ü zâta ‘ârif
Keyfiyyet-i kâinâta vâkîf

Ey zâtun içün beşer vücûdı
Âdemde sene melek sücûdı (L&M,185/186/187, s.64)

Nûr-ı Muhammedî konusunda fikir beyân eden İslâm âlimlerinden biri olan İbnü'l-Arabî, yaratmanın başlangıcı sayılan “hebâ”dan ilk olarak Hâkikat-ı Muhammediyye’nin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu görüşünü, “*Âdem henüz su ve toprak arasında iken nebî olması*” (Tirmizi, Menâkıb,1) hadisiyle yani Hz. Peygamber’in rûhen ilk nebî olduğu inancıyla temellendirir (Kılıç, 2005, s. 134). Fuzûlî, aşağıdaki beyitte âlem padişahı Hz. Peygamber’in daha varlık sahnesine çıkmadan nûr parıltısından bir taç giydiğini ifade eder:

Hâb-ı ‘âdem içre şâh-ı âlem
Görmüşdi vücûdun mukaddem

Kim lem’a-i nûrdan bir efser
Geymiş virmiş özine zîver (L&M, b.208/209, s.68)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in varlık âleminin merkezinde yer aldığını, varlığın asıl maksadı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, tüm diğer yaratılmışlar Hz. Peygamber’in varlığı sayesinde varlık kazanmış, onunla anlam bulmuştur. Beyitte geçen “özgeler tufeyl” ifadesi, diğer varlıkların Hz. Peygamber’in varlığı karşısında ancak onun gölgesinden pay alarak var olabildiklerini ortaya koymaktadır:

Sen gâyet-i vücûdsen ü özgeler tufeyl
Sen pâdişâh-ı mülksen ü özgeler gedâ (L&M, b.272, s.80)

Nûr-ı Muhammediyye, varoluşun yegâne gayesidir. Bu nûr, mutasavvıflara göre “*küntü kenzen mahfiyyen*” tabiriyle de açıklanmaktadır. Hadis olarak da rivayet edilen bu tabirde Allah, varlığını aynada seyretmek istemiştir ve bu bakıştan bir nûr meydana gelmiştir. Allah, önce o nûru ardından Hz. Peygamber’i ve ondan da kâinatı yaratmıştır. (Aydar,2019, s.554). Bütün kâinat, onun nûruyla aydınlanmıştır. Bu bağlamda Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerinde Hz. Peygamber’in nûrunu bütün âleme aydınlık veren bir muma

benzetmiştir (Bozkurt, 2021, s.195). Fuzûlî, Hz. Peygamber'in ruhunun güzelliğini varlık silsilesinde ilk sırada görmektedir:

Eser-i nûr-i Mustâfayı gördün

Hâtem-i hayl-i enbiâyı görün

Nûr-i zâtı çerağ-ı âlemdür

Âb-ı rûyî şeft'-i Âdemdür (H&S⁸, s.19)

Fuzûlî'nin, “*Hadîkatü's-Su'adâ*” isimli eserinden alınan aşağıdaki beyitte *Mustafa'nın soyunun kanı yayılmış evrene* ifadesiyle nur-ı Muhammedi kavramına telmihte bulunulmuştur (Gündoğdu, 2021, s.104). Ayrıca gökyüzünün kızılığını güzel bir nedenle açıklayarak hüsn-i talil sanatından yararlanılmıştır:

Sanma kim-gûn şafakdandır sipihr-i bî-vefâ

Dânem-i devrân-ı dutmuş hûn-i âl-i Mustafa (H&S,B.s.104)

Fuzûlî, “*Hadikâtü's-Sü'edâ*” adlı eserinde ehl-i beytin ruhlarının da Hz. Peygamber'le birlikte yaratıldığını ifade etmiştir. Hatta Hz. Fatma'nın Hz. Muhammed ile beraber Hz. Âdem'den önce var olduğunu ve yeryüzünü kendine yurt edinen ilk varlık kabul edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bütün kâinatın Hz. Fatma'nın güzelliğinden parlaklık kazandığını da belirtmiştir (Bozkurt, 2021, s.202). Şair, Hz. Fatma'yı Nûr-ı Muhammedi'nin bir parçası olarak anlatır:

Ben, ser-bülend-i âlem idüm âlem olmadan

Hâk-ı derün makâmımı idi Âdem olmadan

Devlet beni bırakmış idi âstânına

Âdem behişt halvetine mahrem olmadan (H&S, s.123)

Tulü' itdi burcundan ol âftâb

Bırakdı cemâlinden âfâka tâb

Kâdem hâke basdıkda ol nûr-i pâk

Kanâdîl-i nûr oldu eczâ-yi hâk (H&S, s.126)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte *idrak ettim ki ezel gününde ilk yaratıldığım vakit vücudumun bünyesi bu zattan yaratılmış,* ifadesiyle nûr-ı Muhammedî mefhûmunu dile getirmiştir (Belli&Kavruk, Kaya, 2024, s.62). Nûr-ı Muhammedî, Allah'ın cemâl

⁸ Bundan sonraki alıntılarda şairin Hadikâtü's-Süedâ adlı eseri H&S kısaltmasıyla gösterilecektir.

ve kemâl sıfatının da bir tezahürüdür. Bu sebeple bu nûr, güzellik kavramının en tekmil hâlidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, hem kemâlin hem de cemâlin başlangıç noktasını oluşturmaktadır:

Hemân şahs bûde ki rûz-ı nuhust

Ez-ü bunye-i hilkatem şud durust (H&C,⁹ b/157, s.62)

2.2. Muhabbet/Sevgi Peygamberi Hz. Muhammed

İslâm'ın temel şartlarından biri peygambere imândır. İman, emn kökünden türetilmiş bir kelime olup lügatte manası *emin olmak, güvenmek, Allah'a inanmak ve kuvvetli inanç anlamlarına gelen bir sözcüktür* (Ayverdi, 2006, c. 2). İmân etmek ise itaat etmek, boyun eğmek, görüş ve düşünceleri kabul etmek anlamına gelen bir ifadedir. İnanmak için kalbin mutmain olması gerekir. Fakat kalbin tatmini tek başına bir şeye imân etmek için yeterli değildir, öncelikle sevmek gerekir. Kişinin bir şeye imân etmesi için imân edeceği görüşe dair kalben bir sevgi beslemesi gerekir. Kişinin sevmediği, kalben tasdik etmediği şeylere inanması yahut imân etmesi müşkül bir durumdur. Bu yüzden İslâm peygamberi Hz. Muhammed, İslâm dinini ve tevhit inancını ümmetine anlatırken Allah'a ve nebisine imân etmeyi muhabbetle, sevgiyle ve yumuşak kalple anlatmıştır (Bayraklı, 2015, 129). Bu yaklaşımıyla ilgili bir hadis-i şerifinde “*Sevdiriniz/müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz*” buyrulmuştur (Müslim, Cihâd, 1732). Hadisten de anlaşılacağı üzere muhabbet peygamberi Hz. Muhammed, bütün faaliyetlerini sevgi temelinde yürütmüştür. Ümmetine de kendisini “sevgi peygamberi” olarak tanıttak derecede bu anlayışı miras bırakmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'i sevmek ve ona bağlı olmak Müslümanlar için imânın bir gereğidir. Bu inancın temeli ise tevhittir. Hz. Peygamber'e yönelik sergilenecek her türlü sevgi ve bağlılık tezahürleri bu ilke ile sınırlandırılmıştır (Ağırman, 2001, s. 131) Bu anlayışıyla birçok edebî eser kaleme alınmıştır. Örneğin klasik Türk edebiyatı şairleri *biz seni görmeden sevdik ya Resûlullah*, sözünü şiirlerinde ilmek ilmek anlatmış, sözün en güzellerini de sevgi peygamberi Hz. Muhammed için kullanmışlardır. Bu şairler, söz sanatlarından yararlanarak onu anlatmayı vazife bilmişler ve ona olan muhabbetlerini her zaman dile getirmişlerdir.

⁹ Şairin Heft-Câm adlı eserinden yapılan alıntılar, H&C şeklinde gösterilecektir.

İslâm'ın sancaktarlığını taşıyan Hz. Peygamber, her milletin edebiyatında sevilmiş ve önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şahsına çok sayıda benzetmeler ve tavsifler yapılmıştır. Söz gelimi gül mefhumu, Fuzûlî gibi birçok klasik Türk şairlerinin şiirlerinde Hz. Peygamber'e benzetilmiştir. Bu teşbihle, ona olan muhabbetlerini etkili bir metafor aracılığıyla ifade etmişlerdir. Niyâzî Mısırî'de aynı muhtevada şiirler yazan şairlerden biridir. Mısırî'nin divanında Hz. Peygamberle ilgili söylediği teşbih dikkate değerdir. Söz konusu bu teşbihte insanlık ağaca, diğer mahlûkat yapraklara, peygamberler meyvelere, Hz. Peygamber ise tohuma benzetilmiştir (Eğri, 2006, s.30). Mısırî, bu dizeleriyle hem Hz. Peygamber'e olan muhabbetini dile getirmiş hem de onun evrenin yaratılış sebebi olduğuna telmihte bulunmuştur:

Cihân bağında insan bir şecerdir gayriler yaprak

Nebîler meyvadır sen zübdesin yâ Rasûlallah (Mısırî D. b.6, s.72)

Fuzûlî de Mısırî gibi birçok şiirinde bu muhtevayı işlemiş bir şairdir. Fuzûlî, şiirlerinde özellikle de Su, Hançer, Gül Kasideleri'nde Hz. Peygamber'e duyduğu sevgisini ele almıştır. Şair, gül gibi metaforlar üzerinden Hz. Peygamber'e olan muhabbetini anlatmaya çalışmıştır. Ona olan aşkını, muhabbetini önemli bir eseri olan "Su Kasidesi"nde dile getirmiştir. Bu bağlamda Su Kasidesi, şairin Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbetin tezahürü olan önemli bir güzel manzume örneği olarak bilinmektedir (Atik, 1996, s.417).

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte göz, gözyaşı, ateş ve gönül kavramları etrafında Hz. Peygamber'e duyduğu sevgisinin boyutlarını anlatmaya çalışmıştır. Şairin beyitte göz mefhumuna yer vermesi manidardır. Zira göz, insanın dış dünyaya açılan penceresi olduğu gibi aşkın başlamasını sağlayan görme fiilinin de ana unsurudur. Yaşla birleşen bir göz ise duyulan acıyı, hasreti, sevgiyi, bir şeye atfedilen önemi ifade eder. Bu sebepten şair, göz mefhumuyla zengin çağrışımlar yapmıştır. Bu bağlamda Fuzûlî, beyitlerinde Hz. Peygamber'e olan sevgisini okuyucuya hissettirme gayretinde olmuştur: "Ey gözüm, gözyaşınla gönlümdeki ateşlere su saçma/dökme çünkü benim gönlümde onu özlemek sevmek (Hz. Muhammed) ateşi o kadar çok tutuşmuş, yanmış ki senin döktüğün suların hiçbirisi yanan/tutuşan gönlüme çaresi olamaz" der. Böylece gönülde yanan ateşin aşk ateşi olduğunu ve bu ateşin de tek çaresinin bizzat sevginin temel objesi olan Hz. Peygamber olduğunu açıkça anlatmış olur. (Öztürk, 2002, s. 71) Bu anlamda Fuzûlî'nin gözyaşları, Hz. Peygamber'e olan sevgisinden akmaktadır. Ona olan hasretinden gönlünde ateşler yanmaktadır:

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su

Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çâre su (TD, K: 3/1)

Hız. Peygamber, Halifetullâh sıfatıyla pek çok konuda olduğu gibi muhabbet hususunda da Allah'ın sıfatlarının tecelligâhı olmuştur. Bilindiği üzere O, Habibullâh olarak anlatılagelen bir peygamberdir. Çünkü onda Allah'ın sevmediği, razı olmadığı bir sıfat veya eylem olmamıştır (Kazancı, 1993, s.54). Bu bağlamda Fuzûlî, aşağıdaki beyitte tecahül-i ârif sanatını kullanarak okuyucuya gözyaşı akıtan bir insan portresi çizmiştir. Duygularını, gözünde biriken gözyaşıyla bütünleştirip anlatmaya çalışmıştır (Uçak, 2023. s. 37). Şairin bu beyitteki gayesi, Hız. Peygamber'e olan sevgisini dile getirmektir. Onun hasretiyle çok fazla gözyaşı akıttığını anlatmaktadır:

Âb-gündurgünbed-i devvâr rengi bilmezem

Yâ muhît olmuş gözümde günbed-i devvâra su (TD, K: 3/2)

Fuzûlî, hiçbir zaman sevgili için (Hız. Peygamber) gözyaşı akıtmaktan şikayetçi olmamıştır. Bilakis sevgilinin bir bakışını, kendisine sunulan bir lütuf olarak görmektedir. Bu bakış, her seferinde şairin kalbini parça parça etse de şair, bu durumdan oldukça memnundur. Âşık Yunus Emre'nin “*hoştur bana senden gelen ya hilât-ı yahut kefen ya taze gül yahut diken kahrında hoş lütfun da hoş*” dizeleri şairin bu beyitteki halet-i ruhiyesini anlatmaktadır. Bu bağlamda şairin aşağıdaki beyitte kullandığı tîğ mazmunu, klasik Türk şiirinin yerleşmiş mecazlarındanır. Ok/kılıç anlamına gelen tîğ, sevgilinin kirpiklerini temsil eder. Mâşukun kirpikleri, âşığa her bakışında âşğın kalbini ok gibi parça parça eder. Bu beyitten de anlaşıldığı üzere şair, kalbine atılan oklardan fevkalade memnundur. Çünkü her ok, bir bakıştır ve her ne kadar kalbi parça parça etse de o bakış, âşığa bir lütuftur. Fuzûlî, aşağıdaki beyitin ikinci mısrasında sürekli duvara çarpan bir suyu ve bunun sonucunda da suyun duvarda bıraktığı izi okuyucuların zihninde somutlaştırarak anlatmıştır. Nasıl ki duvara sürekli çarpan bir su, çarptığı duvarda izler bırakıyorsa sevgilinin bir bakışı ile attığı tîğlerde şairin gönlünde izler bırakmaktadır. Atılan bu oklar; sevgiliden gelen bir cefa ve eziyet olsa da şair, sevgiliden bir iz kaldığı için kendisini bahtiyar hissetmektedir:

Zevk-ı tîğundan acebyoh olsa gönlüm çâk çâk

Kim mürûr ilen bırağur rahneler divâra su (TD, K: 3/3)

Klasik Türk edebiyatı şairleri, Hız. Peygamber'e duyulan muhabbet, Allah'a duyulan muhabettir anlayışıyla şiirler yazmışlardır. Çünkü Allah'a olan bağlılık ve itaat

ile Hz. Peygamber'e gösterilen itaat ve bağlılık birbirinden ayrılamaz bir bütündür. Bununla birlikte Hz. Peygamber, kendisine gösterilecek sevgi ve bağlılığın ölçüsüne dair, Hristiyanların Hz. İsa'yı veya Yahudilerin Hz. Musa'yı yüceltirken yaptıkları aşırılıklara düşülmemesi konusunda Müslümanları uyarmıştır. Nitekim kendisinin bir insan olduğunu mütemadiyen hatırlatmıştır (Ağırman, 2001, s.137). Bu bağlamda Fuzûlî'nin mübalağalı anlatımı Hristiyanların ve Yahudilerin aşırıya kaçan tutumlarından ayrılarak sadece ifrat seviyesinde bir sevgi olarak kalmıştır. Şairin aşağıdaki beyitte dile getirdiği muhabbet ise yaralarının sebebi olarak gördüğü ve canından daha çok sevdiği Hz. Peygamber'e yönelik sevgisinin beyitine yansımadır:

Vehm ilen söyler dil-i mecrûhpeykânunsözin

İhtiyât ilen içer her kimde olsa yara su (TD, K:3/4)

Fuzûlî, eserlerinde Hz. Peygamber'i tanımanın ve ona sevgiyle bağlanmanın ne denli önemli olduğunu sık sık vurgulamış, onu bilmemenin ve sevmemenin büyük bir ıstırap kaynağı olduğunu dile getirmiştir. Onu sevmek ve şiirlerinde onu anlatmakla büyük bir bahtiyarlık duyduğunu ifade eden Fuzûlî, risâlet-i Ahmediyye'nin güneşi ile şiirlerinin aydınlandığını belirtmiştir (Çalışkan, 1952, s.50). Şair, aşağıdaki beyitte de Hz. Peygamber'e kavuşmanın kendine hayat verdiğini, ondan ayrı kalmanın ise ölüm anlamına geldiğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur:

Vaslın bana hayât verir firkatin memât

S  bhaneke h  lik   halak'al-mevti ve'l hayât (TD, G:39/1)

Klasik Türk edebiyatında pek çok   air, Hz. Peygamber'i görmeyi, r  z-ı mah  şerde onun şefaatine nail olmayı temenni etmiş, bu arzularını çeşitli söz sanatlarıyla eserlerinde konu olarak işlemişlerdir (Söylemez, 2019, s.27). Fuzûlî de   irlerini ilâhi gerçeğe ulaşmada bir vasıta olarak görmüştür (Bozkurt, 2021, s.87). Allah'ı ve Hz. Peygamber'i metheden dizeleri aracılığıyla övgülerde bulunmuştur. Bu bağlamda şair, aşağıdaki beyitte de Hz. Peygamber'e olan samimi sevgisini dile getirmiştir:

Hicr  nuna tahammül eden vaslını bulur

T  b   men er  de bihi'l-fevzi ve'n-necât (TD, G: 39/2)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'e olan sevgisini tabiat unsurlarını kullanarak tasvir etmektedir. Şair, gönül bahçesine Hz. Peygamber sevgisinin bahar yağmuru gibi hayat verdiğini, Allah'ın yeryüzüne indirdiği yağmurun bitkilere can verdiği gibi Hz. Peygamber'e olan a  şının şairin kalbine dirlik kazandırdığını ifade

etmiştir. Bu benzetmeyle Fuzûlî, Hz. Peygamber'in manevi varlığının insan ruhu üzerindeki etkisini vurgulamıştır:

Dökmiş riyâz-i tab 'uma bârân-i şevkını

Men enzele 'l-miyâhi ve ahyâbihen nebât (TD, G: 39/4)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'e duyduğu derin ve hakiki sevgiyi ifade etmiştir. “Senin aşkını bilmeyen âşıklara yüz peygamber bir araya gelip mûcîzeler gösterse yine de imâna gelmez” ifadesiyle, Hz. Peygamber'i sevmenin imânın tamamlayıcı bir unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Şair, Hz. Peygamber'in kemâlini kavrayıp o kemâle karşı bir muhabbet beslemeyen bir kimsenin gerçek anlamda imân sahibi olamayacağını dile getirmiştir (Tarlan,1981, s.137). Bu anlayış, Fuzûlî gibi birçok şairin poetikasında “Allah'ı sevmenin alâmeti, Hz. Peygamber'e duyulan muhabbet ve bağlılıktır” düşüncesiyle temellendirilmiştir (Göktuğ, 2023, s.665). Ümmü Sinan'ın da ifade ettiği gibi “Allah'ın rızasını kazanmanın şartlarından biri de onun peygamberini sevmek ve sünnetine uymaktır” (Göktuğ, 2023, s.667-8). Bu bağlamda, Fuzûlî aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber sevgisini terennüm etmiştir:

Görmeyince hüsnünü imâna gelmez âşıkın

Yüz peyem-ber cem' olup göstereceler bin mu'cizât (TD, G: 40/4)

Hz. Peygamber'in beşerî ve ulvî sıfatları, şairler tarafından derin bir hürmet ve sevgiyle şiirlerinde anılmıştır. Bu övgüler, şairlerin ona duyduğu sevginin tezahürüdür. Ayrıca divanlarında Hz. Peygamber için kullanılan hâbib kavramı da onun sevgili anlamındaki yüce makamına işaret eder. (Hamzah, 2024, s.19). Bu bağlamda Fuzûlî, aşağıdaki beyitte “Hâbîbün” ifadesiyle Hz. Peygamber'den bahsetmektedir. Tarlan'ın da ifade ettiği üzere, Fuzûlî'nin birçok beytinde *hâbib* kelimesinin manası Hz. Peygamber'dir (Tarlan, 891, s.296). Fuzûlî, bu beyitte *yüzünün döneminde gönlümü bir araya getirmiyor*, cümlesiyle Hz. Peygamber'in dönemine telmihte bulunmuş ve onun yüzünü görebilmenin imâna ermenin anahtarı olduğunu vurgulamıştır:

Habîbim gönlümü cem' eylemez ruhsârı devrinde

Meger zülfü kimi hâlim perîşân olduğun bilmez (TD, G: 116/2)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte kendisine seslenerek “Kalbinde Hz. Peygamber'e karşı samimi sevgi olması gurur duyulacak bir durumdur. Sen de bu durumla iftihar et” diyerek Hz. Peygamber'e duyduğu derin muhabbeti ifade etmiştir:

Tefâhur eyle Fuzûlî ki andan özge değil

Sana zamânede nakş-i sahîfe-i ihlâs (TD, G: 137/5)

Klasik Türk şiirinde birçok şair, Hz. Peygamber sevgisini samimi bir duyguyla eserlerinde dile getirmiştir. Ona duyulan sevginin, bütün manevî hastalıkların ilacı olduğunu vurgulamışlardır. Kaplan’a göre bu sevgi inanan bir insan için hastalıklardan kurtulma ve iyileşme sebebidir (Kaplan, 2006, s.47). Kaplan, “*Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed*” adlı eserinde şunları da ifade etmiştir: “İhlâsla Hz. Peygamber’i seven kişi, ebedî saadeti elde eder. Ayrıca *levlâke* tabirinde de ifade edildiği üzere, dünya onun hürmetine yaratılmıştır.” Böyle bir zâtı sevmek de bir nevi onu yaratana sevmektir. Klasik Türk edebiyat şairleri de bu sebeple Hz. Peygamber övgüsünün şiirlerini güzelleştirdiğine inanarak eserler kaleme almışlardır (Kaplan, 2006, s.60). Bu bağlamda, Fuzûlî’nin aşağıda yer verilen beyitlerinin genel muhtevasını Hz. Peygamber sevgisi ve ona duyduğu muhabbet oluşturmaktadır:

Râz-ı aşkın halkdan kılmak nihan mümkün değil

Âşıkın ol vechden âlemde rusvâdır senin (TD, G: 170/5)

Bir bendem ki rûz-i ezelden mutî’i olub

Tavk-ı vefâ-yı ahduna çekmiş kazâ beni

Nakd-ı hayâtım eylemişem nezr-i tâ’âtün

Hâşâ ki senden eyleye devrân cüdâ beni (H&S, ş.¹⁰ s.97)

Dil-ber’ün uşşâkdan ayn-ı talebdür nefreti

Men’dedür mihr tuğyânı mahabbet şiddeti

İntifâ-yı nâr-ı şevk eyler zülâl-i ittisâl

Men mikdârıncadur mutlûba tâlib rağbeti (H&S, ş. s.118)

Yârin elem-i ışk-ı devâdan yeğ olur

¹⁰ Şairin Hadikatü’s-Süeda adlı eserinden alınan şiirler, ş. kısaltması ile gösterilecektir.

Hâk-i ser-i kûyî tûtiyâdan yeğ olur

Uşşâka habîb eyledügi cevır ü sitem

Gayr ittiğü lutf ile sahâda yeğ olur (H&S, ş. s.122)

Fuzûlî, yukarıdaki beyitlerinde Hz. Peygamber'i *muhabbet peygamberi* olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda Buhârî'den aktarılan bir rivayette Hz. Peygamber sevgi hususunda üç özellikten bahsetmiştir. “*Şu üç özellik kimde bulunursa o kişi imânın tadına erer: “Allâh ve Resûl’ünü herkesten çok sevmek...”* (Buhârî, Edeb, 96). Fuzûlî'nin özellikle na'tleri başta olmak üzere, diğer birçok eserinde bu hadisin mahiyetini sarıh bir şekilde muhteva olarak olarak ele aldığını görülmektedir.

2.3. Güzel Olarak Hz. Muhammed: Gül Yüzlü/Gül Kokulu Peygamber

Fuzûlî'nin şiirlerinde Hz. Peygamber'e dair öne çıkan özelliklerden biri de güzelliğidir. Fuzûlî'nin ele aldığı bu güzellik, kendi tasarımı olmayıp hadis kaynakları ve rivayetler ışığında oluşmuştur. Zira bu husus, birçok hadis ravisi tarafından farklı rivayetlerle ele alınmıştır. Örneğin Ebu Hureyre'den aktarılan bir rivayete göre “Allah Rasul’ü (sallallahu aleyhi ve sellem) o kadar temiz, berrak, güzel ve yakışıklıydı ki gümüşten yaratılmış gibiydi. Saçları da hafiften kıvrıkcıktı.” denilmektedir. Cabir ise onun güzelliğini dolunay üzerinde anlatarak şöyle der: “Bir dolunay gecesinde Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’i görmüştüm. Kırmızı (çizgili) elbisesini giymişti. Bir dolunaya baktım bir Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’a baktım. En sonunda kanaat getirdim ki Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) dolunaydan daha güzel ve daha parlaktı” (Tirmizî, çev. Çakan 2018, s.7) Tirmizî'nin Hz. Enes'ten rivayet ettiği bir hadiste ise “Allah’ın gönderdiği bütün peygamberler güzel yüzlü ve güzel sesli idi. Fakat sizin peygamberiniz hepsinden daha güzel yüzlü, daha güzel seslidir.” denilerek Hz. Peygamber'in bizzat kendisini en güzel peygamber olarak tavsif ettiği aktarılır (Tirmizi, çev. Çakan 2018, s.9). Hz. Peygamber'in güzelliği hakkında aktarılan çok sayıda rivayet, klasik Türk edebiyatı şairlerini de etkilemiş bu sebeple Hz. Peygamber'i değişik imgelerle şiirlerinde konu edinmişlerdir.

Bu imgeler içinde başat role sahip olan ve Hz. Peygamber'le özdeşleşen imge güldür. Gül, klasik Türk edebiyatının önemli sembolik mefhumlarından. Gerek

kokusu gerek görüntüsü bakımından çiçekler arasında önemli bir yere sahiptir. Tasavvuf edebiyatında da oldukça değerli bir çiçek olan gül, Hz. Muhammed'i temsil etmektedir. Şairler, gül kokulu Muhammed, gül yüzlü Muhammed sıfatlarıyla şiirlerinde sıkça gül motifine yer vermişlerdir. Gül, kokusu açısından Hz. Peygamber'in terinin kokusuyla; dış güzelliği bakımından ise yüzünün güzelliğiyle ilişkilendirilmiştir. Aşağıdaki anekdotta olduğu gibi Hz. Peygamber'in terinin gül koktuğuna dair anlatılar mevcuttur:

“Yüce Peygamber'in, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna vardığı Mi'râc gecesi vuku bulan hâdiselerin ağırlığı karşısında; Hz. Peygamber, Cebrâil ve Burak'ın terler döktüğü ve Burak'ın terinden yeryüzünde sarı gül, Cebrâil'in terinden beyaz gül, Hz. Peygamber'in terinden kırmızı gülün hâsıl olduğu rivayet edilmektedir” (Açıl, 2015: 11).

Bu hadiseden mütevellit olsa gerek güller içinde kırmızı gül, Hz. Peygamber'i temsil etmektedir. Ayrıca kırmızı gülün İslâm toplumunda aşkın, sevginin ve mutluluğunun temsili olarak yer bulmasında yukarıdaki rivayetin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Gül ile Hz. Peygamber arasında kurulan ilişki Fuzûlî'nin bazı şiirlerinde de görülmektedir. Bununla beraber şairin Hz. Peygamberi konu edinen gül redifli bir na'ti de bulunmaktadır. Bu na'tinde gül, bazen güzel kokusuyla şairi şarhoş ederken bazen de dikenleriyle âşığa işkence çektirir, acı verir. Bu bağlamda gülün dikenleri, âşık için rakiptir. İstenilmeyen bir unsurdur. Gül, bahçenin şâhı olup bütün çiçeklere hükmeder. Buradaki şâh, Fuzûlî için Hz. Muhammed'dir (Açar, 2019: 272).

Tasavvuf edebiyatında, gül hakkında çeşitli rivayetlerin varlığı söz konusudur. Bu hususta müstakil gül risaleleri yazılmıştır. İsmâil Hakkı Bursevî, bu muhtevada *“Gül Risalesi”* kaleme alan yazarlardan biridir. Bu risalesinde Bursevî, gülün Hz. Peygamber'in terinden tezâhür ettiğini kabul etmiş, kırmızı renkli gülün Hz. Peygamber'in sembolü olduğunu ifade etmiştir. Bunun sebebini ise *“ilâhi tecellide Hz. Peygamber'in yüzünün kızarmasına”* bağlamıştır. Gül risalesi hususunda, Derviş İbrahim el- Eşrefî de bir eser kaleme almıştır. Eşrefî, bu eserinde *“gülün kokusuyla Hz. Peygamber'in teri konusunda sahih olmayan, uydurma rivayetlerin varlığından”* bahsetmiştir. Ayrıca, kendisinin mensubu olduğu Kadirî-Eşrefî tarikatının sembolü olan *Kadirî Gülü*'nden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir (Çap, 2018, s. 486-88).

Klasik Türk edebiyatında gül, baharda goncasından parçalara ayrılarak açması yönüyle Hz. Peygamber'e benzetilmiştir. Bu teşbihin sebebi Hz. Peygamber'in

bisetinden önce rivayetlere göre göğsünün yaralıp kalbinin ilimle doldurulması ve bütün kötülüklerden arındırılmasıdır (Genç, 2010, s.205). Bu bağlamda, Fuzûlî de şiirlerinde güle ait tüm güzellik unsurlarını, Hz. Peygamber'e teşbih etmiştir. Onun hem yüz yüzelliğini hem de ahlakî güzelliğini gül metaforu üzerinden anlatmıştır (Erdoğan&Akgül, 2014, s.178). Bu bağlamda, Hz. Bera b. Azib Hz. Peygamber'in şemai hususunda “*Allah'ın Rasûlü hem yüzü hem de genel olarak yaratılış itibarıyla insanların en güzeliydi...*” ifadesinde bulunmuştur (Müslim, Menakıb, 93).

Fuzûlî, eserlerinde gülün rengi, kokusu ve şeklinin güzelliği gibi özelliklerini Hz. Peygamber'le bağdaştırarak güçlü bir çağrışım unsuru yaratmıştır. Şair, Hz. Peygamber'i anlatırken gül prototipini kullanmış; onun güzelliğini farklı anlam boyutlarıyla açıklamayı tercih etmiştir. (Bozkurt, 2021, s.148). Şair aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'in yüzünün çizgilerini reyhan gibi güzel bulmaktadır. O'nun yüz güzelliğini ise gülen bir gül ile karşılaştırmaktadır:

Hat-i ruhsârün eder lûtfda reyhân ile bahs

Hüsn-i sûrette cemâlin gül-i handân ile bahs (TD, G:46/1)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte *bahçenin bahçıvanına söyleyin o, gül bahçesini ne kadar sularsa sulasın peygamberin yüzü gibi güzel bir gül yetiştiremeyecek*, ifadesiyle Hz. Peygamber'in simasıyla gül arasında ilişki kurmuş, Hz. Peygamber'in yüzünün güller içindeki en güzel gül olduğunu söylemiştir. Bir bahçıvan bin tane gül bahçesini sulasa da güzel bir gül yetiştirmek için onlarca zahmete de girse onun gibi güzel bir gül yetiştiremeyecek. Çünkü güllerin en güzeli ve sonuncusu Hz. Peygamber'dir. Dörtbudak da Fuzûlî'nin aşağıdaki beyti için bağbân'ın yaratıcı olduğunu, bu gül bahçesine Hz. Peygamber gibi bir gülün bir daha gelmeyeceğini ifade etmiştir. Bin bahçede olsa Hz. Peygamber'in yüzelliğinde bir gül daha o bahçede yetişmeyecektir, diyerek bir kez daha Hz. Peygamber'in hem gül yüzlü cemâlini anlatmış hem de son peygamber olmasına dikkat çekmiştir (Dörtbudak,2023, s. 93):

Suya virsünbâğ-bân gül-zârı zahmet çekmesün

Bir gül açılmaz yüzün tek virsemin gül-zâra su (TD, K: 3/4)

Klasik şiirde Hz. Peygamber'in güzelliği birden çok mazmunla anlatılmıştır. Geleneksel mazmunlarından birisi olan hat, sevgilinin güzellik unsurlarındandır (Tanyıldız, 2023, s. 96). Kelime olarak *çizgi, yazı, satır, hudud, sıra, parmağın on ikide biri olan ölçü* anlamlarına gelmektedir (Ahmet Vefik Paşa, 2000, s. 635) Fuzûlî de

aşağıdaki beyitte yazı/hat çeşitlerinden birisi olan gubârî ile sevgilinin hattı/ayva tüyleri arasında bir anlam ilişkisi kurmuştur. Gubârî, çok küçük zeminlere ince kalemle yazılmış hat örneğidir (Tanyıldız, 2023, s. 97). Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu hat çeşiti epeyce meşakkatli ve ustalık istidadı gerektiren bir uğraştır. Fuzûlî, hat kelimesiyle söz sanatlarından biri olan tevriyeyi bu beyitte ustaca kullanmıştır. Çünkü hat mefhumuyla hem sevgilinin/Hz. Peygamber yüzündeki ayva tüylerini hem de yazı çeşidi olan hattı iki anlama gelecek şekilde kullandığını anlaşılmaktadır. Bu bağlamda beyitte Fuzûlî şu manayı izâh eder: “*Muharrir/hattat/yazar, kum/toz gibi ince yazılar yazmaktan gözlerine kara sular da inse yazdığı yazı senin hattına/ayva tüyelerine benzeyemez. Senin ayva tüylerin kadar güzel ol (a)maz*” ifadesinde bu kadar güzel cemâle ve ayva tüyelerine sahip olan kişi, Hz. Peygamber’dir:

Ohşadabilmez gubârını muharrir hattuna

Hâme tek bahmahdan inse gözlerine kare su (TD, K: 3/5)

Klasik Türk şiirinde, Hz. Peygamber’in güzel yüzünün dışında güzel kokusu da güle teşbih edilmiştir. Bu bağlamda Yunus Emre’nin “*Çiçek eydür ey derviş, gül Muhammed teridir*” dizesinde ifade ettiği gibi gülün kokusuyla Hz. Peygamber’in teri arasında bir ilgi olduğuna inanılmıştır. Hatta halk arasında “*gül koklamak sevaptır*” inancı, bu çiçeğin Hz. Peygamber’in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır (Kurnaz, 1996, s.219-222). Fuzûlî, aşağıdaki beyitte gülün güzel kokusu ile Hz. Peygamber’in terinin güzel kokusu arasında bir anlam bağı kurmuştur. Bunun yanı sıra şair, Hz. Peygamber’in ruhsarını güle benzetmiştir. İlk dizede Hz. Peygamber’in gül yüzlü olmasından, ikinci dizede ise gül kokulu olmasından bahsedilmektedir. Gül, her dem güzel koku yayar ve Hz. Peygamber’in yüzünün gül bahçesinin şebnemi olduğunu bildirir:

Şeb-nem-i gül-zâr-i ruhsâr-i Resûlû’llah’dır

Neşr-i itriyle kılar her dem anı iş’âr gül (TD, K: 9/11)

Hz. Peygamber’in gülüşünün güzelliği bir inciye andırmaktadır. O güldükçe etrafa inciler saçmaktadır. Fuzûlî, Hz. Peygamber’in yüzünün güzelliği ve tebessümünün mücevher değerindeki etkisiyle, gülün manevi sembolünü bütünleştirerek doğadaki estetik unsurları beytinde kullanmıştır:

Dürr-i şeb-nem saçtı rengînberglerden her taraf

Lâ’l-i handân etti hûblar kimi gevher-bâr gül (TD, K:9/12)

Gül, klasik Türk şiirinde neşe ve sevinç kaynağı olduğu gibi aynı zamanda baharın da muştusudur. Fuzûlî'nin mesnevilerinde gülün yanı sıra gül suyunun önemli bir yeri vardır. Şaire göre, sevgilinin yoluna gül suyu dökülür. Ayrıca, aşk derdiyle hastalanan birinin şifası için gül suyundan yararlanılır (Turan, Akgül&Çetin, 2013, s.91). Fuzûlî de aşağıdaki beytinde gülü gonca haliyle adeta bir sır olarak tasvir etmiştir. Şair, o goncanın açıldığını ve ilim- irfan sahiplerine gizli hazinesini sunduğunu dile getirerek açılmak fiilini tevriyeli anlamda kullanmıştır. Gül, açılınca hem gizli hazinesini açtı hemde güzel yüzüne irfan sahiplerini hayran bıraktı. Bu ifadede gül, Hz. Peygamber'dir. Fuzûlî'nin eserlerinde gülün açılması, Hz. Peygamber'in güzel yüzü olabileceği gibi Hz. Muhammed'e verilen peygamberlik müjdesi de olabilir (Açıkel, 2018, s.72). Hz. Peygamber'in bi'setinden sonra tevhit inancına sahip kişiler ibadetlerini ve inançlarını rahat bir şekilde icra edebilmişlerdir. Buradaki irfan sahipleri de peygamber zamanında yaşayan ona inanan sahabeler olarak yorumlanabilmektedir. Fuzûlî aşağıdaki beytinde Hz. Peygamber'i yeni açılan bir goncaya benzetmiş ve bu gonca ilim irfan sahiplerine müjdeler getirmiştir:

Sûret-i hâline hayrân eyledi ârifleri

Açtı irfân ehline gencine-i esrâr gül (TD, K: 9/13)

Aşağıdaki na't türündeki beyitlerde Fuzûlî, Hz. Peygamber'in güzelliğini methetmiştir. Tarlan'ın ifadesiyle *gül mevsimi*, devr-i Muhammedi'dir (Tarlan, 1981, s.581). Bahar mevsiminin diğer bir adı *gül mevsimi* oluşu, İslâm kültüründe güle verilen önemin nişanesidir. Bu mevsimi klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinde *vakt-i gül*, *mevsim-i gül*, *devr-i gül* isimleriyle anmışlardır. Şairler, *serv-i gül endâm* gibi sözlerle kesretin altında gizlenen vahdeti anlatmışlardır. Ayrıca İslâmî kültürde güllerin açılması, etrafa kokular yayması neşe ve sevinç kaynağı olmuştur. Bu bağlamda şair, aşağıdaki beyitte *onun lütfeden güzelliğini ve yüzünün nurundan ışıık al*, ifadesiyle Hz. Peygamber'in cemâlinden bahsetmektedir:

Zikr ile hûş geçir hemîşe zamânın

Müftekiren fî cemâlihî ve celâlih

Eyle hayâl-i ruhun nazarda tasavvur

Vaktebese'n-nûri min şuâi cemâlih (TD, G: 258/4-5)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in güzelliğinin aşkın bir güzellikte ve yükseklikte olduğunu söyler. Öyle ki insan aklı, idraki ve kavrayışı bu güzelliğin tezahürüne ulaşamaz, ifadesinde bulunur. Şair, Hz. Peygamber'in güzelliğini, akıl yoluyla değil kalp yoluyla anlaşılabileceğini vurgular:

Seyyâh-i idrâk-i bâsire 'agl kî resed

Câyî ke celvegâh-ı cemâl-i Muhammed est (FD, G:61/6)

Klasik Türk şiirinde şair için bahçeye güzellik vasfını veren çiçeklerin şahı, güldür. Gül ise sevgiliyi temsil etmektedir. Eğer bahçede sevgili yoksa bahçe âşığa cehennem, bahçedeki güller de ateş gibi görünmektedir (Kurnaz, 1996, s.219-222). Şairler, gül-ateş bağlamında Hz. İbrahim-Nemrût olayına sıkça telmihte bulunmuşlardır. Nemrût'un, Hz. İbrahim'i ateşe atınca ateşin gül bahçesine dönüşmesinden mütevellit gül, "cennet çiçeği" tamlamasıyla da şiirlerde yerini almıştır (Ayvazoğlu, 2021, s.93-96). Fuzûlî de aşağıdaki mısralarında, Hz. Peygamber'i gül yanaklı olarak tasvir etmiş, kendisini ayrılık ateşinde bırakmaması için Hz. Peygamber'e yakarıшта bulunmuştur. "Hadîkatu's-Su'adâ" adlı eserinden alınan aşağıdaki dörtlükte şairin Hz. Peygamber'e duyduğu özlemi, sevgiyi anlatmış ve onu gül yüzlü olması vasfı ile yüceltmıştır (Gündoğdu, 2021, s.86). Şair, aşağıdaki beyitte o gül yüzlüden ayrılmamak için yakarıшта bulunmaktadır:

Gitme ey rûh-ı revân hecr ile zâr itme beni

Yandırub fîrkata bî-sabr ü karar itme beni

Nazarumdan gül-i ruhsârını pinhân idüben

Nar-ı hâr-ı gam-ı hecr ile figar itme beni (H&S, Şiir, s.86)

Klasik Türk şiirinde Hz. Peygamber, kâinatta var olan her şeyin şahı olarak beyitlerde yerini alırken onun sembolü olan gül de çemen tahtında oturup bütün çiçeklerin şahı olarak zikredilmektedir. (Açar, 2019, s.280). Fuzûlî, Hz. Peygamber'i gül yüzlü olmanın yanı sıra aşağıdaki dörtlükte olduğu gibi güneş yüzlü peygamber sıfatıyla anmış ve parlak bir güneş olarak tasvir etmiştir:

Nice âlem olmasun ehl-i nazar çeşmine târ

Çûn nazardan çeşme-i hûrşîd-i rahşândur giden (H&S, k. s.130)

Gül-bülbül ikilisi, klasik Türk şiirinde en çok işlenen konular arasındadır. Fuzûlî'nin birçok beyitlerinde de gül, ilâhî güzelliği bülbül ise şairin kendini temsil

etmektedir. Ayrıca rivayetlerde “aşk şehidi” olarak bilinen ve beyitlerde bu anlamda zikredilen bülbülün Pala’nın anlatımıyla şöyle bir hikâyesi vardır; *bülbül, sabaha kadar bahçede fergat ü figan içinde çemende gülün açılmasını bekler, gülün açılınca o muhteşem ihtişamını görmek için sabırsızlıkla bekleyen bülbül, sabaha karşı uykusu gelince gülün dikenlerine tutunur ancak bülbül kan kaybetmeye başlar. Sabaha kadar kanlar içinde gülün dikenlerine tutuklu kalan bülbül, gülün açıldığını görür ama kaybettiği kanlardan dolayı, mecâli kalmamış, yaşamaya takat getiremez hâle gelmiştir. Bülbülün kanları, gülün bütün yapraklarına damlar; böylece gül, kırmızı renge boyanır* (Pala, 1990, s.189). Klasik Türk şiirinde şairler, bu hadiseyi “kanına girmek” deyiimiyle tevriyeli bir şekilde anlatmışlardır. Fuzûlî de mısralarında Hz. Peygamber’in gül yüzünü görebilmek için bahsi geçen bülbül misâli, acılar içinde kalmaya razı olduğunu ifade etmiştir.

Aşağıdaki beyitte görüldüğü üzere şair, Hz. Peygamber için çok acılar çektiğini ve bu acılardan memnûniyet duyduğunu dile getirmiştir. Hz. Peygamber’den bahsederken gülün bütün sıfatlarından yararlanmıştır. Bunun yanı sıra aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber’in gölgesinin yere düşmemesi mucizesine telmihte bulunulmuştur. Hz. Peygamber; ay yüzlü, güzel yüzlü ve temiz ruhlu insan (peygamber) olarak nitelendirilmiştir (Doğan, 2020, s.69). Fuzûlî, beyitlerde Hz. Peygamber’in gül yüzlü olması sıfatının yanı sıra *ay yüzlü peygamber* olmasından da bahsedilmiştir:

Gezmezdi senünle sâye hem-râh

Gûya ki nihâl-i nihâl-i kaddün ey mâh

Bu ‘âleme virmiş idi vâye

Ol ‘âleme salmış idi sâye (L&M, B/216-7, s.69)

Çün feyz-i vücûdun ile ey pâk

Reşk-i felek oldu ‘arsa-ı hâk

Dîdârını görmegi melekler

Pâ-bûsuba yitmegi felekler

Çoh eyleyüp ıztırâb peydâ

Allâhdan itdiler temennâ (L&M, B/218-129-220, s.70)

Fuzûlî'nin yüz otuz dört beyitten oluşan “Enis’ül-Kalb”adlı kasidesinde Hz. Peygamber’in parlak yüz güzelliğine övgüde bulunulmuştur: “Onun boyu çok parlak bir mumdur ki ona yüzlerce İbrahim gibiler pervanedir. Yüzü öyle büyük bir bayramdır ki İsmail gibilerin yüzlercesi ona kurbandır” ifadesiyle Hz. İbrahim ve İsmail Peygamber’in kurban edilme hadisesine telmihte bulunulurken Hz. Peygamber’in de yüzünün güzelliği izâh edilmiştir (Tarlan, 1944, s.33). Hilyelerde ve şairlerin birçok mısralarında, Hz. Peygamber’in cemâl sıfatından bahsedilirken en çok yapılan teşbihler arasında; ay yüzlü, gül yüzlü, gül kokulu, güneş gibi parlak yüzlü bir insan olması yer almaktadır.

2.4. Seçilmiş/Ahmed-i Muhtar Hz. Muhammed

Klasik Türk edebiyatı şairleri, Hz. Peygamber’i çeşitli vasıflarla tasvir etmişlerdir. Bu vasıflardan biri de *Ahmed-i Muhtar’dır*. Muhtar kelimesi, “seçilmiş olan seçkin, beğenilmiş, mümtaz” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2025). Bu bağlamda Hz. Peygamber, İslâmî kaynaklarda insanlar arasından seçilmiş ve insanlara rehber olarak gönderilmiş bir mürşit olarak tanımlanmaktadır. Hz. Peygamber’in seçilmişliği konusunda bazı İslâm âlimleri farklı görüş öne sürmüştür. Örneğin Kelâm bilginleri, peygamberliğin yalnızca Allah tarafından seçilmekle mümkün olacağı görüşünde ittifak etmişlerdir. Bu görüşlerini şu ifade ile desteklemişlerdir: “Bir insanın üstün ahlâka sahip olması, çok ibadet etmesi gibi niteliklerle peygamberlik mertebesine erişemez” (Yavuz, 2007, s.68).

Peygamberlik; yalnızca ihtiyarî, kesbi bir makam ve rütbe olmadığı gibi insanların seçmesi ve tayiniyle de olması mümkün değildir. Hiç kimse kendi isteği ve çabasıyla peygamberlik makamına ulaşamaz. Çünkü peygamberlik, Allah'ın kulları arasında birini seçmesi (ıstıfa) ile gerçekleşir. Peygamberlerde görülen üstün özellikler, bu seçimin tezâhürü olarak insanlığa sunulmuştur (Feyzi, 2020, s. 68). Allah tarafından seçilen peygamberler, insanlarda bulunmayan manevi bir donanıma sahip kılınmıştır. Bu nedenle, peygamberleri dünyevî bir mülk gibi değerlendirmek ya da sıradan bir insan gibi görmek hatalı olur (Yenibaş, 2013, s.65). İnsanlar ile peygamberler

arasındaki bağı açıklayan temel kavram ise irsal ve elçiliktir. Buna göre, Allah tarafından seçilen peygamberlerin temel görevi, Allah ile olan bağına “nübüvvet”, insanlarla olan ilâhi görevine de “risâlet” denilmektedir. Bu konuda İsrâ sûresinde “Resûl, göndermediğimiz hiçbir kavme azâb edici değiliz” (İsrâ, 17/15) ayetiyle peygamberlerin Allah tarafından belirlenerek insanlara aracılık yapmakla görevlendirildiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Allah; insanlara her hususta rehberlik yapabilmeleri, örnek olabilmeleri için peygamberleri insanlar arasından seçmiştir. Hz. Muhammed, Allah’ın kulları arasından seçtiği son peygamberdir. Maide sûresinde Hz. Peygamber için “Allah tarafından seçilmiş, yetiştirilmiş ve muhafaza edilmiştir” (Maide, 5/67) ifadelerine yer verilmiştir.

İslamî kültürün izlerini barındıran klasik Türk edebiyatında, Hz. Peygamber’in *Ahmed-i Muhtar* vasfı, eserlerde sıkça yer almaktadır. Klasik Türk edebiyatı şairlerden olan Fuzûlî de eserlerinde Hz. Peygamber’e “*Ahmed-i Muhtar*” sıfatını atfetmiştir. Şair, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in aslî şerefiyle diğer peygamberler arasından seçilmiş olmasına telmihte bulunmuştur (Tarlan, 1981, s.617). Hz. Peygamber, insanlar arasında en seçkin konumda olan bir zattır. Zira tüm kâinat onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Bu bağlamda klasik Türk edebiyatı şairleri, Hz. Peygamber’i tasvir ederken “*Ahmed-i Muhtar, Fahr-i Cihân, Meftâr-ı âlem*” ünvanlarından istifade etmişlerdir:

Sebkât-i zât ile eyvân-i risâlet sadrı

Şeref-i asl ile fihrist-i rûsûl müntehabı (TD, G: 279/3)

Tasavvuf âlimlerinden olan İbn-i Arabî’ye göre de Hz. Peygamber, Allah’ın yarattıkları arasından hükümrân olarak seçtiği yegâne şahsiyettir. Hem insanlar arasından hem de peygamberler topluluğu içinden üstün olarak seçildiği belirtilmektedir (Döner, 2007, s. 165). Bu bağlamda, İsrâ Sûresi’nde “*Biz peygamberleri birbirine üstün kıldık*” (İsrâ, 17/55) ifadesi yer almaktadır. Hz. Peygamber ise insanlar ve peygamberler arasından hayre’l- beşer, ulû’l-azm sıfatlarıyla seçkinleştirilmiştir Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerinde Hz. Peygamber’e hitap etmektedir. Şair, “*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*” hadisini tasdik ederek Hz. Muhammed’in, kâinatın yaratılışının asıl sebebi olduğunu, bütün sülalesinin Hz.Adem’den önce var kılındığını ve yalnızca insanlar arasından değil, peygamberler arasında da seçkin bir konumda bulunduğunu ifade etmektedir (İspir, 2007, s. 208). O, Ahmed-i Muhtar’dır; seçilmiş bir insan ve peygamberdir:

Ey vücûd eseri hilkat-i eşyâ sebebi

Nebi ol vakt ki bi'l-fi'l gerekmezdi nebî (TD, G: 279/1)

Seyyid-i Ebtahi vü ümmi vü Mekkî vü zekî

Hâşimî vü Medenî vü Kureşî vü Arabî (TD, G: 279/2)

Hiz. Peygamber, “üsve-i hasene” yani en güzel örnek olarak kabul edilmektedir. Fuzûlî de beyitlerinde Hiz. Peygamber’in bu yönüne ve seçilmiş bir peygamber oluşuna telmihte bulunmuştur. Bu bağlamda aşağıdaki beyitte zikredilen dört unsurdan biri olan su, onun yolunu takip etmekte ve sırat-ı müstakimi kendisine rehber edinmektedir. Aşağıdaki beyitte geçen *Ahmed-i Muhtar* ifadesi, Hiz. Peygamber’i işaret etmektedir. Su, seçilmiş olan Hiz. Peygamber’in yoluna uymaktadır. Suyun temel özelliklerinden biri temizliktir, maddi ve manevi kirlilerden insanları arındırıcı bir vafsa sahiptir. Bu yönüyle su, Hiz. Peygamber’i rehber kabul etmektedir (Bursevî, 2010, s.395). Çünkü Hiz. Peygamber de insanları kötülüklerden ve şeytanın vesveselerinden arındırmak amacıyla gönderilmiştir. (Bursevî, 2010, s.395)

Tıynet-i pâki nirûşen kılmış ehl-i âleme

İktidâ kılmış tarîk-ı Ahmed-i Muhtâr’a su (TD, K: 3/16)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hiz. Peygamber’in seçilmişliği vasfına değinmiştir. Şair, onu seçilmiş bir inci tanesiyle sembolize etmiştir. İnci güzelliği ve değeri bakımından klasik Türk edebiyatı şairlerinin sıkça kullandığı mazmunlarından biridir. Ancak beyitte söz konusu olan sırdan bir inci değil, seçilmiş bir incidir. En güzel vasıflar ve en mükemmel ahlâkla donatılmış olan Hiz. Peygamber, Allah’ın en seçkin kuludur. O, güzel ahlâkı tamamlamak için peygamber olarak gelişiyse bütün inkârcılara, hurafe ve kötü âdetlere savaş açmıştır (Öztürk, 2002, s. 150). Bu bağlamda Hiz. Peygamber; yaşamı, ahlâkı ve hayat felsefesi ile insanlara örnek teşkil eden seçkin bir insan ve peygamberdir:

Seyyid-i nev’-i beşer deryâ-yıdürri-ı istifâ

Kim sepüpdürmu’cizâtîâteş-i esrâra su (TD, K: 3/17)

Fuzûlî, *Beng ü Bade* adlı eserinde “*Ahmed-i Muhtar’ın Övgüsüdür*” başlıklı bölümde, Hiz. Peygamber’in seçilmişlik vasfını işlemiştir. Beyitlerin başlığı bu şekilde olsa da içeriğini “*Hiz. Peygamber’in bütün varlıkların yaratılış sebebi*” oluşturmaktadır

(Uçan, 2016, s.20). Hz. Peygamber'in tüm âlemlere rahmet olarak gönderilmesiyle varlığa nalam kazandırdığı ve kötülükleri ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir. Onun risaletinin tamamlanmasının ardından inananlar, hem bu dünyada hem de ahirette kendisinden şefaât talebinde bulunmuşlardır:

Haşimî Nebi ki vücud bezmi

Aşkın kadehinden aldı, varlık neşesi

Başı ve öncesi bilinmeyen meyhane pirdir

Bezme saki ve halkaya hatemdir

Her zaman bin selam ve bin salavat

Ona ve ol İmama kılıp bi'z-zat (B&B, 2016, s.20)

Aşağıdaki beyit, Fuzûlî'nin "*Leylâ ve Mecnûn*" adlı eserinden alınmıştır. Bu beyitte, "*Allah seni halkın içinden seçti ve üstün kıldı*" ifadesiyle Hz. Peygamber'in seçilmişliğini temsil eden "*Ahmed-i Muhtar*" sıfatına atıfta bulunulmuştur (Doğan, 2020, s.79). Allah, Hz. Peygamber'i insanlar arasından seçerek onların doğru bulmalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, kendileri gibi bir insanın peygamber seçilmesi, Hz. Peygamber'in risaletine inanmada güçlük yaşamlarının da bir sebebi olmuştur. Bu nedenle Allah, Hz. Peygamber'e mucizeler bahşetmiştir:

Ente'llezî bui'ste ileynâ mubşşiran

V'ahtâreke'l-ilâhu ani'l hakli v'astafâ (L&M, 2020, s.78)

Fuzûlî, "*Enis'ül-Kalp*" isimli 134 sayfan oluşan kasidesinden alınan bir beytinde de Hz. Peygamber'in *Ahmed-i Muhtar* vasfını şöyle izâh etmiştir:

Fuzûlî sanma yetmek menzil-i maksûda müşkildir

Tutan dâmân-ı şer'i Ahmed-i Muhtâr yetmez mi (E&K, 1944, s.32)

Bu bağlamda, Fuzûlî başka bir ifadesinde "*Deyyan yani ödül ve cezayı hakkıyla veren Tanrı onu/Hz. Peygamber'i cemaadat arasından onu seçti ve din hazinesi kapısının anahtarı yaptı*" şeklinde ifade etmiştir (Tarlan, 1944, s.33). Fuzûlî, mensur olarak kaleme aldığı "*Matla'u'l-İtikâd*" adlı eserinde de Hz. Peygamber'in insanlar arasından seçildiğini vurgulamıştır. Bunun sebebi ise seçilen peygamberin insanların

arasına karışacak olması, insanlardan uzak durmaması, sözünde doğru, davranışlarında isabetli bulunması ve Allah'ın lütfuyla da desteklenmiş olması gerekliliğidir. Bütün bu sebeplerden dolayı Hz. Peygamber, insanlar arasından seçilmiş bir peygamber olarak kabul edilmektedir (M&İ 2014, s.79). İbn-i Sina'nın da belirttiği üzere peygamberler, insanlar arasından seçilmiştir. Ancak onlar, sıradan insanlardan farklı olarak insanlığa dini ve sosyal bir görev ile birlikte bir yasa getirmek üzere gönderilmişlerdir. Bu durum ise peygamberliğin tamamlayıcı bir fonksiyonu olarak değerlendirilmektedir. İbni Sina, peygamberin toplumun doğru bir ruhî gelişimi ve kutsanması açısından önemli bir rol üstlendiğini de ifade etmiştir. Bu bağlamda, toplumdaki ahlâkî düzenin ve bencelliğin kontrol altına alınabilmesi, doğru bir yaşam tarzının (*modus vivendi*) oluşması için peygamberlerin görevleri (*da'va ve Sharî'a*) önem arz etmektedir (Rahman, 2017, s.59). Çünkü insanlık, yasa koyuculara her zaman ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple Allah, kulları arasından peygamberler seçerek bu ihtiyacı karşılamıştır. Hz. Peygamber ise bu bağlamda en son seçilmiş zât olarak kabul edilmektedir.

2.5. Mûcizeleri Sonsuz Bir Deniz Olan Peygamber: Hz. Muhammed

Nübüvvet iddiasında bulunan peygamberlerin doğruluğunu ortaya koyan en güçlü delillerden biri mûcize kavramıdır. Mûcize terimi, Arapça kökenli olup *güç yetirememe ve âciz bırakma* anlamlarına gelmektedir. Bu kavram, Arapça *i'caz* kökünden türetilmiştir. Tarih boyunca çeşitli toplumlara, farklı zaman dilimlerinde Allah tarafından peygamber gönderilmiştir. Bu toplumlar, kendilerine gönderilen peygamberlerin doğruluğunu kanıtlayacak bir delil veya ispat sunmalarını talep etmişlerdir. Kendilerine gönderilen peygamberlerden, başkalarının gerçekleştiremeyeceği türden olağanüstü bir fiil sergilemelerini istemişlerdir. Bu taleplerinin temelinde, peygamberlerin gerçekten Allah'ın elçisi olup olmadıklarını anlamaya yönelik bir arayış vardır. Bu bağlamda İbn Sina, "*Vahiy, sempatinin bilişsel yönüdür; dua ve mûcize ise sempatinin pratik boyutudur*" diyerek bu ilişkiye dikkat çekmiştir. Kelam âlimleri de mûcizenin, peygamberlik iddiasının geçerliliğini ispat eden bir delil olduğunu kabul etmişlerdir (Bebek,2014, s.124). Semavî dinlerde mûcize kavramı, ilâhî kudretin teolojik bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir Teolojik özelliğini, ilahî gücün doğaüstü bir şekilde ve zamanda ortaya çıkıp ilâhî otoritesini doğrulamasından almaktadır (Topaloğlu,2011, s.64). Zemahşeri'nin de aynı görüşte olduğu mûcizeyi "*padişahın elçisini onaylaması*" izâh metodunu kabul eden; İmam

Eşari, Bakıllani, Cüveyni, Teymiyye, Sabuni, Pezdevî, İsferayanî” gibi bilginler mûcize kavramını peygamberlik ispatında zorunlu görmüşlerdir. Ayrıca Tahavî ve Matûridî gibi âlimler ise mûcizeyi mutlak gerekli görmemişlerdir (Bulut, 2015, s.82-86). Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in risaletini ilan etmesinin ardından Mekkeli müşrikler onun peygamberliğini tasdik edecek ve meşruiyetini ortaya koyacak mûcizeler talep etmişlerdir. Yüce Allah ise bu talepler karşısında çeşitli ayetler indirerek meseleye ilâhi bir açıklık getirmiştir. Nitekim En’âm Sûresi’nde bu duruma ilişkin olarak şu ayet nâzil olmuştur: *“Kalkmışlar, Rabbinden ona bizim istediğimiz türden bir mûcize indirilse ya! diyip duruyorlar. De ki: ‘Allah’ın her türden mûcize göndermeye elbette gücü yeter.’ Fakat onların çoğu bunu bilmez”* (En’âm,6/37). Allah’ın peygamberlere gönderdiği mûcizeler, sadece inanmayanlara yönelik değildir. Bunun yanı sıra Allah’ın mûcizeler bahşetmesinin bir maksadı da peygamberlik iddiasında bulunan zâtı, misâli görülmemiş bir olay yaratmak sûretiyle desteklediğini ve tasdik ettiğini göstermektir (Yaşar,2016, s. 10).

Hz. Peygamber’e atfedilen mûcizeler, İslâm kültürün etkili olduğu birçok toplumun edebî mirasında mühim bir tema olarak yer edinmiştir. Bu şairler, mûcizelerin tarihi gerçekliğinden ziyade Hz. Peygamber’e duydukları sevgi ve bağlılığın bir ifadesi olarak bu konuyu eserlerine taşımışlardır. Hz. Peygamber’e dair birçok olayı, eserlerinde derinlemesine ele alan Fuzûlî de Hz. Muhammed’in; *ayın ikiye bölünmesi (şakku’l- Kamer) parmaklarından su akması, örümceğin mağaranın ağzına ağın girmesi, güvercinin yuva yapıp yumurtlaması, körlerin gözünü açması, Hz. Peygamber’in dünyayı teşrif ettiği zaman meydana gelen bazı hâdiseler (putların devrilmesi, ateş-gedelerin yıkılması, bolluk, bereketin zuhur etmesi, mecûsilerin yanan ateşinin utanıp külü perde yapması vs.), onu bulutun gölgelemesi ve en büyük mûcizesi Kur’ân-ı Kerim ve Miraç’a yükselmesi* gibi mûcizelere beyitlerinde yer vermiştir (Eraydın, s. 4-10).

Fuzûlî, eserlerinde Hz. Peygamber’in en büyük mûcizesi olan Kur’ân’dan ve diğer hissi mûcizelerinden söz etmiştir. Şair bir beyitte hissi mûcizelerden biri olan, Hz. Peygamber’in sert taştan su çıkarması mûcizesine telmihte bulunur. *“Sert taş, nübüvvetin gül bahçesinin güzelliğini tazelemek [canlandırmak] için mûcize [olarak] su çıkarmıştır”* (Öztürk, 2002, s. 151). Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvetinin diriltici, canlandırıcı ve tazeleyici gücünü taştan su çıkarma mûcizesiyle ilişkilendirir. “Revnak” kelimesi, kararmışlığı gideren ve bahçeye yeniden parlaklık kazandıran ilahî kudreti ifade eder. Hz. Peygamber’in gelişyle birlikte bu bahçe

yeniden tazelik ve parlaklık kazanır, nübüvvet silsilesi onunla kemâle erer ve zirveye ulaşır. Bu diriltici etki mecâzî olarak sunulsa da şair onu somut bir mûcizeyle destekler. “seng-i hâre su” yani taştan çıkan su mûcizesi. Bu bağlamda Fuzûlî, “hüsn-i ta‘lîl” sanatını kullanarak taşın su fişkırmasını peygamberliğin nurunu ve rahmetini yeryüzünde tazelemek amacıyla gerçekleşmiş bir olay gibi yorumlar. Cansız taş, Hz. Peygamber’in mûcizesi karşısında hayranlıkla su fişkırtırken gaflet içindeki insanların katılaşmış kalpleriyle hakikate karşı duyarsız kalmaları dikkat çekici bir karşıtlık oluşturur. Ayrıca şair, “gülzâr”, “taze”, “su”, “revnak” gibi kelimeler aracılığıyla tenâsüb (uyum) sanatını kullanır. Bu kelimeler, hem baharın diriltici yönünü hem de nübüvvetin hayat verici mahiyetini yansıtarak beyitte şiirsel bir ahenk oluşturur:

Kılmağ için tâze gül-zâr-ı nübüvvet revnakın

Mu‘cizinden eylemiş izhâr seng-i hâra su (TD, K: 3/18)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte inanmayanlara karşı delil teşkil eden mûcîzelerin en önemlilerinden biri olarak “peygamberin doğumu anında meydana gelen tezahürleri” telmih yoluyla ifade etmiştir. Söz konusu beyitte, Hz. Peygamber’in dünyaya gelişiyle ortaya çıkan bir mûcizeden söz edilmektedir. Hz. Peygamber’in doğduğu gece Mecusilerin uzun yıllardır taptıkları büyük bir ateş ansızın sönmüştür. Bu ateş yaklaşık bin yıldır yanmakta olup o güne kadar hiç sönmemiştir (Özkan, 2016, s. 31). Hz. Peygamber’in dünyaya teşrifıyla birlikte küfür ve ahlaksızlıkların önü kesilmiş, pek çok batıl gelenek ortadan kaldırılmıştır:

Mu‘cizi bir bahr-ı bî-pâyân imiş âlemde kim

Yetmiş andan min min âteş-hâne-i küffara su (TD, K: 3/1)

Söz konusu beyitlerde ifade edildiği üzere Fuzûlî, Hz. Peygamber’in mûcizelerini sonsuz bir deniz olarak tasvir etmektedir. Bu beyitlerde aktarılan hâdiseler, Hz. Peygamber’i diğer insanlardan ayıran ve nübüvvetini kanıtlayan delillerdir (Urgan, 2019, s. 71). Aşağıdaki beyitte ise Hz. Peygamber’in Mi’raç mûcizesine değinilmiştir. Bu beyitte Hz. Peygamber, “Ahmed-i Mürsel” olarak vasıflandırılmıştır. “Sen Hz. Peygamber’i Mi’racta sana yakınlık mertebesine erıştirdin. Onu Kur’ân’da Yasin sûresinde medh-i senâ ettin, Tâhâ sûresinde de onu şereflendirdin.” Hz. Peygamber’in Miraç mûcizesi, onun Allah katında olan değeri ve üstünlüğünün bir nişanedir (Çalapkulu, 2010, s.42). Aynı gece de hem İsrâ hem de Miraç mûcizesi gerçekleşmiştir:

Senden buluptur Ahmed-i Mürsel makâm-ı kurb

Tahsîn yâ vü sîn ile teşrif-i tâ vü hâ (TD, G: 2/6)

Allah, yarattığı her millete emir ve yasaklarını bildirmek üzere peygamberler göndermiştir. Bu sebeple hiçbir kavim, ilâhi sorumluluktan muaf tutulamaz. Ayrıca Allah, gönderdiği peygamberlere çeşitli mûcizeler bahşederek kullarının hakikate kolaylıkla inanmalarını sağlamıştır. Bu bağlamda, son peygamber Hz. Muhammed'in aklî mûcizelerinden olan Kur'ân-ı Kerim, kıyamate kadar varlığını sürdürecektir ve insanlığa rehberlik edecektir (Çalapkulu, 2014, s. 33). Bu hususta, Kur'ân'da “*Kur'ân-ı biz indirdik ve muhakkak biz onun koruyucusuyuz (Hicr, 15/9)*” buyrulmaktadır. Fuzûlî de aşağıdaki beytinde “*hâk dininin ispat etmek için başka bir mûcizeye ne gerek var, âlem içinde edebi mûcîze olarak Kur'ân yeter*” ifadesiyle Kur'ân'ın en büyük mûcize olduğuna telmihte bulunmuştur:

Bâkî-i mu'ciz ne hâcet dîn-i Hak isbatına

Âlem içre mu'ciz-i bâkî yeter Kur'ân sana (TD, G: 6/4)

Hiz. Peygamber'in hissi mûcizelerinden biri de Miraç mûcizesidir. Siyer müellifleri tarafından Miraç mûcizesine getirmiş farklı bakış açıları olsalar da genel olarak Hiz. Peygamber'in bir gece Cebrail tarafından Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, orada Sidretü'l-Münteha'a yükseltilmesi, zamandan ve mekândan bağımsız Allah'ın huzuruna çıkarılması gibi hususları anlatmışlardır. Ayrıca klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinde Hiz. Peygamber'in bu gecede ümmeti için Allah'a şirk koşmayanların affedileceği, beş vakit namazın fark kılınması, Bakara sûresinin son ayetinin inzali gibi müjdeler getirdiğini dile getirmişlerdir (Yılmaz, 2016, s.35-38).Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hiz. Peygamber'in mirac mûcîzesini açıklamıştır. Hiz. Peygamber'in gökyüzüne yükselme hadisesini, tecâhül-i ârif sanatından yararlanılarak anlatılmıştır. Şair, aşağıdaki beyitte Hiz. Peygamber'i arşın başına taç olarak nitelendirmiş, Mirac'ın ise onun katettiği mertebelerin en aşağısı olduğunu ifade etmiştir:

Mâh-i nevdîr yoksa sen kıldıkta seyr-i âs-mân

Kaldırıp parmak getirmiş âs-mân îmân sana (TD, G: 6/8)

Ey gubâr-ı kademün arş-ı berin başına tâc

Şeref-i zâtuna ednâ-yı merâtib mi'râc (TD, G: 47/1)

Aşağıdaki beyitler, Fuzûlî'nin "Farsça Divan"ından alınmıştır. Şair, ilâhi kudretle gerçekleşen Hz. Peygamber'in mucizelerini, edebî bir dille anlatmıştır. Özellikle Mi'raç mucizesini anlatırken Hz. Peygamber'in üstün bir makamda olduğunu vurgular. Miraç gecesinde gök cisimlerinin, yıldızların ve Arş-ı Âzam'ın dahi Hz. Peygamber'in şerefine boyun eğdiğini dile getirir. Ayrıca bu gecede, Hz. Peygamber'in nûrânî yüzü gündüzden ve yıldızlardan daha parlak hâle gelmiştir. Bu kutsal yolculuk, sadece ona mahsus kılınmıştır. Bu bağlamda şair, "a'lâ" makamına sadece Hz. Peygamber'in eriştiğini bu yakınlık düzeyinin başka hiçbir vahiy sahiplerine nasip olmadığını vurgular. Öte yandan şair, "Farsça Divan"ında "şakk-ı kamer" yani ayın ikiye ayrılması mucizesine de yer vermiştir. Bu olayı ise Hz. Peygamber'in kudret ve kerametinin tezahürü olarak ifade eder. İlk beyitte, Miraç gecesinin Hz. Peygamber'in yüceliğini gösteren bir olay olarak tasvir edilir. Yıldızların bile onun şerefine saygı duruşunda bulunduğu sembolik bir anlatımla ifade edilmiştir. İkinci beyitte ise Hz. Peygamber'in yüzünün nûru, Mi'raç gecesinde gündüzden bile daha parlak olduğu ifade edilmiştir. Diğer iki beyitte şair, Hz. Peygamber'in "ayı parmağı ile ayırması" mucizesine telmihte bulunmuştur:

Şeb-i mi'râc ta'zîm-i to sâbit güşte ber encüm

Çerh âverde ferû pâ-y-bûs-i 'arş-ı a'zam râ (FD, G: 4/2)

Rıht kerde şeb-i mi'râc râ ez rûz-i roşenter

Z-ân şeb bigzerânde 'azm-i ikbâl-i to Âdem râ (FD, G:4/3)

Şikâftî mâh râ ez engüşt sebtet yâ der seyir

Miyân-i dâ'ire-i meh güşâd behşes-i to râh (FD, G:369/2)

Kemâl-i kıymet hemîn pes ke vakt-i 'arz-ı kemâl

Ze kesr-i mâh-i temâm-ıt fezûd rutbe-i câh (FD, G:369/5)

Fuzûlî, *Matla'u'l- İtikâd adlı* eserinin üçüncü bölümünde *Peygamber'imizin Nübüvveti* başlığı altında Hz. Peygamber'in mucizeleriyle ilgili şunları aktarmıştır:

Peygamber'imizin nübüvveti birtakım emarelerle sabittir. Bunlardan birincisi, tevatür ile bize kadar gelen açık kerametler ve parlak mûcizeler ki bunlar rivayet edilen hususların en açıkları olup sayılamayacak kadar da çoktur... (Çoşan& Işık, 2014, s. 82)

Yukarıda belirtilen eserin dördüncü bölümünde, “Hz. Peygamber’in peygamberliğini ispat eden muayyen mûcizelerinin varlığı üzerinde durulmakta bu mûcizeler arasında en önemlisinin Kur’ân-ı Kerim olduğunu ve bu mûcizenin kıyamet gününe kadar onun peygamberliğine tanıklık edeceği açıklanmaktadır”(Çoşan& Işık,2014, s.83). Fuzûlî eserin başka bir bölümünde Hz. Peygamber’in mûcizelerinin onun peygamberliğinin kanıtı ve Allah tarafından gönderildiğini delili niteliğinde olduğunu; bu mûcizelerin, meydan okuma özelliği taşıyan olağanüstü eylemler şeklinde ortaya çıktığını olduğunu belirtmektedir (Çoşan& Işık, 2014, s.85).

Fuzûlî’nin *Leylâ ve Mecnûn* adlı eserinde, Hz. Peygamber’in mûcizelerinden söz eden bazı beyitler yer almaktadır. Bu bağlamda, *Hz. Peygamber’in gölgesinin yere düşmemesi, Miraç mûcizesiyle göğe yükselmesi, bir gölgenin onu takip etmesi, Burak adlı bineğe binerek semaya çıkması gibi mûcizelerden söz edilmiştir.* (Doğan, 2020, s.78-9, 80-1). Bilindiği üzere Hz. Peygamber’in pek çok hissi mûcizesi mevcuttur. Bununla birlikte, ilgili beyitte önceki peygamberlerin erişemediği makamlara Hz. Peygamber’in ulaştığı ifade edilmektedir. Hz. Peygamber, kendisine ulaştırılan derecelerin yanı sıra önceki peygamberlerin eriştiği mertebeleri de kat kat aşarak daha yüksek bir makama ulaşmıştır. Bu ifade, Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstün olduğunu ve ilahî yakınlığa mazhar kılındığını vurgulamaktadır:

Bir bir yitüp özge enbîyaya

Mi’râca çıhardı pâye pâye (L&M, b.215)

Bir diğer beyitte ise Hz. Peygamber’in gölgesinin yere düşmemesi mûcizesine işaret edilmektedir. Gölgesinin onunla birlikte hareket etmemesi, onun üstünlüğünü ve nûrânî mahiyetini simgelemektedir. Ayrıca Zarif bir benzetmeyle Hz. Peygamber’in boyu bir fidan gibi tasvir edimiş; bu fidanın gölgesizliği ise onun saf nurdan ibaret oluşuna atıf olarak değerlendirilmiştir:

Gezmezdi senünle sâye hem-râh

Gûya ki nihâl-i kaddün ey mâh (L&M, b. 216)

Bir diğer beyitte ise Hz. Peygamber’in bu âleme zahiren teşrif ettiği, ancak esas tesirinin ve yüceliğinin başka bir âleme yöneldiği vurgulanmaktadır. O, bu dünyaya

gelmiş olmakla birlikte fakat asıl gölgesi (manevi varlığı ve etkisi) aşkın ve uhrevî boyutlarda yankı bulmuştur. Böylece onun varlığı hem bu dünyayı onurlandırmış hem de aşkın bir âlemde yüce bir etki uyandırmıştır (Doğan, 2020, s. 78-81):

Bu 'âleme virmiş idi vâye

Ol 'âleme salmış sâye (L&M, b. 217)

Fuzûlî, Mir'âç gecesi ve Hz. Peygamber'in yeryüzüne teşrifini konu edinen aşağıdaki beyitlerde, onun gelişiyle kâinatın şereflediğini, yeryüzünün ve göklerin onun varlığıyla aydınlandığını vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in bedenindeki nûrun, yeri ve göğü imrendirecek derecede parlak olduğu; meleklerin dahi onu görmek için büyük özlem taşıdığı ifade edilir. Söz konusu beyitlerde Fuzûlî, Hz. Peygamber'in Mir'âç'tan dünyaya dönüşünün hem dünyevî hem uhrevî boyutta yankı uyandırdığını, bütün âlemlerin onunla şereflediğini sanatkârene bir üslûpla dile getirir:

Çün feyz-i vücûdun ile ey pâk

Reşk-i felek oldu 'arsa-i hâk

Dîdârını görmegi melekler

Pâ-bûsuna yitmegi felekler

Çoh eyleyüp ıztırâb peydâ

Allâhdan itdiler temennâ

Bir yahşı zemân şereflü sâ'at

Re'f oldu du'âlara icâbet

Cibrîl yitüp yitürdi fermân

K'ey serv-i riyâz-ı 'ilm ü 'irfân

Ey kadri bülend pâdişeh tur

Lutf it şeb-i Kadr kadrin artur

Hurşîdîni ‘arşa sâye kılğıl

Mi’râcî bülend-pâye kılğıl

Ref ‘ eyle hicâb-ı mâsivânı

Seyr eyle mekân-ı lâmekânı

Müş tâk-ı cemâldür melekler

Muhtâc-ı visâldür felekler

Eyvân-ı sipihrede sitâre

Min min göz açupdur intizâra

Hôş ol ki minüip Burâka hôş-hâl

Buldun derecât-ı ‘izz ü ikbâl (L&M b. 219-228)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerinde Hz. Peygamber’in Hz. Musa ve Hz. İbrahim’e ait mûcizelerle karşılaştırıldığında ne kadar yüce bir konumda olduğunu göstermektedir. İlk beyitte, Hz. Musa’nın ulaşmadığı Mir’râc makamına Hz. Peygamber’in ulaştığı ve Allah’ın kelâmına muhatap olduğu belirtilir. İkinci beyitte ise Hz. İbrahim’in ateş mûcizesi anlatılırken aslında bu mûcizenin de Hz. Peygamber’in manevi nûrundan kaynaklandığı imâ edilir. Şair, beyitlerde Hz. Peygamber’in hem geçmiş peygamberlere kaynaklık eden bir nûr kaynağı olduğunu hem de zamanlar üstü bir değere sahip bulunduğunu sanatkâr bir üslupla vurgulamaktadır:

Mi’râc yâftî to vü ber şod Kelîm

Farz ez to tâ Kelîm zi ‘arzust tâ semâ

Âb-ı to bûd k’âteş-i Nemrûd-râ nişând

Rûzî ki kerde bûd der âteş Halîl câ (L&M b.265-266)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte *Hadîkatu's-Su'adâ* isimli eserinden alınmıştır. Bu bağlamda Fuzûlî, Hz. Peygamber'in mütevazı yönünü anlatırken onun Mi'rac mucizesine de telmihte bulunmuştur:

Kemâl-i i'tidâl-i tab'ı ol gâyetde kim bulmaz

Tagayyür ger zemîn ü âsmân zir ü zeber olsa

Tekebbür eylemez mi'râca çıksa pâye-i kadri

Mizâcî kesr bukmaş ferş-i hâk-i reh-güzâr olsa (H&S, ş. s.85)

Fuzûlî, eserlerinde nübüvvet nurunu şiirin en latîf lisânıyla terennüm ederken Hz. Peygamber'e lutfedilen mucizeleri hem aklî hem de hissî boyutlarıyla dile getirir. Onun kaleminde mucize, yalnızca bir kudret nişânesi değil, aynı zamanda aşkın, iman ve hakikatin tecellîsidir. Zira tarih boyunca her iddia sahibinden delil istendiği gibi peygamberlik iddiası da mucizeyle desteklenmiştir. Bu noktada mucize, nübüvvetin en kuvvetli burhânı olarak zuhur eder. Son dönem muhaddislerinden Şuayb el-Arnâvût'un da işaret ettiği üzere bazı mucizeler meydan okumak, bazıları şüpheleri gidermek, bazıları ise ilâhî destek ve teyid amacıyla verilmiştir (Yıldırım, 2011, s.215). Fuzûlî'nin nazarında ise bu hissî mucizeler, tarihî birer hadise olmanın ötesinde kalplerdeki muhabbeti celbeden, aşkı derinleştiren ve inancı kuvvetlendiren birer hikmettir. Her ne kadar zamanla anlam kaymalarına uğrayarak farklı şekillerde nakledilmiş olsalar da, Fuzûlî'nin beyitlerinde bu mucizeler, Hz. Peygamber'in yüceliğini anlatan vecîz bir lisanla, aşk ve marifet ekseninde yeniden tefekkür edilmektedir.

2.6. Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed

Rahmet kelimesi, sözlükte “birinin suçunu bağışlama, merhamet etmek, acıma; Allah'ın yarattıklarına yönelik şefkati, esirgemesi ve lütfu” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Bu anlam çerçevesinde, Hz. Muhammed'in nübüvveti Kur'ân-ı Kerîm'de özellikle rahmet kavramıyla ilişkilendirilmiş ve kendisi birçok ayette *rahmet peygamberi* olarak takdim edilmiştir. Nitekim Enbiyâ Sûresi'nde yer alan *Biz seni âlemler için ancak rahmet olarak gönderdik* (Enbiyâ, 21/107) ayeti, onun risâletinin temel amacını ortaya koymaktadır. Ayetin devamındaki anlamdan da açıkça

anlaşılabacağı üzere, Hz. Peygamber'in gönderilişi yalnız belirli bir kavme veya millete değil, tüm insanlığa yöneliktir. Mevdûdî de bu hususa dikkat çekerek diğer peygamberlerin belirli topluluklara gönderildiği hâlde Hz. Peygamber'in rahmet sıfatıyla tüm insanlığa hitap ettiğini ve bu yönüyle evrensel bir nitelik taşıdığını ifade etmiştir (Mevdûdî, 2002, s. 1159). Bu bağlamda onun risâleti, yalnızca dini bir tebliğ olmanın ötesinde bir anlam taşımakta ve insanlığı inkâr ile cehâletin karanlığından kurtararak hem dünyada hem ahirette saadete ulaştırma misyonunu üstlenmektedir. Bu yüce rahmet vasfı, müşriklerin dayanılmaz işkence ve zulümleri karşısında dahi tecellî etmiş; sahâbîlerin kendisine “*Ya Resûlallah, seni koruyan ve sana rahmet eden Rabbinden yardım iste ki bu zalimlerin zulmü sona ersin*” şeklindeki çağrılarına karşılık Hz. Peygamber, “*Ben âlemlere rahmet olarak gönderildim*” cevabını vermiştir. Bu cevabı, onun merhamet temelli peygamberliğini, ilâhî esirgemeye dayanan evrensel bir rahmet anlayışı çerçevesinde sürdürdüğünün açık bir göstergesidir. Klasik Türk edebiyatı şairleri de eserlerinde Hz. Peygamber'in rahmetine nail olma umuduyla şiirlerinde ona yalvarış ifadeleriyle yönelmişlerdir. Bu şairlerinden biri olan Fuzûlî de Hz. Peygamber'in rahmetine nail olabilmenin umuduyla şiirlerinde ona yalvarışını dile getirmiştir. Şair, aşağıdaki beyitte adeta abdest alan bir insanı tasavvur etmektedir. Beyitte bahsi geçen kişi, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'dir. Fuzûlî, bu beyitte Hz. Peygamber'in ellerini gül gibi güzel yüzüne götürürken parmaklarının arasından damlayan suların birer rahmet damlası olduğunu söyleyerek bu rahmeti su üzerinden anlatmıştır:

Eylemiş her katreden minbahr-ı rahmet mevc-hîz

El sunup urgaç vuzû için gül-i ruhsâra su (TD, K: 3/22)

Fuzûlî, Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesini, Su Kasidesi'ndeki beyitlerde sanatkârane bir üslupla dile getirmiştir. Kur'ân ve hadislerden hareketle bu rahmeti şiirlerinde işleyen Fuzûlî, Hz. Peygamber'in bakışını bir lütuf ve inayet olarak yorumlar; bu nazarın kalpte meydana getirdiği derin etkileri ise aşkın açtığı yaralarla betimler. Şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin bakışının hem bir rahmet nişânesi hem de kalpte iz bırakan bir aşk hatırası olduğunu ifade eder. Gönülde açılan bu yaralar, ilâhî tecellîye mazhar olmanın izleri olarak anlam kazanmaktadır:

Zevk-i tîğindan aceb yok olsa gönlüm çâk çâk

Kim mürûr ile bırakır rahneler dîvâre su (TD, K: 3/3)

Fuzûlî, Hz. Peygamber'in simasını da rahmetin kaynağı olarak görmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, onun mübarek yüzüne serpilen suyun her damlasının binlerce rahmet deryasını harekete geçirdiğini dile getirir. Şair, bu tasvirle Hz. Peygamber'in varlığının, hem fiziksel hem de metafizik düzeyde rahmet taşıdığını vurgular. Nitekim Hz. Peygamber'in "İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez" (Buhârî, Tevhîd, 2) hadisi, onun rahmet merkezli risâlet anlayışını pekiştirmektedir. Bu bağlamda Fuzûlî'nin beyitleri, bu rahmet anlayışını aşk diliyle yeniden inşa eder; Hz. Peygamber'i hem şairin gönlünde hem de kelimelerinde tükenmez bir rahmet kaynağı olarak tasvir eder:

Eylemiş her katreden bin bahr-i rahmet mevc-hîz

El sunup urgaç vuzu-ı için gül-i rahsâre su (TD, K: 3/19)

Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e dair kaleme aldığı beyitlerde öne çıkan en önemli vasıflardan biri, onun rahmet dolu kişiliğidir. Şair, bu özelliği hem metafizik hem de insani boyutlarıyla ele almaktadır. Fuzûlî aşağıdaki beyitte *Şükür ki Fuzûlî'yi feyz dairesine almış ona değer vermiş*, ifadesiyle onun rahmetine mazhar olduğu için duyduğu mutluluğu dile getirirken aynı zamanda onun feyz halkasına katılmayı bir nasip olarak da gördüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda "feyz" kavramı şair açısından hem varoluşu kuşatan ilahî bir lütuf hem de mânevî aydınlanmanın kaynağı olarak değerlendirilir. Ayrıca Tarlan'a göre bu beyitteki feyz kavramı sudurî bir nitelik taşır aynı zamanda hayatın kaynağıdır. (Tarlan, 1981, s.150). Bu bağlamda beyitte, "*Levlâke hadisi*" ile rahmet kavramlarının birlikte ele alındığı görülmektedir:

Şükrü lillâh ki Fuzûlî'ni edüp dâhil-i feyz

Rağbetün dâire-i havfddan ihrâc (TD, G: 48/7)

Hadîkatü's-Su'adâ adlı eserde, Hz. Peygamber'in lütfunun yalnızca onu sevenlere değil, kendisine muhalefet edenlere de yöneldiği belirtilmiştir. Şair, bu özelliğiyle Hz. Peygamber'in davranışlarını bağışlayıcılık, affedicilik ve üstün bir ahlâkî tavırla ilişkilendirmiştir. Aşağıda yer alan beyitlerde ise şair, Allah'ın yolunu bilmeyen ve bu yola zarar veremeye çalışan kişilere karşı dahi hoşgörüyü yaklaşılmasını tavsiye etmektedir. *Mustafa'dan ne zarar gördün ki onun iyiliğine karşılık kötülük yaptın, onun çocuklarına kılıç çektin. Oysa o senin inançlı olman için sana rahmet etti, lütuflarda bulundu* diyerek Hz. Peygamber'in vasıflarından olan "*rahmet ve lütuf*" kavramlarından bahsedilmiştir (Gündoğdu, 2021, s.117). Şaire göre onun sınırsız rahmeti, kendisine

yapılan kötülüklere bile iyilikle mukabelede bulunmasını gerekli kılmış ve insanlara merhametle yaklaşmasına vesile olmuştur. Çünkü o, rahmet elçisi sıfatıyla gönderilmiştir. Onun rahmeti bütün canlıları kuşatmıştır. Şair, bu düşünceden yola çıkarak Hz. Peygamber'i kendisine zarar veren kimselere dahi iyilikle karşılık veren bir örnek şahsiyet olarak tasvir eder ve bu yaklaşımı, derin bir şefkatin ifadesi olarak yorumlar:

Ey şerî'at şerefinden gâfil

Halel-i şer'a dem-â-dem mâ'il

Mustafâ'dan ne cefâ yetdi sana

Ol vefâ-pişe ne cevır itdi sana

Ki mükâfâtına bî-dâd itdün

Özün âzârına mu'tâd itdün

Bünye-i şer'ine virdün tağyir

Âl ü evlâdına çektin şemşîr

Ol seni sâhibi-i imân itdi

Lutflar gösterüb ihsân itdi

Sen anun zulmle ırzın yıkdun

Dağ-ı bî-dâd ile cânın yakdun (H&S m. s.117)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'i *hem marifet mahzeninin kilidi hem de merhamet nimeti* olarak nitelendirmiştir (Doğan, 2020, s.77). Şair, bu beyit aracılığıyla Hz. Peygamber'in iki temel özelliğine vurgular: mârifet ve merhamet. Bu özellikler, Hz. Peygamber'i yalnızca bir uyarıcı olmaktan öte, güvenilir bir sığınak niteliği taşıyan bir şahsiyet olarak öne çıkarır. Şaire göre Hz. Peygamber'in varlığı, hem aklî bir aydınlanmanın hem de kalbî bir huzur kaynağıdır. Çünkü Hz. Peygamber, yirmi üç

yıllık risâlet hayatında gerek toplumsal ilişkilerinde gerekse savaşlarda *rahmet peygamberi* olduğunu fiiliyle ortaya koymuştur O, düşmanlarına bile insanlık vasıflarından dolayı merhamet göstermeyi ihmâl etmemiştir:

Hem mahzen-i ma'rifet kilîdi

Hem ni'met-i merhamet ümîdi (L&M, b.245)

Leylâ ile Mecnûn'undan alınan aşağıdaki beyitlerinde ise *şair*, kendisini günah yükü altında ezilen bir kul olarak tanımlar. Bu durumda Hz. Peygamber'e yönelen bir yakarış ortaya çıkar. Merhamet, burada sadece genel bir fazilet değil, bireyin mânevî kurtuluşu için en temel imkân hâline gelir:

Bî-çâre Fuzûlîyem ki zârem

Züll-i güneh ile hâk-sârem

Tedbîrde sûtsem ü sebük-rây

Sen bir meded itmesen mene vay (L&M, b.253-254)

Aşağıdaki beyitlerde *şair*, Hz. Peygamber'in lütfu sayesinde korkuların güvene dönüştüğünü dönüştüğünü, onun izinden gidenlerin ise doğru yolu bulduğunu ifade etmektedir. *Şair*, Hz. Peygamber'in lütfuna yönelen kişinin asla ümitsizliğe kapılmayacağını ve onun rahmetinin, zorda kalanlar için güvenilir bir sığınak olduğunu dile getirmektedir. (Doğan, 2020, s.81). *Şairin*, onu zorda kalanlara yardım eden ve sıkıntı zamanından sığınılan bir rehber olarak tasvir etmesi, doğrudan Hz. Peygamber'in rahmetine sığındığı ve bu rahmetten yardım beklediğini göstermektedir. Böylece Fuzûlî, rahmetin bir tecellisine muhtaç olduğunu ifade ederek dileklerin gerçekleşeceğini onun aracılığıyla kabul olacağını umut eder ve Hz. Peygamber'in lütfuna ümit bağladığını açıkça dile getirir. Çünkü *şairin* perişan gönlü, bu lütfun sıcaklığı sayesinde şifa bulmayı arzulamaktadır:

Men irtecâ bi-lutfike mâhâbe v'entefâ

Men iktedâ bi-şer 'ike mâdâa v'ehtedâ

Yâ 'avne men tefakkadehü inde şiddetin

Yâ kehfe men tehassebe fi'd-darri v'eltecâ (L&M, b.263-4)

Yâ Mustafâ Fuzûlî-i muhtâca rahm idüp

İzhâr-ı iltifat ile kıl hâcetin revâ (L&M, b.277)

Rahm it ki garîb ü hâk-sârem

Bî-mûnis ü yâr gem-güsârem (L&M, b.306)

Aşağıdaki beyit Fuzûlî'nin “*Enîs-ül-kalb*” isimli kasidesinden alınmış olup “Hz. Peygamber’in yolunda rahmet olduğundan bu bağlamda ondan ümidi kesmemek gerektiğinden bahsedilmiştir:

Ümiyd var ki lûtfundan olmya nevmid

Dil-i Fuzûlî-i aşifte-hâl ü bî-ser-ü pa (E&K, B.53)

Bu beyitler, Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'i rahmetin tezahürü olarak değerlendirdiğini ortaya koyar. Hz. Peygamber'in, rahmetin tecessüm etmiş hali olarak değerlendirdiğini gösterir. Ona göre Hz. Peygamber'in insanlığa gönderilişi, tarihsel ve toplumsal açıdan derin dönüşümler doğurmuş; insanlar bu rahmet vesilesiyle cehalet karanlığından bilgi ve hikmet aydınlığına ulaşmıştır. Hz. Peygamber'in rehberliği, insanları inanç temelinde belirleyici bir unsur olmakla beraber ahlak, eşitlik, erdem ve şefkat doğrultusunda da şekillendirici bir unsurdur. Eğitim anlayışının merkezine yerleştiği merhamet, bireyde içsel bir arınmaya vesile olurken toplumsal yapıda da barış ve huzurun teminatı olmuştur. Fuzûlî, bu çok boyutlu rahmet anlayışını şiirine derin bir duyuşla yansıtmış, Hz. Peygamber'i hem bireysel kurtuluşun hem de evrensel hikmetin rehberi olarak konumlandırmıştır.

2.7. Son Peygamber (Hâtemü'l- Enbiyâ) Hz. Muhammed

Sözlükte “bir şeyi tamamlayıp sona erdirmek, mühürlemek” anlamına gelen hatm ile “Allah’tan haber verme” anlamındaki nübüvvet kelimelerinin birleşiminden oluşan hatm-i nübüvvet terimi, Allah ile kulları arasındaki elçilik görevinin sonlandığını ifade eder (Yurdagör, 2014, s.477-479). Bu bağlamda Hz. Peygamber’in ünvanlarından biri de “Hâtemü'l-Enbiyâ” yani “Son Peygamber”dir. Kur’ân-ı Kerim’de de Hz. Muhammed’in son peygamber olduğunu bildiren ayetler bulunmaktadır. Bu konu, Ahzab Sûresi’nde şu şekilde açıklanmaktadır:

“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir” (Ahzâb, 33/40).

Bunun yanı sıra Hz. Peygamber, pek çok konuşmasında son peygamber olduğunu açık bir biçimde ifade etmiştir: *“Benden sonra peygamber gelmeyecektir ve peygamberlik benimle bitmiştir; ben gelmeden evvel peygamberlik binasının tuğlalarından birisi eksikti ve benimle birlikte tamamlandı”* (Daudı, 1997, s.479-484) ifadesinde bulunmuştur. Bu bağlamda Maide sûresinde de Hz. Muhammed’in son peygamber olduğu belirtilmiştir: *“Bugün sizin dininizi ikmâl ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı beğendim”* (Mâide, 5/3).

Ayet ve hadislerden anlaşılabacağı üzere, Hz. Peygamber’in en önemli vasıflarından biri de “son peygamber” olmasıdır. Klasik Türk edebiyatında şairleri de Hz. Peygamber’in bu özelliği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda, şiirlerinde bu konuya yer veren şairlerden biri de Fuzûlî’dir; şair aşağıdaki beyitte, Hz. Muhammed’in son peygamber olduğunu dile getirmektedir: *“Hükümün kalemi diğer dinler üzerine çizgi çekti, onları iptal etti. Bu suretlediğer dinlerin iptali, ortadan kaldırılması senin dininin sabit ve bâki olduğu hakikatini ispat etti”* (Tarlan,1981,s.32). Fuzûlî, bu beyitte Hz. Muhammed’in gelmesiyle sadece peygamberliğin son bulmadığını, aynı zamanda İslâm dininin son ilâhi din olduğunu vurgulamaktadır. Şair, insanlara son din olan İslâm’ı öğretmek amacıyla gönderilen son nebinin Hz. Muhammed olduğunu dile getirmektedir. Bu beyit de geçen son peygamberlik sıfatına ilişkin pek çok âlim eserlerinde görüş beyan etmiştir. Örneğin İmam Rabbani şöyle demiştir: *“Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed’dir. Bununla birlikte onun getirdiği din de kendisinden önce bütün dinleri nesh etmiş, kendisine indirilen kutsal kitap Kur’ân’da son kitap olarak kalmıştır. Hz. Peygamber’den sonra onun şeriatını nesh edecek başka bir şeriat gelmeyecektir. Onun şeriatı kıyamete kadar payidar kalacaktır”* (Döner, 2007, s. 184). Bu görüş, Fuzûlî’nin beytindeki peygamberlik anlayışını da desteklemektedir:

Kilk-i hükümün çekti harf-i sâir-i edyâna hat

Hüküm-i isbât etti nefy-i sâir-i edyân sana (TD, G: 6/3)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’i “hatem” metaforu üzerinden değerlendirmiştir. Beyitte yer alan hatem ifadesi, peygamberlik zincirinin son halkası ve nihai temsilci olma özelliğini simgelemektedir. Ayrıca beyitte geçen “hâtem-i hikm-i risâlet” ifadesi ise risalet hükmün Hz. Peygamber ile sona erdiğini göstermektedir. Fuzûlî, Hz. Peygamber’in son peygamber oluşunu edebî bir üslupla yüceltmıştır. Hz.

Peygamber'in gelişiyle birlikte risaletin en yetkin düzeeye eriştiğini ve kemâle ulaştığını vurgulamıştır:

Sensin ol hâtem ki ref' itmiş cemi '-i hâkimi

Hâtem-i hükm-i risâlet tapşırıp devrân sana (TD, G: 6/6)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'i diğer peygamberlerden üstün bir konumda tasvir etmiştir. şair, Hz. Peygamber'i risalet zincirinin son halkası olduğunu belirtmiş, bununla birlikte önceki peygamberlerin de onunla kemale erdiğini risalet denizinde tüm dalgaların onunla tamamlandığını ifade etmiştir. Beyitte yer alan "temâm-ı rüsûl" ifadesi de onun peygamberler silsilesinin sonuncusu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, beyitte diğer peygamberlerin peygamberliklerinin birer dalga olarak tasvir edildiği, Hz. Peygamber'in peygamberliğinin ise engin bir denize benzetildiği görölmektedir. Hz. Peygamber'in getirdiği dinî hükümler, önceki peygamberlerin getirdiği kurallardan daha kapsamlıdır. Fuzûlî, bu bağlamda Hz. Peygamber'in risaletinin önemini ve sunduğu hükümlerin evrenselliğini vurgulamaktadır. Fuzûlî'nin bu beyiti, Niyâz-i Mısırî'nin "*İrfan Sofraları*" adlı eserinde ortaya koyduğu düşünceyle örtüşmektedir. Mısırî, Hz. Peygamber'in "benden sonra peygamber gelmeyecektir" (Buhârî, Enbiyâ 50, 52; Menâkıb, 17; Müslîm, Mesâcid, 5-8) hadisinden yola çıkarak şu şekilde yorum yapmıştır: "Benden sonra benim şeraiatıma muhalif bir şeraıt gelmeyecek, benim şeriatım payidar kalacak" şeklinde yorumlamıştır (Mısırî, 1971,s. 142):

Müntehâ şer'üne eydân-ı temâmî-i rüsûl

Bahrşen sâ'ir-i erbâb-ı risâlet emvâc (TD, G:47/2)

Aşağıdaki paragraf, Fuzûlî'nin "*Matla'u'l-İtikâd*" isimli eserinden alınmış olup Hz. Peygamber'in son peygamber oluşuna dair açıklamalar içermektedir:

"... ikincisi, Hz. Peygamber'in 'Benden sonra hiç peygamber gelmeyecektir' sözünün doğruluğudur. Bilindiği üzere, günümüze dek kesin delillerle peygamberlik iddiasında bulunan kimse ortaya çıkmamıştır (M&İ, çev. Işık, 2014, s.82).

Fuzûlî, "*Rind ü Zâhid*" adlı eserinde "...Mutluluğun doğduğu kulluk evreninde, ibadet tesbihinin başlangıcından salavât zinciriyle peygamberliğin sonuncusuna ulaşan zâhid ne hoştur" ifadesiyle Hz. Peygamber'in son peygamber olmasına telmihte bulunmuştur (R&Z, çev. Ayan, 2018, s.22).

Aşağıdaki beyitler Fuzûlî'nin "*Leylâ ve Mecnûn*" isimli eserinden alınmış olup bu beyitlerde Hz. Peygamber'in son peygamber olması vasfına değinilmiştir. Hz.

Peygamber, peygamberler zincirinin sonuncusu olarak izâh edilmiş, nebiler içindeki durumu elif harfine teşbih edilmiştir. Onun hem baş hem son olduğu hatırlatılmıştır (Doğan, 2020, s.81). Şair, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerle olan bağını anlatmak için elif harfini bir metafor olarak kullanmıştır. Ayrıca, ikinci beytin ikinci mısrasında "hem ibtidâ to be hakikât hem intihâ" ifadesi, Hz. Peygamber'in gerçekte hem başlangıç hem de son olduğunu vurgulamaktadır. Bu şekilde şair, Hz. Peygamber'in peygamberlik zinciri içindeki özel yerini ortaya koymuştur. Her iki beyitte yer alan bu ifadeler, Hz. Peygamber'in "Hatemü'n-Nebiyyin" inancıyla uyum içindedir:

Ser-defter-i enbiyâ-yı mürsel

Anlara hem âhir ü hem evvel (L&M, b.178)

Bâ enbiyâst nisbet-i zât-ı to çun elif

Hem ibtidâ toî be hakikat hem intihâ (L&M, b.269)

Aşağıdaki nazım parçası Fuzûlî'nin "Hadîkatu's-Su'adâ" isimli eserinden alınmıştır. Şair, Hz. Peygamber'e duyduğu derin muhabbeti bu dizelerde ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in özelliklerini ve önemini edebî bir üslupla ön plana çıkarmıştır. Genle olarak dizelere bakıldığında birinci dizede Hz. Peygamber'in seçilmişliği ve nûru, ikinci dizede peygamberler zincirinin son halkası oluşu, üçüncü dizede onun getirdiği nûrla âlemi aydınlatması, son dizede ise Hz. Peygamber'in yüzünün nûru ve Hz. Âdem'in şefaathçi oluşu konu edilmiştir. Beyitte, Hz. Peygamber'in yaratılış içerisindeki merkezi konumu ifade edilmiştir:

Eser-i nûr-u Mustafa'yı görün

Hâtem-i hayl-i enbiyâyı görün

Nûr-ı zâtı çerağ-ı âlemdür

Âb-ı rûyî şefî-i Âdem'dür (H&S,2021, s.23)

Yukarıdaki beyitler, Hz. Peygamber'in Allah tarafından gönderilen peygamberler zincirinin son halkası ve nübüvvet mührü olduğunu ortaya koymaktadır. Şairin beyitlerinde Hz. Peygamber'in bu özelliğini yansıtan en güçlü ünvanı "Hâtemü'l-Enbiyâ" olmuştur. Bu sıfat, Kur'ân'da ve hadislerde de zikredilmiş, Hz. Peygamber'den sonra başka bir peygamber gelmeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Ayrıca bu durum, Hz. Peygamber'in getirdiği İslâm dininin evrenselliğine vurgu yapar. Onun getirdiği bu din, kıyamete kadar geçerlidir. Hz. Peygamber'in peygamberlik silsilesindeki konumu, İslâm inancının temellerinden birini oluşturur. Zira Hz. Peygamber, kendisinden önceki

peygamberlerin mesajlarını da kemâle erdiren ve tamamlayan son elçidir. Bu bağlamda, Allah'ın insanlara gönderdiği vahyin son halkasını Hz. Peygamber oluşturmuştur. Onunla nübüvvet mührü vurulmuş ve yeni bir peygamberin gelmeyeceği ayetlerle sabit kılınmıştır. Sonuç olarak Hz. Peygamber, son uyarıcı ve son tebliğ edici olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in getirdiği şeriat, kıyamete kadar bâki kalacak yegâne hakikattir. Fuzûlî, Hz. Peygamber'in bu özelliğini şiirine yansıtarak derin bir muhabbetle ve edebi bir üslupla inananlar için onun son yol gösterici olduğunu vurgulamıştır.

2.8. Hayrû'l-Beşer Olarak Hz. Muhammed

Hz. Peygamber'in şahsiyeti, İslâm tarihi boyunca araştırmaların ve tartışmaların odağında yer almıştır. Onun bu yönü, zaman zaman kapsamlı tartışmalara da konu olmuştur. Bu tartışmaların temel nedeni, Hz. Peygamber'in hem ilâhi vahyi tebliğ eden bir elçi hem de insanî özelliklere sahip bir beşer olmasıdır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'de şu ayet almaktadır: *“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınız yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelinve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!”* (Fussilet, 41/6). Bu ve benzeri ayetler, Hz. Peygamber'in peygamberlik misyonunda beşer oluşunun önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'e atfedilen “Hayrû'l-Beşer” sıfatı, onun ahlâkî ve manevî üstünlüğünü ifade etmektedir. Aynı zamanda bu sıfat, Hz. Peygamber'in insanî tecrübeleri yaşamış örnek bir şahsiyet olduğunu da özetlemektedir.

Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'in insan olamayacağı yönündeki itirazlarına karşı Ku'rân, peygamberlik kurumunun ilâhi hikmeti ile beşerî yönünü bütünleştirici bir anlayışa cevap vermektedir. (Mevdûdî, 2002, s. 199). Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e inanmakta yaşadığı en büyük zorluklardan biri de onun insanlar arasından seçilmesidir. Nitekim Kamer ve Mü'min Sûrelerinde, inkârcıların bu düşüncesi dile getirilmiştir: *“İçimizden her beşere tabi mi olalım”* (Kamer, 54/24). *“Bu ancak sizin gibi beşerdir, yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor. Eğer siz kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz o zaman hüsrana uğrayanlardan olursunuz* (Mü'minun,23/33) şeklinde bahsedilmiştir. Oysa peygamberlerinde diğer insanlar gibi ihtiyaçları bulunmaktadır. İnsanı insan yapan en temel özelliklerden birisi ihtiyaç sahibi olması, diğeri ise düşünebilmesidir; bu nitelikler peygamberlerde de görülmektedir. Ancak peygamberler, insanî özelliklerin yanı sıra Allah'ın elçisi olma görevini de üstlenmişlerdir. Bu

bağlamda Hz. Peygamber de son nebi olmasının yanında aynı zamanda bir kuldur. Diğer insanlardan ayıran özellik ise ona vahiy almasıdır. Hz. Peygamber de insanlar gibi doğmuş, büyümüş, yaşamış, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş ve vefat etmiştir (Kaya, 2002, s. 31).

Kur'an'da Fussilet Suresi'nde olduğu gibi Furkan sûresinde de “*Ey Muhammed! Biz senden önce de yiyip içen, çarşıda pazarda dolaşan insanların dışında kimseyi elçi olarak göndermedik. Böyle yaparak kiminizi kiminiz için bir imtihan vesilesi kıldık ki, sabredecek misiniz, bunu kendiniz de göresiniz; Allah zaten her şeyi olduğu gibi görmektedir*” (Furkan,25/20) denilerek Hz. Muhammed'in de diğer peygamberler gibi bir insan olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Fuzûlî'nin eserlerinde yer alan Hz. Peygamber'in “hayre'l beşer” sıfatının nasıl işlendiği analiz edilecektir.

Fuzûlî aşağıdaki beyitte “ya hayre'l beşer” hitabıyla Hz. Peygamber'e seslenmiştir. Şair, “*Ey Allah'ın sevgilisi, ey insanların en hayırlısı! Hme vasıflarınla hem de Allah katındaki üstünlüğüyle insanların en seçkini sensin. Ben seni öylesine çok seviyorum ki, nasıl ki bir kimse yaşamını sürdürmek için sudan başkasını görmeyi istemezse ben de senden başkasını görmeyi ve istemeyi arzu etmiyorum. Sen insanların en hayırlısı olarak bizlere en çok hayrı dokunacak olansın*” (Öztürk, 2002, s. 203-204) diyerek hem Hz. Peygamber'den “bizlere en çok hayrı dokunacak olacak sensin” diyerek ondan şefaet beklemekte hem de onun için insanların en hayırlısı olduğu söylenmektedir:

Yâ Habîballâh yâ hayre'l-beşer müştâkunam

Eyle kim leb-teşneler yanup diler hem vâre su (TD, K: 3/21)

Hadîkatu's-Su'adâ isimli eserden aktarılan aşağıdaki beyitlerde şair, Hz. Peygamber'i “yeryüzündeki insanların en hayırlısı/erdemlisi” sıfatıyla yüceltmıştır. Fuzûlî, Hz. Peygamber'in vefatından doğan derin üzüntüsünü ifade ederken aynı zamanda onun “Efdal-ı Halk” yani yaratılmışların en üstünü olduğu gerçeğini de vurgulamaktadır. Şair, Hz. Peygamber'in insanî yönünün onun yüce makamını azaltmadığını, aksine onu daha da eşsiz kıldığını belirtmiştir. Fuzûlî, her iki şiirde de Hz. Peygamber'in “Hayre'l-Beşer” sıfatını farklı boyutlarıyla yorumlamıştır:

Ey çerâğ-ı hâne-i şer'ü gül-i gül-zâr-ı dîn

Melce'ül-afâk hayrû'l-halk fahrû'l-âlemin

Nûr-i rûyundan münevver dîde-i hûrşîd ü mâh

Hâk-i pâyinden müzeyyen safha-i rû-yi zemîn (H&S, s.101)

Ağla ey Zehrâ ki senden Mustafâ'dur fevt olan

Mustafâ fevti zemîn ü asmânı ağladur

Efdal-ı halk-ı çıkmı cihândan lâ-cerem

Bu müsîbet cümle-i halk-ı cihânı ağladur (H&S, s.136)

Fuzûlî, “*Matla‘u’l-İtikâd*” adlı eserinde Hz. Peygamber’in diğer insanlar arasından seçilmişliğine dikkat çekmiş ve bu bağlamda onu “hayrû’l-beşer” sıfatıyla tanımlamışlardır. Şöyle ki: “*Hz. Peygamber’in insanlardan arasından seçildiğinden, bu seçilen kişinin de sözünde doğru, hareketlerinde isabetli bulunması, Allah’ın lütfuyla da teyit edilmiş olması lazımdır*” (M&İ, çev. Çoşan, Işık, 2014, s. 79) ifadesiyle onun yalnızca bir beşer olmadığını, bilakis doğruluğu, hikmetle bezenmiş davranışları ve Allah tarafından tasdik edilmiş söz ve fiilleriyle seçilmişlik vasfını taşıdığını belirtir. Bu ifade, Hz. Peygamber’in toplumsal veya ahlaki meziyetleriyle birlikte onun ilahî bir tasarrufla insanlık içinden öne çıkarılmış, yaratılış gayesinin merkezine yerleştirilmiş olduğunu vurgular. “Hayrû’l-beşer” sıfatı da işte bu seçilmişliğin ve mükemmelliğin bir yansımasıdır. Eserin devamında geçen, “*Şu kadar var ki peygamber diğer insanlardan ona mazhar olmakla ayrılmıştır. Eğer bütün insanlar buna mazhar olsaydı âlemdaki düzenin sebebi olan farklılık ortadan kalkardı*” (M&İ, çev. Çoşan, Işık, 2014, s. 85) ifadesi ise, peygamberliğin mutlak anlamda bir ayrışma, bir seçkinlik makamı olduğunu ortaya koyar. Fuzûlî’ye göre peygamberlik, sıradan bir erdem değil, Allah’ın dilediği kuluna lütfettiği özel bir ihsandır. Eğer bu makama herkes erişebilseydi kâinat düzeninin temel unsurlarından biri olan farklılık ilkesi zedelenir, ilâhî hikmetin muradı bozulurdu. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in diğer insanlardan farklı kılınması bir fazilet meselesi olmakla beraber yaratılış düzeninin zaruri bir sonucudur da. Böylece onun “hayrû’l-beşer” oluşu hem mahiyet hem hikmet itibariyle ilahî bir seçilmişlik ve üstünlük anlamı taşımaktadır.

2.9. Şefaât Peygamberi Hz. Muhammed

Şefaât kavramı, İslâm dininde özellikle Hz. Muhammed ile bütünleşmiş bir olgudur. Hz. Muhammed, hem bu dünyada hem de ahirette kendisine yüklenen misyon sebebiyle insanları zulüm, haksızlık, zorbalık ve adaletsizlikten kurtaran bir koruyucu olarak görülmüştür (Bozkurt, 2020, s. 199). Ayrıca Kur’ân’ın birçok ayetinde Hz. Muhammed’in hesap günü şefaatte bulunacağı bildirilmektedir. Tevbe sûresinde

“Andolsun ki size kendi içinizden öyle bir Peygamber geldi ki gayet izzetli ve şerefli, sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir, size çok düşkündür ve mü’minlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.” (Tevbe,9/128) denilerek onun müminlere karşı merhamet ve şefkat sahibi olduğu vurgulanmıştır. Necm sûresinde ise şöyle buyrulur: *“Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaati ancak Allah’ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar.” (Necm,53/26)* Bu ayetten, yalnızca Allah’ın dilediği kişilerin şefaati olabileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İslâm âlimleri de herkese şefaatin nasip olmayacağı konusunda görüş birliği içindedirler. Hz.Peygamber’in mahşer meydanında yani hesap gününde ümmetine şefaatte bulunacağı bildirilmektedir (Yavuz, 2007, s.3-6).

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde Hz. Peygamber’e duyulan muhabbet, yalnızca aşkın ve edebî hayranlığın bir tezahürü olarak kalmamıştır. Aynı zamanda onun rûz-i mahşerdeki şefaatine erişme arzusuyla derinleşmiş, mistik bir yön kazanmıştır. Şairler, onun kutlu ismini şiirlerinin merkezine alarak onu medhetmekle beraber ilahî rahmetin en yüce temsilcisi olarak ona yönelmiş, günahlarının affı ve ebedî kurtuluşları için onun şefaatine sığınmışlardır. Bu yöneliş, geleneksel na‘t anlayışının temelini teşkil eder. Na‘tlar, hem duanın hem de estetik hayranlığın bir terkibi olarak şekillenirken aynı zamanda bir teveccüh anlayışı ve ilahî huzura kabul edilme talebinin şiirsel ifadesi olarak işlev görmüştür.

Fuzûlî de bu geleneğin içinde Hz. Peygamber’e duyduğu derin muhabbeti ve ona olan bağlılığını sadece sözle değil, mana ile de işlerken onu ilahî rahmete mazhar ve beşeriyetin kurtarıcısı olarak idealize etmiştir. Hz. Peygamber’in şefaati makamı, Fuzûlî’nin şiir dünyasında bir inanç meselesi olmakla beraber varoluşsal bir ihtiyaç olarak yer alır. Onun sevgisine ulaşmak uğruna çekilen dünyevî sıkıntılar, geçici acılar olarak anlam kazanır. Çünkü O, sevginin nihayetinde ilahî affa, ilahî vuslata ve ebedî huzura ulaşma ümidi vardır. Şairin dile getirdiği her muhabbet söylemi, aslında bir yakarış, bir yöneliş, bir bağışlanma talebidir. Fuzûlî, Hz. Peygamber’e yaklaşmak uğruna yaşanan her acıyı kutsal bir arınma süreci gibi görür. O’nun hatırına katılan zorlukları, ebedî bir kurtuluşun bedeli olarak sunar. Bu anlam dünyasında Hz. Peygamber’in şefaatine sığınmak, yalnızca âhiret gününe dair bir beklenti değil, aynı zamanda bu dünya hayatının da anlamını şekillendiren bir metafizik güvencesidir. Fuzûlî’nin Hz. Peygamber’e yönelen dili, yalın bir dua dili değil; yürekten gelen, samimi, içten ve acıyla yoğrulmuş bir muhabbetin ifadesidir. Onun şiirinde şefaati, hem korkuların hem de umutların merkezinde durur. Şair, Hz. Peygamber’i kendisine

yönelince insanın tüm varlığını dönüştüren bir rahmet kaynağı olarak görür. Böylece Fuzûlî'nin kaleminde Hz. Peygamber, hem aşkın öznesi hem de şefaatin kapısıdır. Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in şefaatchi yönü vurgular. Beyitte geçen gül, Hz. Peygamber'in şefaattir. Gülün dikenleri de Hz. Peygamber'in şefaatine erişmeyi sağlayacak her türlü engeldir. Şair, "Ey sevgili/Hz. Peygamber, ben senin gül gibi yüzünü düşündükçe gözlerim dolar ağlarım ve kirpiklerim ıslanır. Güle su verdiğimizde dikene de su ulaşırsa boşa gitmez. Ben de senin gül yüzünü düşünüp ağladığımda gözyaşım ziyan olmaz" ifadesiyle Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmayı dile getirmektedir. Şairin gözyaşı, sadece bir üzüntü değil aynı zamanda ilâhi rahmete ulaşma çabasıdır. Onun için dikenleri sulamak yani zahmet çekmek, ağlamak Hz. Peygamber'in şefaatine ulaşmanın kaçınılmaz yoludur:

Ârızun yâdıyla nem-nâk olsa müjgânumn'ola

Zâyî olmaz gül temennâstıylavirmekhâra su (TD, K: 3/7)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte okuyucuların zihninde bir mahşer günü sahnesini canlandırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda şair, kimsenin kimseye yardım edemeyeceği o zorlu mahşer gününde Hz. Peygamber'i "şefaatin en yüce umudu" olarak takdim eder. O gün öylesine elemli, hüznü ve karanlık olacaktır ki herkes dünya hayatında işlemiş olduğu iyilik ve kötülüklerin karşılığını eksiksiz biçimde görecektir. Bu tasvir, bireysel sorumluluğun ve ilâhi adaletin mahşer günündeki tezahürüne işaret etmektedir. Şair, böyle bir atmosferde Hz. Peygamber'in şefaatine duyduğu ihtiyacı güçlü imgelerle ortaya koymaktadır. Beyitte geçen *kederli gün, karanlık gece* tamlamalar mahşer gününün kasvetli atmosferini betimleyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Böylece şair, "Ey Resul, mahşer gününde bakışlarını, şefaatin dertli ümmetinden esirgeme. *Karanlık gecede (zor zamanlarda) hastaya verilecek bir bardak su nasıl hayırlı ve şifalı ise mahşer gününde senin şefaatin hatta bir bakışın bile ümmetin için şifadır, hayırlıdır, rahatlatıcıdır*" (Öztürk, 2002, s. 107) ifadesiyle Hz. Peygamber'in şefaatin önemseyen bir yaklaşıma sahiptir:

Gam günü itme dil-i bîmârdan tîğün dirîğ

Hayrdur virmek karanu gicede bîmâra su (K,3/8)

Aşağıda yer alan beyit, Fuzûlî'nin Su Kaside'sinden alınmış dua bölümüdür. Söz konusu bölümde şair, Hz. Peygamber'in şefaatine erişme temennisini duygusal bir üslupla dile getirmektedir. Kıyamet günü geldiğinde gaflet uykusundan uyanan insanın, hasretle dolu kalbiyle gözyaşları içinde Hz. Peygamber'e yönelmesi ve bu yönelişin bir şifa ile kurtuluş ümidi taşıması, beyitlerin tematik yapsını oluşturmaktadır. Şair, Hz.

Peygamber'in şefaati sancağı altında yer bulma arzusunu dile getirirken o gün insanların bir damla suya duyduğu ihtiyaç ile içsel bekleyişi arasında güçlü bir benzetme kurmaktadır (Kaplan, 2020, s. 69). Fuzûlî, birinci beyitte ilâhî şefkate duyulan ihtiyaçla kıyamet günü gafletten uyanan insanın ihmâl ettiği manevi sorumluluğu birleştirerek okuyucuyu tefekküre yöneltmektedir. İkinci beyitte ise şair, "su" metaforu ile mahşer gününe yönelik bir temmeni ve duada bulunur:

Hâb-ı gafletden olan bîdâr olanda rûz-ı haşr

Hâb-ı hasretten dökende dîde-i bîmâre su (TD, K: 3/28)

Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam

Çeşme-i vaslın vere ben teşne-i didâre su (TD, K: 3/29)

Fuzûlî'nin hançer redifli na'tında yer alan ve dua bölümünü oluşturan aşağıdaki iki beyitte, şairin mahşer gününe dair hissettiği derin endişe ve korku anından yegâne sığınmak olarak Hz. Peygamber'e yönelme arzusu açıkça ortaya konulmaktadır. Söz konusu beyitlerde Fuzûlî, kıyamet gününün korku ve telaşla dolu atmosferini tasvir ederken günahkâr bir kul olmanın verdiği ağırlıkla Hz. Peygamber'in şefaatine sığınmaktadır. Rûz-i ceza'nın o tarifsiz hengâmesinde, cehennemin günahkârları yakmak üzere alevden hançerini çektiği korkutucu tablo, şairin tahayyül dünyasında çarpıcı bir şekilde canlandırılmaktadır. Böylesi dehşetli bir tabloda korunmasız kalan insan için tek umut, şefaati sancağının taşıyıcısı olan Hz. Peygamber'dir (Kaplan, 2020, s. 69). Fuzûlî, "Şefî'u'l-müznibîn" ifadesiyle Hz. Peygamber'i günahkârların bağışlanmasına vesile olan ve ilahî huzurda onlar için şefaatte bulunan bir rahmet elçisi olarak nitelendirir. Bu nitelendirme, yalnızca inançsal bir niteleme olmakla kalmaz. Aynı zamanda şairin günahlarının farkında olduğunu ve bağışlanma umudunu yalnızca Hz. Peygamber'in şefaatine bağladığını da açıkça ortaya koyar. Şairin mahşer günü için dile getirdiği bu niyaz, sıradan bir korkudan ziyade, ilâhî adalet karşısında kul olmanın bilinciyle yoğrulmuş samimi bir yakarışın ifadesidir:

Şefî'ü'l-müznibînâ mahşer eyyâmı ki dûzahdan

Çeker her şu'le mücrim kasdına bir bî-emân hançer (TD, K: 4/30)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte ise Hz. Peygamber'e sığınmayı ve onun himayesinde olmayı arzular. Şairin beyitte kullandığı istiare, oldukça çarpıcıdır. Cehennemin hançeri çektiği bir anda Fuzûlî kendisini Hz. Peygamber'in himayesinde, hançerin kınına gizlenmiş şekilde korunur hâlde tahayyül etmektedir. Bu teşbih, Hz. Peygamber'in koruyucu vasfını hem mecâzî hem de somut bir anlatımla ortaya koymaktadır. Hançerin

kını içinde zararsız biçimde tutulması gibi Hz. Peygamber'in rahmet dolu sancağı altında günahkâr kulun azaptan korunacağına dair bir inanç ifade edilir. Bu beyitte Fuzûlî'nin dile getirdiği mahşer tahayyülü, klasik İslamî geleneğin etkisiyle şekillenmiş olmakla birlikte, onun şahsi günah bilinci ve Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi ile birleşerek şiire derin bir duyuş kazandırır. Şair, yalnızca mahşerin korkunçluğunu tasvir etmekle kalmaz, aynı zamanda Hz. Peygamber'in ilahî rahmetin mazharı olarak nasıl bir kurtuluş vesilesi olduğunu da ortaya koyar. Bu anlamda Fuzûlî'nin duası, bireysel bir yakarış olmakla beraber ümmetin ortak kurtuluş arzusunun dışavurumu olarak da görülebilir:

Budur ümmîd kim mahfuz olamhısın-ı penâhında

Gılafe içre nitekim saklanır görmez ziyân hançer (TD, K: 4/31)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'e doğrudan hitap ederek mahşer günü kendisinden şefaatinin esirgememesini ve lütfunu esirgememesini niyaz etmektedir. Bu niyaz, şairin Hz. Peygamber'in şefaatine olan ihtiyacını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Fuzûlî, şfaat kapısının anahtarının Hz. Peygamber'in elinde olduğunu vurgular. Şair, Hz. Peygamber'e duyduğu sevgiyi ve saygıyı ahirette kurtuluş için onun şefaatine olan ihtiyacı açık bir biçimde dile getirmiştir. Bu doğrultuda şair, mahşer günün dehşetini anımsayarak Hz. Peygamber'in lütfuna ve himayesine sığınma arzusunu dile getirmektedir:

Yâ Nebî lutfun Fuzûlî'den kem etme ol zamân

Kim olur teslîm miiftâh-ı der-i gufrân sana (TD, G: 6/9)

Aşağıda yer alan beyitlerde Fuzûlî, mahşer günü Hz. Peygamber'den şfaat talebinde bulunmaktadır. “O gün herkes gibi bende sonumun ne olacağını bilmeden endişe içinde, çölde kalmış susuz bir insan gibi çaresizlik içinde bir muştı bekleyeceğim” ifadesiyle şair, hem mahşer gününü tasvir etmekte hem de Hz. Peygamber'in şfaat özelliğini ön plana çıkarmaktadır (Öztürk, 2022, s. 171-195). Fuzûlî, Hz. Peygamber'e duyduğu derin muhabbeti ve saygıyı şefaatine olan inançla birlikte ifade eder. Böylece mahşer günü onun rahmetinden ve lütfundan ümidi kesmemenin gerekliliğini vurgular. Şair, Hz. Peygamber'i manevi bir sığınak olarak görmeyi yanı sıra ahiretteki kurtuluşun anahtarı olarak da görmektedir. Bu bağlamda Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'de şfaat dileği, onun iman derinliğini ve ahiret bilincini de yansıtmaktadır. Şair için, ümitsizliğe kapılmadan ilâhi rahmete yönelme arzusu da şair için güçlü bir motivasyon kaynağıdır:

İste peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it

Susuzam bir kez bu sahrâda menüm-çün ara su (TD, K: 3/9)

Serv ser-keşlûk kılur kumrî niyâzından meger

Dâmenin duta ayağına düşe yalvara su (TD, K: 3/14)

Zikr-i na'tün derdine dermân bilür ehl-i hatâ

Eyle kim def-i humâr içün içer mey-hâre su (TD, K: 3/25)

Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânuma

Var ümîdüm ebr-i ihsânun sepe ol nâra su (TD, K: 3/29)

Hâb-ı gafletden olan bîdâr olanda rûz-ı haşr

Eşk-i hasretten tökende dîde-i bîdâra su (TD, K: 3/31)

Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam

Çeşme-i vaslun vire men teşne-i dîdâra su (TD, K: 3/32)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte “Ey sevgilim, yarın kıyamet günü eteğine yapışırım. Bugün benden habersizsen eğer yani gaflet şarabından sarhoş isen bugün sana süre veriyorum” ifadesiyle Hz. Peygamber’den kıyamet gününde şefaât talebinde bulunmuştur. Tarlan’ın da belirttiği gibi, “ferda-yı kıyamet” tamlamasında yer alan “yarın” kelimesiyle kıyametin kastedilmesi mümkündür (Tarlan, 1981, s. 74) Aynı beyitte şair, Hz. Peygamber’in şefaatine olan sarsılmaz inancı ve güveni de ifade etmektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in eteğine tutunma arzusu, onun şefaatine erişme isteğini temsil eden metaforik bir anlatımla dile getirilmiştir. Fuzûlî, beyitteki ikinci mısra da insanları ölüm gelmeden önce vakit varken ahiret hazırlığı yapmaya ve işledikleri günahlarından pişmanlık duyarak tövbe etmeye çağırır:

Tutarım yarın kıyâmette habîbim dâmenin

Mestsin gaflet şarabından bugün mühlet sana (TD, G: 22/4)

Fuzûlî, çeşitli gazellerinde “Hz. Peygamber’in şefaât etmekten zevk aldığını, Allah’ın af ve mağrifet kapısının anahtarını Hz. Peygamber’e teslim ettiğini” ifade ederek Hz. Peygamber’den mahşer gününde lûtfunu esirmemesi ve günahlarına şefaât etmesini talep etmektedir. Şair, Hz. Peygamber’in şefaât yetkisinin kapsamına ve bu yetkinin ne derece geniş olduğuna değinmiştir. Birinci beytin birinci mısrasında yer alan “Zevk-i şefâ’at cevher-i zâtında var” ifadesi, Hz. Peygamber’in tabiatının şefaât etme

yetisiyle yaratıldığını ve şefaatin onun özünde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda birinci beytin ikinci dizesinde de ifade edildiği üzere Hz. Peygamber, günahkârlar için bir umut kapısıdır. Her türlü hata ve kusur karşısında, Hz. Peygamber'in şefaati kapısı ümmeti için daima açıktır. Bunun nedenle Fuzûlî, ikinci beyitte Hz. Peygamber'e doğrudan bir yakarıшта bulunmuştur. Şair, mahşer günü geldiğinde Hz. Peygamber'in lütfunu ve şefaatinin esirgememesi yönünde temennilerde bulunmuştur. Şair, onun şefaati-i uzma (büyük şefaati) yetkisinden faydalanmayı dile getirmiştir. Fuzûlî, üçüncü beyitte yalnızca ahirette değil, dünyadaki hedeflerine de Hz. Peygamber'in lütfuyla ulaşabileceğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in şefaatine olan ihtiyacı ilâhi lütufla harmanlayarak tasavvufî bir anlatımla ifade etmiştir. Şair, bu beyitlerinde İslâm inanının temel unsurlarından olan peygamber sevgisini dile getirmiştir. Ayrıca şeffat inancını da lirik bir üslupla açıklamıştır:

Ol kadar zevk-i şefâ'at cevheri zâtunda var

Kim gelir arz-i hatâ ma'nide bir ihsân sana (TD, G: 6/7)

Yâ Nebî lûtfun Fuzûlî'den kem etme ol zamân

Kim olur teslîm miiftâh-i der-i gufran sana (TD, G: 6/9)

Mihirindir iktina'-i mekâsîd vesîlesi

Mâşâe men erâde bihi'l-fevzi ve'n-necât (TD, G: 39/3)

Fuzûlî aşağıdaki gazelinde “Allah seni şefaati hazinesinin hazinedârı yapmış” diyerek Hz. Peygamber'in şefaati vasfına işaret etmiştir (Tarlan, 1981, s.150):

Hâzin-i genc-i şefâ'at seni kılmış İzid

Hîç kim yok ki sana olmaya âhir muhtâc (TD, G: 48/3)

Dâd-hâhım sana dâmen ne çekersin benden

Yok mu vehmin ki tutam haşr günü dâmânın (TD, G:160/5)

Fuzûlî aşağıdaki beytinde Hz. Peygamber'e yakarıшта bulunmuştur. Hz. Peygamber'den kendisini dergâhına kabul buyurmasını, kapısından kovmamasını ve gerekli hürmeti gösterememesinden ötürü affetmesini niyaz etmektedir. Beytin ilk mısrasında, şairin Hz. Peygamber'e yönelttiği yakarış niteliğindeki bir dua ifadesi yer almaktadır. Fuzûlî, manevi bir makamın yüceliğinin ve erişilmezliğinin farkındadır. Ayrıca, insan olarak hata yapma ve acizyet içinde bulunma potansiyelinin bilincindedir.

Bu nedenle, Hz. Peygamber'in dergâhında bir hata ya da eksiklik yaptıysa bağışlanmasını talep etmektedir:

Yâ Nebî kılma Fuzûlîni kapından mahrûm

Afv kıl var ise der-gâhda terk-i edebî (TD, G: 279/7)

Aşağıdaki beyitler Fuzûlî'nin "Farça Divan"ından alınmıştır. Bu beyitlerde şair, Hz. Peygamber'in şefaath makamını merkeze alarak onun ümmeti için bir kurtuluş vesilesi olduğunu vurgular. Hz. Peygamber'in kapısından başka gidilecek başka bir şefaath ve sığınak kapısının olmadığını, dile getirerek teslimiyetin ifade eder. Bunun yanı sıra kıyamet günü, Hz. Peygamber'in şefaathine güvendiği için günahlarından endişe taşımadığını dile getirir. Çünkü ilâhi af sürecinde Hz. Peygamber'in şefaathini merkeze alır. Ayrıca şair, günahlarının ve hatalarının farkında olup hatta günahlarının dilini bağladığı için özrünü sadece Hz. Peygamber'e sunabileceğini belirtir. Bu beyitler, Fuzûlî'nin şefaath merkezli bir peygamber anlayışını ortaya koymaktadır:

Geyr ez deret penâh nedârîm yâ Nebî

Cüz tô ümidgâh nedârîm yâ Nebî (TD, G:379/1)

Behr-i zuhûr-ı lutf-ı ismet vesîle

Geyr ez figân ü âh nedârîm yâ Nebî (TD, G:379/3)

Rûz-ı cezâ to 'i çü şefî-ı gunâh-ı mâ

Endişe ez gunâh nedârîm yâ Nebî (TD, G:379/4)

Beste her cihâ-yı Fuzûlî zebân-ı mâ

Geyr ez to 'uzr-hâh nedârîm yâ Nebî (TD, G:379/8)

Fuzûlî'nin "Hadîkatu's-Su'adâ" isimli eserinden alınan aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'in ümmeti için duyduğu derin üzüntü ve şefaath arzusu ile ümmetinin ona karşı sergilediği vefasızlık teması işlenmektedir (Gündoğdu, 2021, s. 129). Şair, beyitte Hz. Peygamber'in, ümmetinin kusur ve vefasızlıklarına rağmen onlardan yüz çevirmediğini; bilakis onlar adına sürekli bir şefaath arzusuyla hareket ettiğini vurgulamaktadır. Bu beyitte yer alan anlam çatışması, hem ümmetin hatalı tutumunu hem de Hz. Peygamber'in buna karşılık gösterdiği merhamet ve bağışlayıcılığı çarpıcı biçimde yansıtmaktadır. Şair, Hz. Peygamber'in ümmetinin kusurlarına rağmen onları bağışlayıcı bir tutumla karşılaşmasını vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in evrendeki

üstün konumuna rağmen ümmetine duyduğu merhamet ve şefaatkâr yönüne dikkat çekmektedir:

Görün ol pâdişehün ümmete gam-hârlığın

Ümmet-i bî-edebin zulm ü sitem-kârlığın (H&S, s.129)

Aşağıdaki beyitler Fuzûlî'nin "*Leylâ ve Mecnûn*" isimli eserinden alınmış olup Hz. Peygamber'in şefaatkâr yönü vurgulamaktadır. Şair, söz konusu beyitlerde Hz. Peygamber'e yönelik şefaate temennisini kişisel ve ruhsal durumları üzerinden ayrıntılı biçimde açıklamaktadır. Şair, kendini değersiz diken ve çerçöp olarak tanımlayarak günahkâr bir kul olduğunu, tüm bunlara rağmen Hz. Peygamber'in şefaatinde umutlu olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu şefaate yetkinliğinin belirli bir çevreyle sınırlı olmadığını "ehl-i bîrûn" yani tüm insanlığın gönlünü şad edeceğini ve rahmetinin, şefaatinin evrensel olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, beyitlerde Hz. Peygamber "nevmîdlerin ümîdgâhı", yani ümitsizlerin umut kaynağı olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamayla, onun merhametinin en çaresiz durumdaki insanları bile kuşatan bir boyuta sahip olduğu vurgulanmaktadır. Fuzûlî, Hz. Peygamber'in her türlü günahın şefaateçisi olduğunu ayrıca ifade etmiştir. Bu şefaatin varlık nedeninin, kusurlu ve günahkâr kullar için olduğunu açıklamıştır. Şair, Hz. Peygamber'e mutlak teslimiyetini, onun şefaatine duyduğu sonsuz güveni ve bu güvene dayalı manevi huzuru aşağıdaki beyitlerde derinlemesine ifade etmiştir. Bu şiirsel ifadeler, Fuzûlî'deki peygamber sevgisinin ve şefaate eden bir peygamber algısının en güzel nişanelerinden biridir:

Her neçe ki hâr ü şerm-sâruz

Bu cürm ile hem ümîd-vâruz

Kim feyz-i avâtıf-ı 'amîmün

Şâd eyleye gönlin ehl-i bîmün

'Âsilerün olasen penâhı

Nevmîdlerün ümîgâhı

Sensen çü şefî-i her me'âsî

Ne gem eger olsa kimse 'âsî

Ger mende ola temâm-ı tâ-at

İzhâr neden bulur şefâ'at

Sensen bu serîr pâdişâhı

Bu mülkde olanun penâhı (L&M, b.199-204)

“*Leyla vü Mecnun*” isimli eserden alınan bir diğer beyitte ise şair, “*Mahşer meydanında günah hastaları senin şefaât balından şerbet umarlar*” diyerek Hz. Peygamber’den şefaât talebinde bulunmaktadır (Doğan, 2020, s.83). Şair, kıyamet günü hem günahkârların hem de zor durumda kalacak insanların Hz. Peygamber’e ihtiyaç duyacağını belirtmektedir. İnsanların günahları hastalık olarak tasvir edilmekte Hz. Peygamber’in şefaati ise bu hastalığı iyileştiren şifa şerbeti olarak sunulmaktadır. Mahşer günü hasta bir kulun tek ümidi bu şifalı şerbetten tatmaktır yani Hz. Peygamber’in şefaatine nail olmaktır:

Dârü’ş-şifâ-yı haşrde bîmâr-ı ma’siyet

Şehd-i şefâ’atünden umar şerbet-i şifâ (L&M, b.274)

Aşağıdaki beyit ise “*Enîs-ül- Kalb*” isimli eserden alınmıştır. Fuzûlî bu beyitte, “*Ey Fuzûlî, Hz. Peygamber’in temiz ruhundan meded dileyisin. Çünkü iki dünya içinde önemli olan düzenlik şartları sadece ona kolaydır*” (Tarlan,1944, s.32) ifadelerine yer vermektedir. Şair, kendi nefesine seslenerek aslında bütün insanlara bir mesaj vermek istemektedir. Zor gibi görünen bir hedefe ulaşmanın mümkün olduğunu ancak bunun için Hz. Peygamber’in şefaatine sığınmak gerektiğini ifade etmektedir. Fuzûlî, Hz. Peygamber’in yoluna sıkıca sarılan ve onun yolundan giden bir kimsenin zorluklara rağmen amacına ulaşabileceğini, ilâhî yardıma nail olabileceğini, ifade etmektedir. Hz. Peygamber’in şefaât yetkisinin insanlara tüm engelleri aşmada güç ve destek olduğunu vurgulamaktadır:

Fuzûlî sanma yetmek menzil-i maksûda müşkildir

Tutan dâmân-ı şer’-i Ahmed-i Muhtâr yetmez mi (E&K, b.58)

Fuzûlî’nin eserlerinde Hz. Muhammed, bir peygamber olmasının yanı sıra âlemlere rahmet olarak gönderilmiş şefaât makamı olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda, birçok beytinde ümmeti için dua eden, onların bağışlanması için Allah’a yakarıшта bulunan bir elçi olarak betimlenmiştir. Şair, Hz. Peygamber’i Allah’ın rahmet kapısının anahtarı olarak görür. Fuzûlî için şefaât kavramı, hem uhrevî hem de dünyevî sıkıntıların aşılmasında bir vesiledir. Bu bağlamda yukarıdaki beyitlerinde olduğu gibi birçok eserinde şefaât temasını işlerken Hz. Peygamber’in “merhamet” yönünü ön plana çıkarmaktadır. Örneğin meşhur Su Kasidesi’nde yer alan “Meded yâ Resullah” nidâları,

şairin Hz. Peygamber'den şefaât beklentisini açıkça göstermektedir. Fuzûlî'nin nazarında Hz. Peygamber, Allah'ın izniyle günahkârları bağışlayabilecek bir sığınaktır. Şaire göre, şefaât makamının anahtarı Hz. Peygamber'dedir. Bu anlayış, onun tasavvufî gelenekle uyumlu peygamber algısının bir yansımasıdır.

2.10. İslâm'ın Savunucu ve Koruyucusu Olarak Hz. Muhammed

İslâm dininin yayılmasında en etkin rolü üstlenen şahsiyetlerin başında Hz. Peygamber gelmektedir. İslâm'ın yayılma sürecinde çeşitli zorluklarla mücadele eden Hz. Peygamber, ömrünün sonuna kadar bu dinin en tecrübeli muallimi olmuştur (Mevdûdî, 2002, s.566). Öyle ki bir gün Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'in en büyük hâmisi ve amcası olan Ebû Talib'in yanına gelerek “Yeğenin (Hz. Muhammed'in) atalarını kötülemekten, kendilerini ahlâksızlıkla suçlamasından, ilâhlarına hakaretlerde bulunmasından vazgeçmesi gerektiğini” anlatmasını isterler. Eğer hâlâ bu tavrından vazgeçmezse iki taraf arasında savaşın bitmeyeceğini, daha şiddetleneceğini söyleyerek tehditte bulunurlar. Bunun üzerine Ebû Talip, nazik bir ifadeyle yeğenini uyarır ve Mekkeli müşriklerle arasında geçen diyalogu aktarır. İslâm'ın savunucu ve koruyucusu olan Hz. Peygamber, amcasına davasında kararlı olduğunu belirten şu veciz ifadeyle kararlılığını ortaya koymuştur: “*Bunu bilesin ki ey amca! Güneş'i sağ elime, Ay'ı da sol elime verseler ben yine bu dinden ve tebliğden vazgeçmem. Ya Allah, bu dini hâkim kılar yahut ben bu uğurda canımı veririm*” (Sîretu İbn Hişam, 1/266; Beyhakî, Delail'u'n- Nübüvve-Şamile,2/63).

Klasik Türk şiirinin anlam dünyasında Hz. Peygamber'in hem dinin peygamberi hem de onun koruyucusu ve savunucusu olduğu düşüncesi, sıkça işlenen bir temadır. Bu bakış açısı, özellikle na‘t türünde kaleme alınan metinlerde sıklıkla vurgulanmıştır. Fuzûlî bu düşünceyi eserlerinde ele alan şairlerden biridir. Hz. Peygamber'in bu yönünü ele alan çok sayıda şiir kaleme almıştır. Bunlardan biri de aşağıda yer alan beyittir. Bu beyit, Fuzûlî'nin hançer redifli kasidesinde bulunmaktadır. Şair, âhir zaman peygamberini övmeye nereden başlaması gerektiğini sorgulamaktadır. Şairin beyitte kullandığı “zebân-ı tîz” (keskin dil) ifadesiyle hançer, maddî bir silah olarak ilk bakışta anlaşılabilir. Şair, bu unsuru sözün ve ifadenin keskinliğiyle özdeşleştirir ve sembol hâline getirir. Hançerin, Hz. Peygamber'i övme arzusuyla ortaya atılması, onun yüce bir peygamber olduğunu da gösterir. Aynı zamanda, onun uğrunda mücadele edilmesi gereken kutsal bir dava olduğunu da imâ eder. Bu yönüyle beyitteki hançer, hem şairin

diliyle yaptığı müdafaayı hem de Hz. Peygamber'in dinin muhafızı oluşunu sembolize eder. Bu anlayış, kalemin hançere benzetilmesi yoluyla Hz. Peygamber'i övmek için kullanılan keskin dilli bir araç olarak kurgulandığını göstermektedir:

Zebân-ı tîz ile ortaya girmiş muttasıl gûyâ

Olam der mâdih-i Peygamber-i âhir-zemân hançer (TD, K: 4/15)

Bir başka beyitte Hz. Peygamber'in üstün gücü ve kararlı şekilde sürdürdüğü davası vurgulanmaktadır.(Kaplan, 2020, s.66). Şair Hz. Peygamber'i, düşmanlık ve baskılara rağmen hakikatı açıklamaktan vazgeçmeyen kararlı bir lider olarak tasvir etmektedir. Savaşlarda kullanılan en güçlü silahlar bile düşman elinden kurtulamaz, bu da Hz. Peygamber'in üstün gücünü göstermektedir. Şair, Hz. Peygamber'in Hüsrev'in mızrağını ve Nüşirevan'ın hançerini elinden alarak onları etkisiz hâle getirdiğini, Hindistan şahının ise hançerini bırakarak teslim olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'in Bedir Savaş'ında sergilediği mucizevî başarıya değinilmektedir. Ayrıca her ay gökyüzünde görünen hilâlin, düşmanların hayatını tehdit eden sembolik bir hançer gibi tasvir edildiği ifade edilmektedir. Şair, tüm dünyanın İslâmdüşmanlığına rağmen Hz. Peygamber'in, İslâm'ın en güçlü koruyucusu olarak bu durumdan etkilenmeyeceğini dile getirmektedir (İspir, 2007, s. 65-66). Dolayısıyla şair, Hz. Peygamber'in savaşlarda hançer gibi keskin ve etkili bir liderlik sergilediğini vurgulamaktadır:

Gazâlarda du'â-yı cevşenine çâre kılmazdı

Özün her nice kılsa tecrübe tîr imtihân hançer (TD, K:4/23)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in getirdiği dinin insanlar açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Bu din, cihânı sürûr, huzur ve mutlulukla doldurur. Beyitte geçen "güneş" metaforunun Hz. Peygamber'i temsil ettiği düşünülmektedir. (Tarlan, 1981, s. 29). Hz. Peygamber'in dünyaya gelişiyle birlikte semâda mutluluk ve aydınlığı simgeleyen güneş doğmuştur. Hz. Peygamber'in doğumu, tüm âlemi sevinç ve neşeyle kuşatmıştır. Hz. Peygamber'in gelişiyle yalnızca fiziksel bir aydınlanma değil, aynı zamanda manevi bir aydınlanma da gerçekleşmiştir. Onun gelişiyle evrende kapsamlı ve olumlu bir dönüşüm yaşanmıştır:

Aşrakat min feleki'l-behçeti şemsen ve behâ

Melâ el-âlemi nûren ve sürûren ve behâ (TD, G: 5/1)

Fuzûlî, Hz. Peygamber'in son peygamber oluşuyla birlikte, onun getirdiği dinin gelişiyle diğer hükümünün ortadan kalktığını ifade etmektedir. Beyitte geçen güneş, Hz. Peygamber'in getirdiği İslâm dinini simgelerken kaybolan Sühâ yıldızı ise İslâmiyetten

önceki dinleri temsil etmektedir. Şair, burada “Sühâ yıldızı” metaforuna dikkat çekmiştir. Sühâ yıldızı, bilindiği üzere gözle zor fark edilen sönük bir yıldızdır. Hz. Peygamber’in getirdiği dinin parlaklığı karşısında eski dinler, Sühâ yıldızı gibi sönük ve etkisiz kalmıştır. Fuzûlî, Hz. Peygamber’in gelişiyile İslâm dininin hâkimiyete kavuştuğunu ve önceki dinlerin geçerliliğini yitirdiğini vurgulamaktadır:

Çıktı bir gün ziyâsında temâmî-i rüsûl

Oldu mahv öyle ki hur-şîd şu’â’ında Sühâ (TD, G: 5/2)

Aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in “dürr-i yetim” sıfatına yer verilmiş ve o, tüm âlemi aydınlatan iki cihan mahsulü olarak tanımlanmıştır. Onun iki cihân mahsulü olması, hem dünya hem ahiret açısından taşıdığı değerini ortaya koymaktadır. Şair, Hz. Peygamber’in gelişiyile birlikte onun getirdiği dinin paha biçilmez bir değere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Eşsiz bir inciye benzetilen bu din, öylesine değerlidir ki iki cihan onun değerine ulaşamaz. Böylece şair, İslâm dininin evrensel ve üstün değerine dikkat çekmiştir:

Oldu bâzâr-i cihân revnâkı bir dürr-i yetim

Hükemâ fırka-i dîn felsefe cem’-i süfehâ (TD, G:5/3)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte “Hz. Peygamber’in getirdiği dinin sabit ve ebedî olduğunu; söz konusu bu dinin gelişiyile önceki dinlerin hükmünün sona erdiğini ve onların üzerine bir çizgi çekildiğini” ifade etmektedir. Fuzûlî, “kalem” ve “çizgi” imgeleri üzerinden bir hükümrânlık mecazı kurmuştur. Allah’ın hikmet kalemi, bütün dinler üzerine bir sınır çekmiştir. Bu çizginin temsil ettiği son ve nihai din ise Hz. Peygamber’in getirmiş olduğu İslâm’dır. Bu sınır ile birlikte İslâm’ın düzenlediği kurallar geçerli olmuştur. Böyle şair, İslâm’ın evrensel bir yapıya sahip olduğunu ve nihai hak din olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in bu din içerisinde merkezi ve vazgeçilmez bir konumda bulunduğu da belirtilmiştir:

Kilk-i hükmün çekti harf-i sâ’ir-i edyâna hat

Hükm isbât etdi nefy-i sâ’ir-i edyân sana (TD, G: 6/3)

Aşağıdaki beyit, “Leyla ve Mecnun” isimli eserden alınmıştır. Beyitte, “Hz. Peygamber’in getirdiği şeraitin sağlam bir yapı üzerinde kurulu olduğu” vurgulanmaktadır (Doğan, 2020, s.83). Söz konusu beyitte, Hz. Peygamber’in getirdiği İslâm şeriatının sağlam ve güvenilir yapısına dikkat çekilmektedir:

Devrün bu dört fasıl ile bir mu’tedil zemân

Şer’ün bu dört rükûn ile bir mu’teber binâ (L&M, b.276)

Aşağıdaki şiirde, “Hz. Peygamber’in İslâm’ı savunurken keder oklarına siper olduğunu ve felekten gelen her belayı kabul ettiği” ifade edilerek onun yalnızca bu dinin peygamberi değil aynı zamanda koruyucusu olduğu düşüncesine yer verilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in peygamberlik vasıfları ile karşılaştığı zorluklar karşısındaki sabır ve tevekkülü de beyitte konu edinmiştir:

Enbiyâdur mazâhir-i rahmet

Enbiyâdur hazâ’in-i hikmet

Her belâ kim felekden itdi nüzul

Enbîya kıldı ol belâ kabul

Siper-i nâvek-i gam anlardur

Anun için mükerrem anlardur (H&S, ş. s.85)

Hz. Peygamber, bi’setinden sonra İslâm’ı yaymak amacıyla çeşitli yöntemler kullanmıştır. Kullandığı yöntemlerin büyük çoğunluğu, insanî değerlere dayalı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Tüm çabalara rağmen, İslâm karşıtları Hz. Peygamber’i ve onun tebliğ ettiği hakikatleri reddederek saldırgan tavırlar sergilemişlerdir. Bu saldırılar karşısında Hz. Peygamber üzüntüsünü en derin bir şekilde yaşamış ve İslâm’ı yayma mücadelesinde Allah’ın yardımını talep etmiştir (Bayraklı, 2015, s.119). Bu bağlamda Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’i güle benzetmiş, dikenleri ise İslâm’a karşı çıkan kimseler olarak tasavvur etmiştir:

Gül nice kılmasun yakasın çâk gussadan

Her dem yeter ana gam-ı kurb-i civâr-ı hâr

Yâkut nice kahr ile hûnîn-dil olmasun

Çekmiş zamâne hârdan etrâfına hisâr (H&S, şiir, s.87)

Hz. Peygamber’in bu kararlı duruşu, Kur’ân-ı Kerim’in Ahkâf sûresinde geçen “*Karar ve azim sahibi elçiler nasıl sabrettiyse sen de sabret*” ayetiyle ifade edilmiştir. (Ahkâf, 46/35). Bu bağlamda Hz. Peygamber, bütün sıkıntılara katlanmış ve insanları İslâm’a davet etmekten vazgeçmemiştir (Gündoğdu, 2021, s.87). Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in sabrını ve kararlılığını vurgulamaktadır:

Ey hoş ol kim ışk meydânındadır sâbir-kâdem

Dâmen-i dil-dardan kesmez elin tiğ-i sitem

Eyle kim mey-hâreler zevkin ziyâd eyler şarâb

Hûn-i dil içmek kılur efzûn safâsın dem-be-dem (H&S, ş. s.88)

Fuzûlî'nin eserlerinde Hz. Peygamber, İslâm'ın korunması ve yaşatılması sürecinde merkezi bir figür olarak ele alınmaktadır. Şair, Hz. Peygamber'i dini muhafaza eden, tebliğ eden ve İslâm uğruna her türlü fedakârlığı göze alan bir lider olarak tasvir etmiştir. Fuzûlî, başta “Hadikatü's-Süeda” olmak üzere birçok eserinde Hz. Peygamber'in İslâm uğruna katlandığı zorluklara, muhaleflere karşı sergilediği kararlı duruşa ve sabrına dikkat çekmiştir.

2.11. Mürşit/Rehber Olarak Hz. Peygamber

Hz. Peygamber'in en önemli vasıflarından biri, “ insanlara rehberlik ederek doğru yolu göstermesi”dir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, Allah'ın yeryüzündeki siyasi ve hukuki temsilcisi olduğundan, Allah'ın varlığını kabul eden kimselerin Hz. Peygamber'in rehberliğini ve mürşitliğini kabul etmesi tabiidir (Mirzaoglu, 2023,s.31).

İnsanlığın varoluşundan itibaren Allah, kullarına aynı amaçla rehberler göndermiştir. Bu rehberler, sıradan bireyler olmayıp çeşitli niteliklerle donatılmış ve özel olarak seçilmiş kimselerdir. Allah tarafından insanlığa mürşit olarak seçilen Hz. Peygamber de bu niteliklerin birçoğuna sahiptir. Örneğin, “el-muallim, el-muzekki, el-mübelliğ” gibi sıfatlarla anılması, Hz. Peygamber'in bu yönünü ortaya koymaktadır. (Pişkin, 2023, s.10). Bununla birlikte, bir rehberde bulunması gereken birçok niteliği taşıyan Hz. Peygamber; nübüvvet görevini ifâ ederken Kur'ân'ın diliyle eğitim vermiş, insanların fitratlarını göz önünde bulundurmuş ve rehberliğini buna göre şekillendirmiştir. Ayrıca, rehberlik ettiği insanlara doğru düşünme becerisini kazandırmış ve onları erdem yoluyla kötülükten sakınmaya teşvik etmiştir. (Bayraklı, 2015, s.103-112). Hz. Peygamber'in bu yönü Kur'ân-ı Kerim'de Bakara sûresinde, “İnsanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırt edici olarak Allah, peygamberler göndermiştir” (Bakara, 2/185) şeklinde ifade edilmiştir.

Fuzûlî de eserlerinde Hz. Peygamber'in bu yönü üzerinde durmuş ve onun rehberliğini çeşitli ifade etmiştir. Aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'in iyi bir örnek ve kâmil bir kul olarak insanlara rehberliği vurgulanmış; ayrıca yol gösterici vasfı da açık bir şekilde ifade edilmiştir. Şair, Hz. Peygamber'in getirdiği şeriata göndermede bulunarak onun yolunu takip etmenin kişiyi dünyevî ve uhrevî tehlikelerden

koruyuyacağı anlamını aktarmaktadır. Beyitte, Hz. Peygamber'in rehberliği ile ilâhi koruma arasında bir eşdeğerlik kurulmuştur:

Oddan âfet görmez ü sudan zarar gûyâ kılar

Kanda olsa iktida-yi şer'-i Peygamber sabâ (TD, K: 5/14)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte “aşk” kavramını Hz. Peygamberle özdeşleştirmiş; “âşıklar” ifadesiyle ise onun yolundan giden ve tebliğine uyan kimseleri kastetmiştir. Bu beyitte, Hz. Peygamber'in rehberlik yönü vurgulanmaktadır. “*Aşk, âşıklara hidayet yolunu ışığını gösterince hakikat yolunun yolcusu da onun gösterdiği yola gider*” (Tarlan, 1981, s. 15). Fuzûlî, Allah yolunda olan kişilere Hz. Peygamber'in yol göstereci ve mürşit olduğunu vurgulamıştır. Hakikat yolunun rehberi, Hz. Peygamberdir. Şair, Hz. Peygamber'i mürşit, bir rehber ve aşkın merkezi olarak nasıl konumlandığını izâh etmiştir. Ona göre aşk bir hissiyat olmakla beraber mümin için Allah'a ve hakikate ulaşmada zorunlu bir basamaktır. Bu bağlamda Hz. Peygamber, bu yolun hem ışığı hem de rehberidir:

Kad enâr el-aşk-ı li'l-uşşâkı minhâci'l-hüdâ

Sâlik-i râh-i hakikat aşka eyler iktidâ (TD, G: 1/1)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'i şariat kılavuzu olarak vasıflandırmıştır. “*Benim hareket noktam ve değerlerim Hz. Peygamber'in gösterdiği yolda sabit olsun*” diyerek isteğini ifade etmiştir. Beyitte geçen mukteda kelimesi, imam anlamına gelmektedir. “İmam” ise kelime anlamıyla “*toplumda en önde bulunan rehber*” demektir (TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2023). Beyitten anlaşılacağı üzere burada söz konusu muktedâ, Hz. Peygamber'dir. Beyitte yer verilen “şariat” kelimesi, İslâm'ın kurallarını, ilâhi düzenini ifade etmektedir. Bu düzenin ve kuralların en büyük uygulayıcısı ve temsilcisi, Hz. Peygamber'dir. “Rehber-i Şariat ola” ifadesiyle de Hz. Peygamber'in çizdiği yol kastedilmektedir. Bu anlayış klasik İslâm düşüncesinde “el-insânü'l- Kâmil” yani model insan sıfatıyla açıklanmıştır. Şair, “model insan” olarak Hz. Peygamber'den bahsederek onun izinden yürüyerek ahlâkî olgunluğa ulaşmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir:

Bir yerde sâbit et kadem-i i'tibârımı

Kim reh-ber-i şerî'at ola muktedâ bana (TD, G:3/3)

Aşağıdaki beyitlerde de Hz. Peygamber, “yol gösterici” sıfatıyla anlatılmıştır. Fuzûlî, “*Ey Fuzûlî, o rehberin gösterdiği şariat yolunu tut. Bu yolla kendini doğru yoldan sapmaktan kurtar*” diyerek iç dünyasına yönelik bir çağrıda bulunmuştur. Şair,

kendi nefesine İslâm'ın doğru yoluna sınıksız sarılmayı öğütlemektedir. Bu yolun kişiyi her türlü sapkınlıktan ve hatadan koruyacağı vurgulanmaktadır:

Ey Fuzûlî reh-i şer'ini tut ol râh-berin

Bu târîk ile dalâletden özün eyle rehâ (TD, G:5/7)

Ey olup Mi'râc bürhân-İ ulüvv-i şan sana

Yere inmiş gökden istikbâl için Fûrkân sana (TD, G: 6/1)

Aşağıdaki beyit de Hz. Peygamber'in rehber ya da mürşit vasfıyla anlatıldığı örneklerdendir. Bu beyitte muma seslenilerek “aradan çekil, çünkü bu gece meclisimi bir güneş aydınlatacak” denilmiştir. Burada geçen “güneş” mefhumu ile Hz. Peygamber'in rehberlik ve aydınlatıcı yönü vurgulanmaktadır. Bilindiği üzere, güneş doğunca insanlar onun aydınlığından faydalanır ve bu ışık daha zayıf ışık kaynaklarını etkisiz hâle getirir. Güneş, nasıl ki insanları aydınlattığı gibi Hz. Peygamber'de tüm insanlık için rehberlik eden ışık kaynağı olarak gönderilmiştir:

Aradan ey şem' çık bir gûşe tut kim bu gece

Bezm bir hûr-şîd-tal'attan münevverdir bana (TD, G:15/4)

Aşağıdaki beyitler, Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ından alınmıştır. Bu beyitlerde, “Hz. Peygamber'in sünnetinin izlenecek bir yol olduğu ve bu yolda Hz. Peygamber'i rehber edinenlerin onun sünnetine uyanların hiçbir günaha yaklaşmayacakları” ifade edilmiştir. (Tarlan,1981, s.151). Hz. Peygamber'in sünnetinin hem Allah'a ulaşmak için bir yol gösterici olduğunu hem de insanları günahlardan koruyan ilâhi bir yöntem olduğu vurgulanmıştır. Manevi yükseliş ve ruhsal sağlık için sünnete uymanın öneminden bahsedilmiştir:

Sünnetin mağrifet esbâbına minhâc-i husûl

Tâ'atin ma'siyet emrâzına tedbîr-i ilâc

Halka taklîd-i sülûkun sebeb-i hüsn-i ma'âş

Mülke tağyîr-i tarîkin eser-i sü'-i mizâc

Ka'im olmazdı nizâm ü nesak-i asl-i vücûd

Vermeseydin eser-i adl ile dünyâyâ revâc (TD, G: 48/4-5-6)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber'in hidayet rehberliği ve yol gösterici konumundan bahsetmektedir. Beyitlerde şair, “Senin yolunu bulduğumuz andan itibaren başka yollara yönelmedik” ifadesiyle Hz. Peygamber'in gösterdiği hakikat yolunu

bulunca dünyada başka rehber de ihtiyaç duymadıklarını dile getirmiştir. Bu yolda Hz. Peygamber'in emrettiklerinin doğruluğundan hiç şüphe etmediklerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in yolundan sapmanın hem dünyevî hem uhrevî bir kayıp olacağına dair bir uyarıda bulunur:

Tâ burde'im sûy-i tô reh cüz tarîk-i tô

Rûy-i nehç-i râh nedârîm yâ Nebî (FD, G:379/2)

Der emr ü nehy her çe befârma hükm kerdî

Hakk est ü mâ şek nedârim yâ Nebî (FD, G:379/5)

Fuzûlî “*Matla'ul-İtikâd*” adlı eserinde, “Hz. Peygamber'in insanların gidecekleri yolu, yapacakları ibadeti tayin etmekle görevlendirilmiş bir peygamber olduğunu vurgulamıştır. Ancak bazı kimselerin Hz. Peygamber'in rehberliğini kabul etmeyip kendi heva ve heveslerinin peşinden gittikleri, verilen onca nimeti ret ve inkâr ederek putlara tanrılık atfettiklerini; bu durumu da nefislerine mâl ettikleri” ifade edilmiştir (Çoşan&Işık, 2014, s.76).

Mezkûr eserin başka bir paragrafında ise “...İnsan bedeninin akla muhtaçlığı tespit edildikten sonra âlemin bedene, içindeki varlıkların bedenî meleke ve kuvvelere peygamberin de akla benzediğini şeytanın ise tabiata benzediği izâh edilmiş; bunun için âlemin nizamı için bir rehber yani peygambere ihtiyacı olduğu” vurgulamıştır. Ayrıca Allah, Hz. Peygamber'i insanların unuttuklarını hatırlatması, bilmediklerini öğretmesi, kirlerin paklanması için rehber ve yol gösterici olarak göndermiştir. (Çoşan&Işık, 2014, s.77).

Fuzûlî, yukarıdaki ismi zikredilen eserin başka bir paragrafında “insan vücûdunun olgunlaşması tabii olup dışarıdan bir yardıma ihtiyacı yoktur. Fakat ruhun olgunlaşması gayret ve çalışma ile olur. O halde ruhun hariçten bir rehber ihtiyacı vardır. O rehber, olmazsa ruh eksik ve nakıs kalır. Bu sebepten mütevellit insanların olgunluğa ermesi için içlerinden birinin –ruhları öğütlerle terbiye etmesi için- Allah'ın izniyle vahiy ve ilhâma tabî olması gerekmektedir. Bu rehber ve kâmil kişi Hz. Peygamber'dir. Onun salah için rehberlik yolundaki en tabii kılavuzu ise şeriattır (Çoşan&Işık, 2014, s.78-79).

Fuzûlî, Hz. Peygamber'in rehber oluşu düşüncesini “*Leylâ ve Mecnûn*” adlı eserinde de ele almıştır. Şair, Hz. Peygamber'in yol gösterici olmasını talep etmiş; aksi takdirde birçok zorluk yaşayacağını ifade etmiştir. Beyitlerde, Allah'ın lütfunun öneminden vurgulanmıştır. O'nun lütfu sayesinde insanların doğru yolu bulacağı ve bu

yolda ilerlemesinin kolaylaşacağı ifade edilmiştir. Allah'ın insanlara en önemli lütuflarından biri peygamber göndermesidir. Gönderilen bu peygamberler insanlara rehber olmuştur:

Tevfik-i toem eger ne-bâşed
V'er lutf-ı to râh-ber ne-bâşed

Müşkil ki der-în girîve-i teng
La'î be der ârem ez dil-i seng

Müşkil ki murâd ruh numâyed
Zin bahr durî be destem âred (L&M, b.13/5)

Aşağıdaki beyitlerde “Hz. Peygamber’in yolunu şaşırانları yola getirdiği, nasihatleriyle tüm cihana rehberlik ettiği, yolundan gidenlerin saadete ulaştığı vurgulanmıştır. Ancak onun yoluna uymada ihmalkârlık gösterilmesi ise kişide bir kusuro olarak değeriendirilmiştir”(Doğan, 2020, s.67). Hz. Peygamber’in temel vasıflarından iki tanesi şu şekilde vurgulanmıştır: Yolunu kaybedenlere ve řaşırانlara doğru yolu göstermesi, müşkül durumda olanlara yardım eli uzatması. O, hem bir rehber hem de destekleyici olarak insanlara yol göstermiştir. Ayrıca şair, aşağıdaki beyitlerde kendi eksikliğini hissedip Hz. Peygamber’in yolunu tam olarak takip etme mutluluğuna erişemediği için duyduğu hüznü dile getirmiştir. Hz. Peygamber’in yolunu bir yaşam biçimi haline getiremediği için hayıflanmaktadır:

Güm-râhları tarîka saldun
Üftâdelerün elini aldun

Fâş oldu nasîhatün cihâna
Sen koymadun ortada behâne

Ammâ bize yohdur ol se’âdet
Kim hıfz-ı tarîkun ola ‘âdet

İhmâl iderüz itâ’ünde
Taksîr edâ-yı hidmetünde (L&M, b.195-198)

Fuzûlî, “Leyla ve Mecnûn” adlı eserinde Hz. Peygamber’e yönelttiği niyazında onun kendisine rehberlik etmesini talep eder. “Hz. Peygamber’e yalvarmış, ihsanını yol

gösterici eyle; affedici bakışlarını bana rehber kıl ki mutlu ve coşkun bir neşe ile yolundan gideyim” diyerek Hz. Peygamber’i kendisine rehber tayin ettiğini ve onun yolundan gitme arzusunu dile getirmiştir. Hz. Peygamber, Fuzûlî tarafından “aydınlık yolun meşalesi” ve “yol göstericisi” olarak tanımlanır. O, insanlara doğru yolu gösteren ve bu yolu aydınlatan bir rehberdir. Şair aşağıdaki beyitlerde, her türlü kötülükten ve günahattan arınarak Hz. Peygamber’in yolunu büyük bir neşe ve sevinç içinde takip etme arzusunu dile getirmiştir:

*Ey meş’ale-i tarîk-ı târîk
V’ey râh-nümâ-yı râh-ı bârik*

*İhsânunı hâdî-i tarîk it
Bir feyz-i nezer mene refîk it*

*K’âlâyîş-i ihtilâftan pâk
Pey-revliğin eyleyem tarab-nâk*

*Gülzâr-ı vücûdum ide sîr-âb
Bârân-ı rızâ-yı âl ü eshâb (L&M, B/255-58)*

Aşağıdaki beyitlerde de Hz. Peygamber, “aydınlatici bir ışık olarak tasvir edilmiş; onun yolundan ve şeriatından sapmanın küfürle eş değer olduğu” ifade edilmiştir. Şair, Hz. Peygamber’in yolunu takip etmenin imanın bir gereği olduğunu vurgular. Bu yoldan sapmanın ise küfür ve sapkınlık anlamına geldiğini dile getirir. Hz. Peygamber, bu beyitlerde doğru yolun rehberi olarak gösterilir:

*İkrâr-ı kâfirist zi şer’-i to inhirâf
Burhân-ı güm-rehîst be gayr-i to iktidâ (L&M, b.267)*

*Ey âfitâb-ı zâtuna her zerre bir nebî
Min şer’ü dîn diyârına her zerreden ziyâ (L&M, b.271)*

Fuzûlî, Heft-Câm isimli eserinde de Hz. Peygamber’i “mürşit ve hikmet divanının bir yaprağı olarak” nitelendirmiştir (Belli, Kavruk&Kaya, 2024, s.32-47). Gündelik yaşantısında karşılaşılan zorluklar karşısında, nefis ve şeytanla mücadelede insanın kâmil bir rehberle ihtiyaç duyduğu, bu rehberin de Hz. Peygamber olduğu vurgulanır. Çünkü onun rehberliği, hem ahlâki hem de manevî anlamda yol göstericidir. Ayrıca divan, Hz. Peygamber’in hikmet dolu sözlerinin yönlendirmelerinin toplandığı

kıymetli bir yaprak olarak tanımlanır. Hz. Peygamber'in yolundan gidenlerin hikmete ve hakikate ulaşılacağı ifade edilir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, bilginin ve hikmetin en derin kaynağı, doğru yola ulaşmada güvenilir bir rehberdir:

Zi-sâkî be-irşâd-ı pîr-i mugân

Çu câmî giriftem men-i nâ-tuvân (H&C, b.32)

Zi-divân-ı hikmet tuyî ân varak

Ki mî-hâned ez-tu muhakkik sebak (H&C, b.47)

Fuzûlî, “*Rind ü Zâhid*” isimli eserinde Hz. Peygamber'den doğru yolu göstermesini ve kılavuz olması yönünde yardımını talep etmiştir. Allah'tan, Hz. Peygamber'in bereketiyle ve onun kılavuzluğunda doğru hedefe varma arzusu dile getirilmiştir:

Onu et ki bereketinden bir isteğe ulaşayım

Kılavuzluğunla bir yere varayım

Varlık iddiâsı irfandan başka bir şey değildir

Doğru yolumu göster de iddiâ ettiğime ulaşayım (R&Z, s.28).

Şairin eserlerinden açıkça anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber ümmeti için üstün ahlâka sahip yetkin ve manevî bir rehberdir. O, vahyin taşıyıcısı olmanın yanı sıra Kur'ân'ın ilk uygulayıcısı olarak insanlara hem ilâhi buyrukların anlamını hem de bu buyrukların hayata nasıl geçireceğini öğreten bir rehberdir. Ayrıca onun sözleri sünnet davranışları sîret olarak İslâmî edebiyatta anlatılagelmıştır. Klasik şairlerden olan Fuzûlî'de yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi pek çok eserinde Hz. Peygamber'i yalnızca bir ilim ve amel önderi değil, aynı zamanda kalpleri irşâd eden ruhları inşâ eden manevi bir rehber olarak anlatmıştır.

2.12. Övülmeye Lâyık ve Kur'ânı- Kerim'de TavsirEdilen Peygamber

Yüce Allah'ın güzel isimlerinden biri de “Hâmid”dir. Hâmid, kelime anlamı itibariyle “iyilik, güzellik ve erdemlilikle niteleyip övmek” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca bu sözcük, hamd kökünden türetilmiş bir sıfat olup “övülen, övgüye lâyık bulunan” manalarını da içermektedir. Allah'ın hâmid isminin en güzel tecellisi ise Hz. Peygamber'dir (Topaloğlu,1997 s.458-459). Bilindiği üzere, onun en bilindik ismi “Muhammed”dir. Bu isim ise *övülmeye lâyık, övülen, övgüye değer olan* manalarına gelmektedir. Gazâlî de bu hususta, insanlar arasında hâmid olanların varlığından

bahsetmektedir. Ona göre ahlâkı, inancı, diğer eylemleri övgüye lâyık olan kimse hâmid özelliği taşır. Bu kişi de Hz. Peygamber'dir. Öte yandan, Hz. Peygamber'e yaklaşan velîler, âlimler bu niteliği taşımaktadır. Gazâlî, "*el- Maksadü'l-esnâ*" isimli eserinde "yergiden ve noksanlıktan tek uzak olanın Allah olduğunu vurgulayarak mutlak anlamda hâmid Allah'tır" ifadelerinde de bulunmuştur (Gazali, s.142, 2022)

İslâmi kültürün izlerini taşıyan pek çok edebiyatta şairler, Hz. Peygamber'in bu yönünü ve ismini eserlerinde anlatma yoluna gitmişlerdir. Mübalağa sanatından yararlanarak birçok beyitlerinde onun bu vasfını anlatmaya gayret etmişlerdir. Bu şairlerden biri de Fuzûlî'dir. Aşağıdaki beyitte, "*Ben senin, büyük insanın vasfını nasıl ifade edeyim, Allah onu Kur'ân'da sûrelerle tarif etmiş ve vasıflandırmıştır*" (Tarlan, 1981, s.31) diyerek övgüye layık olduğu hatta Kur'ân-ı Kerim'de tarif edildiğini izâh edilmiştir:

*Nice tâkrir edeyim vasfını bir şâhun kim
Ana vassâf ola Yâsîn ü mu'arif Tâhâ (TD, G: 5/6)*

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'e "*Allah senin zatının kemâlini en güzel sıfatlar içinde yarattı ve seni güzellik tahtına padişah kıldı*" diyerek onu vasıflarıyla övgüye lâyık bir peygamber olarak izâh etmiş, kendisinin de Hz. Peygamber'e na't yazma vazifesini eda ettiğini belirtmiştir:

*İzid serîr-i hüsne seni kıldı, pâd-şâh
A'lâ kemâli zâtike fî ahseni's-sifât*

*Kıldun eda-yi nâ't Fuzûlî temâm kıl
Kemmelte bi's-selâmi ve tememte bi's-salât (TD, G: 37/6-7)*

Fuzûlî aşağıdaki gazelinde "*peygamberin na'tini yazdığı için aşkın kemal mertebesine erdiğini ifade ederek Hz. Peygamber'in kemal sıfatlarını da eserinde zikret*" diyerek kendine seslenmiştir:

*Na't-i Nebî'dir kemâl-i akl nişânı
Fâte bi mâ şâa min sıfatı kemâlih (TD, G: 258/2)*

Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'i methettiği bir diğer beyiti aşağıdaki gibidir. Bu beyitte, "*Hz. Peygamber'in şeceresinden ve nereli olduğundan bahsetmiş, onu bir ulu efendi sıfatına*" layık görmüştür. Ayrıca diğer beyitte ise Hz. İsa ile mukayese edilmiştir:

*Seyyid-i Ebtahî vü ümmî vü Mekî vü zekî
Hâşimî vü Medenî vü Kureşî vü Arabî (TD, G: 279/2)*

Azm-i çerh etti Mesîhâ ki bula mi 'râcın

Yetmedi menzil-i maksûda tarîk-i talebi (TD, G: 279/4)

Aşağıdaki beyitlerde “*anam babam sana feda olsun, bütün amacım ve niyetim yüzünü görüp canımı vermektir*” ifadesi bir saygı, hürmet ifadesidir. Burada hürmet duyulan, övülen zât Hz. Peygamber’dir. Beyitte “Hz. Âdem’in itibara mazhar olan temsilcisi sensin” ifadesiyle de Hz. Âdem’e telmihte bulunulmuştur (Tarlan, 1981, s.618). Birinci beyitte şair, Hz. Peygamber’e duyduğu sevgiyi ve saygıyı annesini ve babasını ona feda etmeye hazır olduğunu belirterek en üst seviyede dile getirmiştir. Bu Hz. Peygamber’e duyulan büyük bir saygı ve sevgi ifadesidir. İkinci beyitte, onun nurlu yüzünün her bir çizgisinin mübarek bir hayır kaynağı olarak kabul ettiğini belirterek Hz. Peygamber’in yüzüne övgülerde bulunulmuştur:

Halef-i mu'teber-i Âdem ü Havvâ sensin

Ce'alallahu fidâen leke ummî ve ebî (TD, G: 279/6)

Niyettim oldur ki ruhsârın görüp cânım verem

Mushaf-i ruhsâr ile kılğıl mübârek fâlimi (TD, G: 287/6)

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber’in övgüsü yapılmıştır. Bu bağlamda, sabah doğan güneş önce Hz. Peygamber’in ayağının toprağına baş koyar bundan mütevellit de güneşin mertebesi artar. Ayrıca, Hz. Peygamber kâinat sedefinin tek incisine benzetilmiş, yeryüzünün beşiği onun gibi bir çocuk görmemiştir mübalağa sanatıyla da Hz. Peygamber’e duyulan derin muhabbet ve övgü dile getirilmiştir. Şair ikinci beyitte, Hz. Peygamber’in eşsizliğini ve benzersizliğini vurgulamaktadır. Dünya, onun gibi birini daha görmemiştir. Çünkü o, zamanın getirdiği tüm güzelliklerin ana kaynağıdır:

Baş koyar her subh-dem hur-şîd hâk-i pâyna

Bu sa'âdetten anın geldikçe artar pâyesi (TD, G: 300/2)

Görmemiş mehd-i zemîn bir tıfl sen tek tâ felek

Dehr zâl'in kılmiş etfâl-i reyâhin dâyesi (TD, G: 300/3)

Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber’e duyduğu derin bağlılığı ve onun sayesinde kazandığı dünyevî ve uhrevî nizamı ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in, adaletinin evrenin düzeni üzerindeki önemine vurgu yapar. Şaire göre, evrenin düzeni Hz. Peygamber’in adalet feyziyle şekillenmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, sadece geçmişin değil, tüm zamanların örnek şahsiyetidir. Hatta Kur’ân’da anlatılan peygamber

kıssalarının aslında Hz. Peygamber'in güzel huylarını (hüsn-i hisâl) açıklamak için var olduğunu ifade eder:

Mülk-i vücûd muntazır ez feyz-i 'adl-i tost

Geyr ez to pâdişâh nedârîm yâ Nebî (FD, G:379/7)

Ahbâr-ı enbiyâ ke serâser şenîde

Yek yek beyân-ı husn-ı hisâl-i Muhammed est (FD, G:60/2)

Ez dûr nîst kâr-i Fuzûlî bâ intizâm

Ez devlet-i Muhammed u Âl-i Muuhammed est (FD,G:61/7)

Aşağıdaki beyitler de Fuzûlî'nin "*Leylâ ve Mecnûn*" isimli eserinden alınmış olup Hz. Peygamber ve ashabın övüldüğü beyitlerdir. Hz. Peygamber'in doğru şekilde anlaşılmasının ve ona yönelmenin, kalbi temizlediği ve insan zihnini aydınlattığı ifade edilmiştir. Ona yönelen zihnin anlama yeteneği arttığı vurgulanmıştır. Diğer beyitte ise Hz. Peygamber'in kapısına sığınmanın öneme dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber'in rahmet kapısı bütün dileklerin kabul edildiği yüce bir makam olarak görülmüş ve yüceltmıştır:

Âyîne-i hâtıram şeved pâk

Rûşen gerded çerâg-ı idrâk

Kufl-i der-i ârzû bitâbem

Her çîz taleb konem biyâbem

Bahşed be riyâz-ı devletem âb

Ebr-i kerem-i Resûl ü Eshâb (L&M, b.17-9)

İslâm kültürünün izlerini taşıyan pek çok edebiyatın edebi metinlerinde Hz. Peygamber'e karşı derin bir sevgi teveccühü olmuştur. Klasik Türk edebiyatında ise bu teveccüh en çok na't nazım türünde tezahür etmiştir. Bu bağlamda Müslüman şairler, Hz. Peygamber'e duydukları muhabbeti ve saygıyı mübalağa sanatından da yararlanarak mısralarında övgüyle ifade etmişlerdir (Ay, 2022, s.109). Bu şairlerden biri olan Fuzûlî aşağıdaki beyitlerinde "*Ayağının tozu arşın başına taçtır, Yâsin senin vasfını anlatan bir sadeğ, Tâha ise senin bahçene güldür. Göklerin rûkûya durmasının sebebi sana olan saygısından. Ey sonu uğurlu peygamber, övgülerin en güzeli sana olsun. Sen hayr ve şerri apaçık ortaya koyansın. Sen bu yeryüzünün sığınağı bu tahtın*

padişahısın. Sen öyle bir zâtsın ki yeni ay senin pabuçlarına yüz sürdü, güneş ışığını senin yüzünden aldı. Utarit sana sınırsız bir saygı gösterdi. Zühre yıldızı ise senin için neşesini arttırdı çünkü sen onun sathını eğlence meclisine çevirdin (Doğan, 2020, s.65-73). Bu beyitlerde, Hz. Peygamber'in yüceliği ve eşsizliği vurgulanmıştır. Onun güzel sıfatları övülmüş, gül bahçesi gibi güzel olan güzelliğinden bahsedilmiştir. Hatta onun ayağının toprağına güneşin bile saygı gösterdiği, onun nurundan kâinatı aydınlattığı ifade edilmiştir:

*Tâc-ı ser-i 'arş hâk-i pâyün
Şem'i şeb-i Kadr nûr-ı râyün (L&M, b.184)*

*Yâsîn sade-i dür-i sıfatun
Tâhâ gül-i bûstân-ı zâtun (L&M, b.188)*

*Dergâhuna enbiyâ rücû'ı
Ta'zîmüne âsümân rükû'ı*

*Tahsîn sene ey huçeste-fercâm
Kim vaz' kılup tarîk-ı İslâm*

*Keyfiyyet-i hâli rûşen itdün
Hayr ü şer işin mu'ayyen itdün (L&m, b.190-2)*

*Sensen bu serîr pâdişâhı
Bu mülkde olanun penâhı*

*Her 'asrda bir nebî zuhûrı
Her devre bir resûl nûrî*

*Fıtrat yolını müzeyyen itdi
Yüz min şem' ile rûşen itdi*

*Tâ gelmege rûşen ola râhun
Budur reh ü resmi pâdişâhun (L&M, b.204-7)*

*Na'leynüne sürdi yüz meh-i nev
Hurşîd ruhünden aldı pertev*

*Gösterdi 'Utârid ihtirâmun
Hat virdi ki men senün gulâmun*

*Nâhidün idüp füzûn neşâtın
Bezm-i tarab eyledün bisâtın*

*İkbâlün olup karîn-i hurşîd
Öğretdi Mesîhe resm-i tecrîd*

*Tîgünde bulup nizâm eyyâm
Ta'lîm-i şecâ'at aldı Behrâm*

*Bircîse müsâ'id oldu ikbâl
Feyz-i kademünden oldu hûş-hâl*

*Keyvân şeb-i Kadrin eyledün rûz
Oldun ana şem'-i meclis-efrûz*

*Râyet saf-ı sâbitâta çekdün
Ol mezra'a mihr tohmın ekdün*

*Kıldun felek atlasını rengin
Ol mahfile virdün özge âyîn*

*Levh ü kalemi müzeyyen itdün
Kürsi ile 'arşı rûşen itdün (L&M, b.230-240)*

Fuzûlî aşağıdaki beyitte, “Hz. İsa bütün gücüyle gökyüzüne ayak bassa da değer ve rutbe bakımından sana ulaşmaz” diyerek Hz. Peygamber ve Hz. İsa mukayese etmiştir. Hz. Peygamber rütbe bakımından üstün olduğu belirtilmiştir (Doğan, 2020, s.81). Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in değeri ve makamının ulaşılabilir yüceliğe sahip olduğu vurgulanmıştır:

Îsî ne-mîresed be to der kadr u menzilet

Ber çerh eger nihed zi ser-i ikdidâr pâ (L&M, b/264)

Fuzûlî'nin “*Rind ile Zâhid*” isimli eserin bir paragrafında, Hz. Peygamber’e şu selamla övgüde bulunulmuştur:

“*Allah’ım Hz. Peygamber’e ve onun temiz soyuna ve pâk dostlarına selâm eyle !*” Bu cümlede Hz. Peygamber ve onun soyu paklık yönünden övgüye layık görülmüştür (R&Z, çev. Ayan, 2018, s.22). Aynı eserde bu konuda şu rubâîye de yer verilmiştir:

Erdem ve olgunluk bahçesinden bir güldü

Ululuk ve makam mâdeninden süslü bir cevherdi

Aydın zihninin cilâsıyla parlaktı

Hâsılı davranış hoşluğu ile terbiye güzelliğinin aynasıydı (R&Z, Rubâî, s.23)

Aşağıdaki beyit “*Heft-Câm*” İsimli eserden alınmıştır. Bu beyitte, “*Hz. Peygamber inciye benzetilmiş ve bütün sıkıntıları senin için çekiyoruz. Çünkü sen öyle bir zâtsın ki sıkıntı çekilmeye değersin*” denilerek Hz. Peygamber’e övgüde bulunulmuştur (Belli, Kaya&Kavruk, 2024, s.52). Aşağıdaki Farsça beyitte Hz. Peygamber’in zâtı değerli bir defineye benzetilmiştir. Bu zâtın mü’minler için kıymetli bir hazine olduğunu ve onun rehberliğinde her türlü zorluğun aşılmasında yardımcı olduğu belirtilmiştir:

Çi zâtî tu ey gevher-i genc-i mâ

Ki hest ez-pey-i râhatet renc-i mâ (H&C, b.119)

Fuzûlî, “*Matla’ul-İtikâd*” isimli eserinde “*Hz. Peygamber’in ümmetinin diğer ümmetlerden o da diğer peygamberlerden üstün ve faziletli*” ifadesine yer vermiştir (M&İ, çev. Çoşan, Işık, 2014, s.83).

Aşağıdaki yer alan beyitler, “*Hadikatu’s-Su’adâ*” isimli eserden alınmıştır. Bu beyitlerin ilkinde, Hz. Peygamber “utanç denizinin incisi” sıfatıyla tanımlanmıştır. Söz konusu bu denizin incisinin kıymeti her zaman büyüktür. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber’in döneminde İbn Şihab, İbn Kumme, İbn Humeyd ve İbn Vakkas Hz. Peygamber’i ve İslâmı ortadan kaldırmaya yemin etmişlerdir. Bu nedenle bir çatışma esnasında, İbn Kumme, Hz. Peygamber’in alnını taşla yarmış; İbn Şihab ise kolunu okla yaralamıştır. Fuzûlî bu hadiseyi aşağıdaki beyitte anlatmış, Hz. Peygamber’i inci ve yakuta benzeterak övgüyle ifade etmiştir (Gündoğdu, 2021, s.98). Şair, Hz. Peygamber’in yetim oluşunu onu hayâ ve edep duygusu açısından bir üstünlük vesilesi olarak değerlendirmiş; bu durum onun değerini arttırdığını ifade etmiştir. İkinci beyitte,

taşlar üzerinden Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin mukayese edilemeyeceğinden bahsedilmiştir:

N'ola ger olsa yetim ol dürr-i deryâ-yı hayâ

Ger yetim olsa füzûndur dürr-i deryaya bahâ (H&S, ş. s.86)

La 'l-i nâb ü dürr-i sîr-âba hacir virse şikest

Sanma kim arta hacir kadri dürr ü la 'l ola pest (H&S, ş. s.98)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in ömrünün son demlerinde yaşadığı şiddetli hastalık sonucunda, Allah'ın Hz. Peygamber'e Cebrâil aracılığıyla kendisine ulaştırdığı iletiyi telmih yoluyla aktarmıştır. Bu bağlamda Cebrail, "Ey Allah'ın sevgilisi, evrenin yaratıcısı olan Allah, sana selam gönderdi. Ölümle hayat arasındaki tercihi sana bıraktı..." şeklinde seslendiği ifade edilmiştir. Fuzûlî de söz konusu hadiseyi beytinde işlerken Allah'ın Hz. Peygamber'e hitabını şu şekilde yorumlamıştır: "Ey peygamberlerin gururu, sen benim temiz yürekli ağırbaşlı kulumsun" şeklinde ifade etmiştir (Gündoğdu, 2021, s.127). Şair için dünya ve onun içindekiler, Hz. Peygamber'in yolunda kullandığı birer araç konumundadır:

Dünya vü ukbâ benim mülkümdür ey fahr-i rûsul

Sen bana bir bende-i sâfi-dil ü sâhib-vakâr

Re'y re'yündür senün senden bana yok imtinâ

Eyledüm ihsân sana her mülki itsen ihtiyâr (H&S, şiir, s.127)

Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'den övgüyle andığı bir diğer beyiti aşağıdaki yer almaktadır. Bu beyit "Beng ü Bâde" isimli eserden alınmış olup beyitlere "Ahmed-i Muhtar'ın Övgüsüdür" başlığı verilmiştir (Uçan, 2017, s.20). Bu beyitlerde Hz. Peygamber, ilâhi aşkın kaynağının rehberi olarak tasvir edilmiştir. Manevî meclislerde ilim sunan sâki ve irfan ehli arasında, Hz. Peygamber'in kıymetli kişi olduğu vurgulanmıştır:

Haşimî Nebi vücud bezmi

Aşkın kadehinden aldı varlık neşesi

Başı ve öncesi bilinmeyen meyhâneye pirdir

Bezme saki ve halkaya hatemdir

Her zaman bin selam ve bin salavat

Ona ve ol İmama kılıp bi'z-zat (B&B, s.20)

Klasik Türk edebiyatının en güçlü kalemlerinden biri olan Fuzûlî, Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevgi ve bağlılığı eserlerine yansıtmıştır. Bu bağlamda şairin meşhur eserlerinden biri olan *Su Kasidesi* söz konusu sevginin bir nişanesidir. Şair, bu eserde Hz. Peygamber'i övmüş, diğer eserlerinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in övülmeye layık olan sıfatlarını, ahlâki kemâlini ayetler ve hadisler ışığında izâh etmiştir. Bu bağlamda "hamd" kavramı, Fuzûlî'nin beyitlerinde sıkça ele alınan temalardan biri olmuştur. Ayrıca şair, eserlerinde Hz. Peygamber'i övmenin Allah'ı övmek olduğunu vurgulamıştır. Bu bakış açısı, Kur'ân'da yer alan övgü ifadeleriyle uyumludur.

2.13. İlmî Kemâli ve Tebliğ Edici Olarak Hz. Peygamber

Hz. Peygamber'in en temel vazifelerinden biri, Allah tarafından gönderilen ilâhi vahyi tüm insanlığa aktarmaktır. Hz. Peygamber, gönderilen vahiyleri herhangi bir ekleme yahut çıkarma yapmaksızın insanlara iletmekle mükelleftir. Bu da onun görev ahlâkıyla ilgili hususlardan biridir (Bayraklı,2015,s. 50). Bu bağlamda yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de, *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan Allah'ın elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez"* (Maide, 5/67) buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'in bu vazifesini pek çok şair eserlerinde ele almıştır. Bu bağlamda şiir kaleme alan şairlerden biri olan Fuzûlî, aşağıdaki beyitte, Allah'ın ilmini insanlara öğretmesi için peygamberler gönderildiğinden bahsetmiştir. Şair, Allah'ın ilmini değiştirmeksizin koruyacağı; bu ilmi tüm insanlara doğru şekilde ulaştıracağı ve hatta kâfirler arasından peygamber gönderdiği vurgulanmıştır. Tarlan'ın izâhına göre, *"Kâfirler içinde peygamber çıkması insanı yadırgatıcı bir fikre bürümektedir. Fakat bu doğru bir ifadedir. Çünkü peygamberin esas vazifelerinden biri kâfirleri imâna getirmektir.* (Tarlan, 1981, s. 299). Bu sebepten dolayı, kâfirlere kendileri gibi insan olan bir peygamber gönderilmiştir:

Cihân ehline tâ esrâr-i ilmin kalmaya mahfî

Kılıptır hikmetin küffâr içinde enbîyâ peydâ (TD, G: 4/6)

Hz. Peygamber, tebliğ vazifesini yerine getirirken üstün ve olgun bir ilimle bunu yapmıştır. Bu konudaki olgunluğu sayesinde, insanlara İslâm'a davet ederken en uygun

iletişim yöntemini kullanmıştır. Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in kemâlini en yüksek mertebeye ulaştırmış; buna karşılık hukemâyı basit bir topluluk, filozoflar ise gereksiz işler yapan bir topluluk olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kemâlinin miracını, hükemâdan ve filozoflardan üstün olduğunu belirtmiştir:

Oldu bâzâr-i cihan revnakı bir dürr-i yetim

Hükemâ fırka-i dîn felsefe cem'-i süfehâ (TD, G: 5/3)

Münhî-i ma'rifeti hâl diliyle dâ'im

Kılar ehl-i Hak'a esrâr-i hakikat inhâ (TD, G: 5/4)

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde Hz. Peygamber'in ilminin olgunluğunun en önemli delili olarak onun peygamberlik için dava ettiği vakit, bütün halkın bilgisizliğine rağmen olgunca davranmasını vurgular. Yani Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in ilim bakımından en yüksek düzeye sahip olduğunu ve bu sütünlük sayesinde kendi dönemine peygamber olarak gönderildiğini vurgulamaktadır (Tarlan, 1981, s. 32). Şair göre, Hz. Peygamber'in ilmiyle öne çıkması, onun kemâl sahibi olduğunun en büyük delilidir. Beyitte geçen “cahil iken” ibaresi dönemin toplumsal cehaletine işaret etmektedir. “Kemal-i ilm” ise Hz. Peygamber'in ilminin olgunluğunu vurgulamaktadır:

Hîn-i da'vâ-yi nübüvvet müdde'î ilzâmınâ

Câhil iken il senin 'ilmin yeter bürhan sana (TD, G: 6/2)

Fuzûlî, aşağıdaki gazellerinde de Hz. Peygamber'in tebliğ edici yönünü açıklamıştır. Birinci beyitte, Hz. Peygamber'in vahiy rehberliğindeki aklına ve hakikatin taşıyıcısı ve temsilcisi olduğuna vurgu yapılmaktadır. İkinci beyitte ise bütün hikmetlerin Hz. Peygamber'de toplandığı ve onu her türlü ilmin ve hikmetin zirvesine ulaştığını vurgulanmaktadır:

Vasf-ı Cibrîl-i Emîn etmiş kabûl-i hidmetin

Sırr-ı Hak keşfine anunla yetüp fermân sana

Sensin ol hâtim ki ref' etmiş cemî'-i hâkimi

Hâtem-i hükm-i risalet tapşırıp devrân sana (TD, G: 6/5-6)

Fuzûlî'nin birçok şiirine bakıldığında, anlam derinliği olan dizelere taşıyan dizelere sıklıkla yer verdiği görülmektedir. Şairin poetikasını bilmek onun beyitlerde ifade etmeye çalıştığı manayı anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, Fuzûlî aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'in üstünlüğünü şu şekilde ifade eder: “*Hızırın*

kalemine hayat suyu zulmetten/karanlık mürekkep verse yine ömrü boyunca senin dudaklarının sıfatlarını yazamaz” demiştir. Beytin tasavvufî boyutuna bakıldığında, Hz. Peygamber’in dudakları övülmüş ve mürekkep ile kıyas edilmiş, üstün tutulmuştur. Zira Hz. Peygamber’in dudakları, ilâhî vahyin tebliğ vasıtasıdır. Klasik Türk şiirinde ve tasavvufta dudak, “âb-ı hayat” olarak bilinmekte ve insanı bekabillâha götürmektedir. Onun dudaklarından dökülen kelâm, Allah kelâmıdır. Bu kelâmın ise insanları doğru yola iletilici bir niteliği vardır:

Yazabilmez leblerin vasfın tamâm-i ömrde

Âb-i Hayvân verse kıl-k-i Hızr’a zulmetten devât (TD, G: 40/2)

Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği din, adalet temelli bir din olan “*din-i adl*” dir. Söz konusu bu dinde dünya ve ahiret hayatı aynı kıymette ele alınmıştır. Bu bağlamda Fuzûlî aşağıdaki beyitte şu anlamı dile getirmektedir: “*Hz. Peygamber’in tüm insanlığa tebliğ din, adalet üzerine kuruludur. Eğer o adaleti dünyaya getirmeseydi bu düzen ne var olurdu ne de devam edebilirdi*” (Tarlan, 1981, s.150). Fuzûlî, Hz. Peygamber’in dünyaya gelişini evrensel bir düzene bağlamıştır. Şair, Hz. Peygamber’in yeryüzüne gönderiliş amacını ve yeryüzüne kattığı değeri ifade etmiştir:

Ka’im olmazdı nizâm ü nesak-i asl-i vücud

Vermeseydin eser-i âdl ile dünyâyâ revâc (TD, G: 48/6)

Hz. Peygamber’in bi’setinden önce müşrikler, atalarının yolunu körü körüne taklid etmişlerdir. Mezarlara ve putlara tapma inancını benimsemişler, çok tanrılı bir inanç sistemi yaşamışlardır. Başlarına bir musibet geldiğinde ise inandıklarından ve taptıklarından yardım görmeyince kaderi suçlamışlardır (Mevdûdî, 2002, s. 355-359). Bu bağlamda Fuzûlî aşağıdaki beyitte “*Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği dinin etkisiyle evrenin bahara kavuştuğunu, onun sözlerinin gökten inen Allah kelâmı hükmünde olduğunu belirtmektedir. Bu beyitte Hz. Peygamber’in vahiy taşıyıcılığı ve hakikati dillendirmesi vurgulanmıştır*”(Tarlan, 1981, s.397). Şair, Hz. Peygamber’in sözlerinin hayat ve dirliği ifade ettiğini, tasavvufî manada ruhların susuzluğunu gideren ilâhî bir feyz kaynağı olduğunu izâh etmiştir. İkinci beyitte ise Hz. Peygamber’in, hüzn içindeki bir ümmete umut getiren yönü vurgulanmaktadır. Beyitte bahar, vahiy ile gelen yeni bir başlangıcı simgelemektedir. Üçüncü beyitte ise Hz. Peygamber’in sözlerinin sıradan ifadeler olmadığı, ilâhî vahyin bir parçası olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle onun sözleri, sıradan konuşmalardan ayrılmakta ve kutsallık kazanmaktadır:

Can verir lâ’lin temennâsında bin Âb-i Hayât

Feyzine leb-teşne yüz Hızr ü Mesihâ’dır senin (TD, G: 170/3)

*Hazân-i gamda gördün ıztırâbım bülbül-i zârın
Bahâr eyyâmı tek gül-berg-i handândan haber verdin*

*Sözünü vahy-i nâzil ger desem ben hîç küfr olmaz
Cihânı tutmuş iken küfr imândan haber verdin (TD, G: 165/2-3)*

Fuzûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin sözünü Hz. Peygamber'in tebliğine teşbih etmiştir. Hz. Peygamber, Allah'ın gönderdiği ayetleri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiştir. Fuzûlî söz konusu beyitte bu göreve telmihte bulunmuştur. Bunun yanı sıra “sevgilisine senin sözlerin vahye benzemektedir. Vahiy gibi sözlerini başkalarına söyleyip onları boş yere harcama” diyerek Hz. Peygamber'in sözlerini yüceltmıştır:

*Hadîs-i vahy-i vesin zâyî etme ağyâre
Revâ mıdır edesin kadrin âyetin nâzil (TD, G:176/3)*

Fuzûlî, aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in yüceliğini ve olgunluğunu Kur'an ve şeriat bağlamında yorumlamıştır. Şaire göre, Kur'an Hz. Peygamber'in yüksek makamının azametinin bir tezahürüdür. İslâm şeriatı hükümleri ise Hz. Peygamber'in kemâlini açıklayan bir beyandır. Bu bağlamda Fuzûlî, Hz. Peygamber'in ilimle ve ilâhi kelâmıla özdeşleştiğini dile getirir. Kur'ân'ın, Hz. Peygamber'in rütbe ve azametinin sıfatları olduğunu, şeriat hükümlerinin ise onun olgunluğunun açıklaması olduğunu vurgular:

*Kur'ân sıfat-ı câh u celâl-i Muhammed est
Ahkâm-ı şer' şerh-i kemâl-i Muhammed est (FD, G:60/1)*

Aşağıdaki beyitler Fuzûlî'nin “Leyla ve Mecnûn” isimli eserinden alınmıştır. Bu beyitlerin an temasını, Hz. Peygamber'in tebliğ edici yönü oluşturmaktadır. Birinci beyitte, Hz. Peygamber'in toplumsal düzeninin adaletle şekillenmesinde önemli katkısına değinilmiş; bu nedenle şair onu “risâlet tahtının sultanı” olarak nitelendirmiştir. İkinci beyitte, Hz. Peygamber'in vahiy alma makamının kutsallığından bahsedilmiştir. Üçüncü beyitte ise, Hz. Peygamber'in Allah'ın emirlerini halka ulaştıran bir mübelliğ olarak konumunda ele alınmaktadır. İlâhi buyrukların onun aracılığıyla insanlara ulaştığı ve kabul gördüğü belirtilmiştir. Bu bağlamda beyitte, Hz. Peygamber'in sözlerinin doğrudan Allah iradesini yansıttığı vurgulanmaktadır. Bu üç beyitte Hz. Peygamber; ilâhi adaletin temsilcisi, nur kaynağı, vahyin dili olarak

anlatılmıştır. Fuzûlî bu yönüyle Hz. Peygamber’i sadece insan olarak değil, Allah’ın yeryüzündeki kudretli tebliğ edicisi olarak tasvir etmiştir:

Şâhenşeh-i mesned-i risâlet

Ressâm-ı kavâid-i ‘adâlet (L&M, b.175)

Ey halvet-i kudse şem’-i mahfil

Cibril tereddüdine menzil

Hak emri senünle halka câri

Kavlünle ol emrün i’tibârı (L&M, b.181-2)

Aşağıdaki beyitler Fuzûlî’nin “*Leyla ve Mecnun*” adlı eserinden alınmıştır. Bu beyitlerde “Hz. Peygamber’in insanlara İslâm’ın yolunu gösterdiği, hayatın anlamını bildirdiği, hayır şerri apaçık ortaya koyduğu; emirler ve yasakların halini insanlara bildirdiği, Allah’ın kim olduğunu” tebliğ ettiği ifade edilmiştir (Doğan, 2020, s.65). Hz. Peygamber, “daniş mektebinin öğretmeni” “şeriat hikmetinin koruyucusu ve hâkimi” olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca “huceste-fercâm” ifadesiyle de Hz. Peygamber’in, İslâm’ın hakkaniyetini açıkça ortaya koyan bir delil olduğu vurgulanmaktadır. Söz konusu beyitlerde genel olarak Hz. Peygamber’in İslâm dinindeki merkezi rolü ve rehberliğinin önemi vurgulanmaktadır:

‘İrfân-ı sıfât ü zâta ‘ârif

Keyfiyyet-i kâinâta vâkıf (L&M, b.186)

Ey mekteb-i dânişe mu’allim

Mahrûse-i hükm-i şer’e hâkim (L&M, b.189)

Tahsîn sene ey huceste-fercâm

Kim vaz ‘kılup tarîk-ı İslâm

Keyfiyyet-i hâli rûşen itdün

Hayr ü şer işin mu’ayyen itdün

Ehvâl-i evâmir ü nevâhî

Ma’lûm itdün bize ke-mâhî

Sen bildürdün ki kimdür Allâh

Sensüz kim olurdu andan âgâh (L&M, b.191-4)

Aşağıdaki beyitlerde de Hz. Peygamber *tebliğ edici ve ilmin kemâli* olarak izâh edilmiştir. Fuzûlî, Hz. Peygamber’i ilim ve irfan bahçesinin süsü ve güzelliği olarak tasvir etmiştir. Bu tanımlama, onun vahyin alıcısı olarak üstünlüğünü de vurgulamaktadır. Beyitlerde, Hz. Peygamber’in *tebliğ* görevinin önemi, onun ilâhi bilgi ile donatılmışlığı ve Hz. Peygamber’in vahyin son halkası olması üzerinde durulmuştur:

Cibrîl yitüp yitürdi fermân

K’ey serv-i riyâz-ı ‘l-ilm ü ‘irfân

Ey kadri bülehd pâdişeh tur

Lutf it şeb-i Kadr kadrin artur (L&M, b.222-3)

Cibrîli koyup Burâk saldun

Tevhîd yolında ferd kaldun (L&M, b.240)

Bizden Hakka ‘arzlar yitürdün

Hakdan bize müjdeler getürdün

Lutf itdi sene ‘inâyet-i Hak

Tevfîk-i nefâz emr-i mutlak (L&M, b.243-4)

Gâfilleri eyledün haberdâr

Esrâr-ı nihânı itdün izhâr (L&M, b.250)

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde Hz. Peygamber’i “*hikmet divânının yaprağına benzetmiş, hakikat ilmini insanların kendisinden öğrendiğini*” vurgulamıştır (Belli, Kavruk&Kaya, 2024, s.47). Şair, Hz. Peygamber’in hikmet, ilim, *tebliğ edici* yönlerinden bahsetmiştir. Beyitte, gerçek bilgiye sahip olmak isteyen herkesin Hz. Peygamber’den ilhâm aldığı vurgulanmıştır:

Zi-divân-ı hikmet tuyî ân varak

Ki mî-hâned ez-tu muhakkik sebak (H&C, b.96)

Fuzûlî “*Matla’u’l-İtikâd*” isimli eserinde “*Peygamber’imizin Diğer Peygamberlerden Üstünlüğü*” başlığı adı altında Hz. Peygamber’i “*âleme düzen verici ve bütün kötülükleri ıslah edici olarak ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Allah ile kullar*

arasında bir temas vasıtası teşkil eder” şeklinde Hz. Peygamber’in tebliğ edici yönünü vurgulamıştır (M&İ, çev. Çoşan, Işık, 2014, s.82). Hz. Peygamber’in ilâhi irade ile beşer arasında köprü kurmasına dikkat çekilmiştir.

3.SONUÇ

Bu çalışmada, Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e nasıl bir anlam yüklediği, Hz. Peygamber algısını eserlerinde nasıl şekillendirdiği ve İslâm düşüncesi ile edebî anlayışı çerçevesinde nasıl bir peygamber tasviri sunduğu incelenmiştir. Bu bağlamda Fuzûlî'nin Hz. Peygamber algısı birden çok perspektiften ele alınmıştır. Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'i yalnızca bir peygamber değil, aynı zamanda şiirlerine ilhâm veren aşk, irfân ve hikmet kaynağı olarak gördüğü tespit edilmiştir. Şair, eserlerinde Hz. Peygamber'i İslâmî değerlerin bir yansıması olarak ele almıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'e dair algısının tasavvufi bir derinlikte şekillendiği de belirlenmiştir.

Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e karşı duyduğu muhabbet, eserlerinin ana teması olarak ön plana çıkar. Şairin bu sevgisi, onun dünya ve ahiret hayatını şekillendiren bir unsur olmuştur. Örneğin “*Hadikatü's-Süeda*” adlı eserinde Kerbela olayını izâh etmiştir. Bu eserde, Hz. Peygamber'in şeceresine duyduğu derin muhabbet ve ehl-i beyt sevgisi okuyucuların dikkatini çekmektedir. Fuzûlî'nin “Türkçe Divan'ı, Leyla ile Mecnun, Beng ü Bade ve Heft-Câm” adlı eserlerinde peygamber algısı *peygamberin yüceliği, merhameti, ona duyduğu aşk ve sevgi, peygamberin tüm insanlığa yönelik iletileri* gibi muhtevalar yoğunluk kazanmıştır. Bu bağlamda şair, Hz. Peygamber'i ilâhi bir figür olarak ele alırken aynı zamanda insanlığa örnek olan bir zât olarak kabul eder ve bu yönde fikirlerini sanatına yansıtır. Şairin önemli eserlerinden olan “Su Kasidesi ve Farsça Divan'ı” adlı eserlerinde Hz. Peygamber'e duyduğu derin muhabbet ve bağlılığı görülmektedir. İsimleri zikredilen eserlerde şair; Hz. Peygamber'in habibullah, şefaatçi, rehber, rahmet sahibi sıfatlarına daha çok yer vermiştir. Rind ile Zâhid Beng ü Bâde eserlerinde ise Hz. Peygamber'i mürşit (yol gösterici) vasfının sembolik düzlemde işlendiği belirlenmiştir. Fuzûlî'nin bu inceleme kapsamında değerlendirilen tüm eserlerinde Hz. Peygamber, aşkın zirvesi ve kemâlin timsali olarak konumlandırılmıştır. Fuzûlî, yaşadığı dönemin edebî anlayışını, tasavvufî felsefesini eserlerine ustalıkla yansıtmıştır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'e dair tasvirlerini geleneksel anlayışın ötesinde; mistik, irfânî, hikemî ve aşk temelli bir perspektifle sunmuştur.

Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e dair anlayışı, onun edebî tarzıyla ve tasavvufî düşüncesiyle harmanlanmıştır. Hz. Peygamber'e duyduğu derin muhabbeti edebî bir üslupla ve büyük bir incelikte ele almıştır. Şair, eserlerinde Hz. Peygamber'i anlatırken hem duygu yoğunluğunu hem de mecâz ve mazmunu ustaca kullanılmıştır. Bu bağlamda

su, gül ve hançer gibi imgelerle onun güzelliğini ve yüceliğini anlatmıştır. Özellikle su ve gül redifli kasidelerine bakıldığında şairin Hz. Peygamber'e duyduğu özlem ve sevginin gönülden gelen bir nida bir bağlılık simgesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şair, tasavvufi şiirlerinde bu özlemi ustaca ele almış, tasavvuf ise onun bu konuya bakış açısını derinden etkilemiştir. Ayrıca bu tasavvufi bakış açısı, Hz. Peygamber'i ilâhi aşkın tezâhürü olarak görmesini sağlamıştır. Fuzûlî'nin peygamber algısına yön veren ve şairin bu algısını şekillendiren öğeler arasında tasavvufi unsurlar önemli bir yere sahiptir. Bu unsurlar, şairin zihinsel ve duygusal perspektifini etkilemiştir. Örneğin Fuzûlî'nin Hallâc-ı Mansûr ve İbnü'l-Arabî gibi sufi şairlerinden etkilendiği tespit edilmiştir. Fuzûlî, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışının etkisinde kalmıştır. Bu durum, şairin şiirlerindeki peygamber tasvirinin tebliğ eden bir figür olmaktan çıkıp aynı zamanda vahdet-i vücûd anlayışının da tezahürü haline gelmesine yol açmıştır. Hz. Peygamber'i Allah'a ulaşma yolundainsan için bir rehber olarak işlemiştir. Bu bağlamda şairin şiirlerinde geçen aşk, sadece beşeri bir duygu değil, ilâhi makama ulaşmada bir basamaktır. Fuzûlî, Hz. Peygamber'i "İlâhi gücün en yüce mazharı" olarak tasavvur etmiştir. Bu yüce mazharı da peygamber şahsında somutlaştırmıştır.

Fuzûlî yaşadığı çağda en lirik şairlerden biri olarak bilinmektedir. Fakat şairin eserlerinde lirizmin yanı sıra didaktik bir söylemde dikkat çekmektedir. Bu husus, peygamber algısını da şekillendirmiştir. Şair, eserlerinde Hz. Peygamber'in ahlâki örnekliğini ve toplumsal rehberliğini ele almıştır. Onun bu yönünü, insanlığın ulaşması gereken nihai bir hedef olarak izah etmiştir. Hz. Peygamber'in sabrını, rahmetini, şefkatini, doğruluğunu, güvenilir bir insan oluşunu, şiirlerinde didaktik ve öğüt verici bir şekilde aktarmıştır. Böylece şair, okura estetik bir zevk yaşatırken aynı zamanda ahlâkî bir kemâle yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Fuzûlî, peygamber sevgisini sadece estetik bir tema olarak ele almamıştır. Peygamber sevgisi, onun eserlerinde eğitsel ve dönüştürücü bir değer olarak izah edilmiştir. Denilebilir ki Fuzûlî'nin eserlerinde peygamber algısı, çok katmanlı ve derin düşüncelerin sonucudur. Bu katmanlar; İslâmî, tasavvufî ve estetik boyutlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca şairin eserlerinde Hz. Peygamber'in şahsiyeti, ilâhi aşkın ve gerçekliğin timsali olarak ele alınmıştır. Şair, bu aşkı kullandığı dil, imge ve sembollerle kutsal bir unsur olarak eserlerinde anlatma yoluna gitmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada elde edilen tespitler, veriler Fuzûlî'nin Hz. Peygamber algısının geleneksel İslâmî anlayışla tasavvufî bir bakış açısıyla iç içe

geçmiş bir şekilde olduğunu ortaya koymaktadır. Şair için Hz. Peygamber, hem rehber hem ülvî aşkın zirvesidir. Bu sebeple eserlerinde ona duyduğu muhabbeti edebî bir zevk ve en yüksek estetikle anlatma yoluna gitmiştir. Şairin eserlerinde peygamber sevgisi klasik şiir anlayışının uzantısından ziyade onun dünya görüşüne de yön veren ana unsurlardan biri olmuştur.

Bu bağlamda şairin Hz. Peygamber'e dair tasvirlerinin ve muhabbetinin gönülden bağlılığının geniş bir bakış açısında özellikle klasik şiiri ve İslâm edebiyatındaki konumu açısından daha detaylı analiz edilmesi sonraki yapılacak çalışmalar için önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca şairin Hz. Peygamber'e dair algısının, fikirlerinin ve manevi bağlılığının daha farklı bir bakış açısıyla ele alınması klasik Türk şiirinin ve İslâm kültürünün izlerinin olduğu edebiyatlardaki yeri açısından önemli bir yere sahip olacaktır. Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e duyduğu sevgisini izâh ederken kullandığı mazmunlar, edebi üslup dönemin diğer mutasavvıf şairleriyle mukayeseli olarak ele alındığında şairin sanatındaki özgünlük ve anlam derinliği ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda, özellikle Su Kasidesi'nde kullandığı imgeler çağdaşı olan mutasavvıf şairlerden farklı olarak peygamber sevgisi ilâhi aşk ve varoluşsal bir arayışla bütünleştirdiğini göstermektedir. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında şairin Hz. Peygamber algısı, sadece edebi bir anlatım değil bunun yanı sıra şairin dünya görüşü ve varoluş felsefesi olarak da değerlendirilebilir.

Bu çalışmada yapılan analizler, Fuzûlî'nin peygamber algısının klasik Türk şiir geleneğinde özgün bir konuma sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Fuzûlî'nin şairlik istidadının gücü, tespit edilmiştir. Güçlü ve edebî bir kaleme sahip olan şair aynı zamanda aşkını ve inancını eserleriyle terennüm eden bir ârif olarak değerlendirilmiştir. Şairin eserleri, dini duygularla, edebi duyuların harmanlandığı peygamber sevgisini en saf şekilde anlatıldığı yapıtlar arasında yer almıştır. Onun eserleri, hem İslâm kültürünün hem de klasik Türk şiirinin önemli bir yorumu olarak kalıcılığını koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Önemli bir çalışma ve yorum alanı olarak değerlendirilmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. (2012). Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 68-93.
- Açar, Z. (2019). Bilinmeyen Bir Gül Kasidesi Ayntablı Reşid'in Gül Kasidesi ve Şerhi. *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi*, (11), 272-301.
- Açıkel, Y. (2018). Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 71-103.
- Açıl, B. (2015). Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler. *Fsm İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1-28.
- Ağıрман, C. (2001). Hz. Peygamber'e Sevgi ve Bağlılığın Ölçüsü. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5/2), 131-152.
- Akar, M. (1994). *Su Kasidesi Şerhi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akdemir, H. (2020). Hz. Peygamber'in Su Unsurunda Tezahür Eden Mucizeleri. *Katre Uluslararası İnsan Araştırması Dergisi*, (10), 57-75.
- Akgönül, A. (2021). *Hz. Muhammed (sav)*. Semere Yayınları.
- Akdağ, S. (2008). Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14 (36), 81-98.
- Akkaya, V. (2021). İbnü'l-Arabî'nin Nûr-ı Muhammedî Açısından Hz. Muhammed Ve Diğer Peygamberler Arasındaki İlişkilere Bakışı. *Sufiyye* (10), 179-202.
- Akman, M. (2011). Hakikat-ı Muhammedî Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2),
- Aksoy, H. (2007). Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (9), 323-332.
- Alvan, T. (2016). Hicret-i Nebî'nin Klasik Türk Şiirine Yansıması. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (7), 1-31.
- Arpaguş, H.K. (2022). "Kelime-i Tevhid". DİA İçinde (C.25, s.214-215). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Apak, A., Erul B. & Önkal, A. (2015). *Hz. Peygamber'in İzinde*. DİB Yayınları.
- Ata, U. (2006). *İbn-i Sinâ'da Peygamberlik*. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Atik, H. (1996). Fuzûlî'de Hz. Peygamber Sevgisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 417-424.
- Aydar, H. (2019). Mevritler Bağlamında Osmanlı Din Kültürünü Besleyen Eserlerde Nûr-i Muhammedî Anlayışı ve Diğer Bazı Kültürlerdeki Benzer Düşüncelerle Mukayesesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 19 (2), 547-587.
- Aydın, M. (2010). İslâm Düşüncesinde Peygamberlik Anlayışı. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2021). *Güller Kitabı*. Kapı Yayınları.
- Azat, K. (2012). *Kur'ân'da Nûr Kavramı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Azimli, M. (2013). *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara Okulu Yayınları.
- Akyüz, Y. (2015). Dostoyevski'nin Eserlerinde Peygamber Algısı. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (12), 115-134.
- Atik, H. (1996). Fuzûlî'de Hz. Peygamber (s.av.) Sevgisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 417-424.
- Balta, S. (2021). Fuzûlî ve Yaman Dede'nin Şiirlerinde Hazreti Muhammed Övgüsü. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 113-136.
- Balta, S. (2021). Hüdâyî ve Goethe'nin Şiirlerinde Hz. Muhammed. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 35-60.
- Başaran, S. (2019). Anlamı, keyfiyeti ve işlevi bakımından Hz. Peygamber'e salavat getirme hakkında bir değerlendirme. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (23), 747-778.
- Batur, H. (2020). Râbî Divan'ında na't-ı Şerifler. *International Journal of Filologia*, (4), 246-276.
- Bayraklı, B. (2015). *Kur'ân'da Hz. Peygamber*. Düşün Yayıncılık.
- Bebek, A. (2000). Kelam Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nisbet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, <https://doi.org/10.15370/muifd.18676>.
- Belenkuyu, B. (2015). Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî- Peygamberimiz (SAV)'in İsimleri- Esmâ-i Nebî Metinleri. *Electronic Turkish Studies*, 10 (4), 167-196.
- Bozkurt, K. (2020). *Şefa'at Kavramı ve Pîr Muhyiddîn'in Şefâ'at-nâmesi*. Gece Yayınları.
- Bozkurt, K. (2021) *Fuzûlî'de Güzellik Tasavvuru*. Sonçağ Akademi.
- Bulut, H.İ. (2020). “Mûcize”. DİA İçinde (C. 30, 348-351). Diyanet Vakfı Yayınları.

- Bulut, Z. (2015). Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 1-31.
- Cevdet, P. A. (2016). *Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Hayatı*. (Sad. Mehmet Dikmen). Ayfa Yayınları.
- Ceyhan, A. & Yılmaz, H. (2022). 16. Asır Osmanlı Şairlerinden Harîmî'ye Ait Olduğu Tahmin Edilen Bir Eser: Kırk Hadis Tercemesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8 (1), 203-246.
- Cunbur, M. (1956). *Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*. Maarif Basımevi.
- Çağatay, N. (1961). Hz. Muhammedin Soyu Çocukluğu ve Gençliği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1-4), 45-50.
- Çalapkulu, İ. (2010). *H. Muhammed (SAV)'in Mucizeleri*, İmak Ofset Basım ve Yayınları.
- Çalışkan, A. (1992). Yunus Emre Divanı'nda Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerifleri. *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 28 (3), 119-125.
- Çalışkan, A. (1992). *Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, DİB Yayınları.
- Çap, S. (2018). Tasavvufta gül sembolü ve gül ile ilgili telakkinin oluşmasında uydurma hadislerin rolü. *Bilimname*, 2018 (36), 455-498.
- Çapraz, E. ve Dağlar, A. & Karakuş, E. (2023). *Su Kasidesi (Şerh-Tahlil)*. DİB Yayınları.
- Çetin, N. M. (1995). Yahudilik'te Peygamberlik Ve Peygamberler, *İslâm Teknikleri Dergisi*, c.15.
- Çetin, N. (1995). Kırk Hadis. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 1-2.
- Çetin, A. (2004). Ahmed-i Dai'ye Atfedilen Yüz Hadis Tercümesi Üzerine. *İlmî Araştırmalar*, (18), 25-30.
- Çiftçi, P. (2024). *Hâkim Mehmet Efendi'nin Siyer-i Kebîr Adlı Eseri Ve Muhtevası*. [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Üniversitesi.
- Dalkıran, S. & Baykan, D. (2021). Gazâlî'nin İman-Amel Anlayışı. *EKEV Akademi Dergisi*, (85), 377-400.
- Daudı, K, Z. (1997). "Hatm-i Nübüvvet". DAİ İçinde (C.16, 479-484). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Deveci, U. (2018). *Hilye-i Şerîfler ve Hilyelerde Yer Alan Hadislerin Sıhhati*. [YL Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Demirci, M. (1983). Nûr-ı Muhammedî, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 239-258.
- Dilçin, C. (2010). *Divan şiiri ve şairleri üzerine incelemeler* Kabalcı Yayınevi.
- Doğan, M. N. (2020). Leylâ ve Mecnûn. *Yelkenli Yayınevi*.
- Dönmez, İ. K. (2020). “Muhammed”. DİA İçinde (C. 30, s.439-442). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dörtbudak, M. V. (2023). *Suya Versün Bağban Neyleyeyim Gülleri*. DBY Yayınları.
- Duman, M. Z. (1996).Vahy Olayı ve Peygamber Efendimizin Vahy Karşısındaki Durumu. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (9), 23-38.
- Duman, M. Z. (2020). *Vahiy Gerçeği*. Fecr Yayınevi.
- Eğri, O. (2006). Alevî-Bektâşî Gelenekte Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt Sevgisi. *İslamî İlimler Dergisi*, 1 (1), 213-239.
- Eraydın, S. (1979). Divan Edebiyatında Peygamber (sa) in Mucizeleri. *İslâm Medeniyeti Dergisi*, 4 (38), 3-12.
- Erdoğan, K. & Akgül, S. (2014). 16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül ve Anlam İlgileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3), 167-187.
- Erdoğan, K. (2019). *Niyazî Mısırî Divânı*. Akçağ Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2007). Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 317-358.
- Erkan, M. (1993). “Ferâhname”. DAİ İçinde (C.12, s.359-360). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Esen, M. (2011). Hz. İbrahim'in İmanı ve Tevhid Mücadelesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 111-123.
- Fayda, M. (2020). “Hz. Muhammed'in Hayatı” DAİ İçinde (C.30, s.406-421). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fuzûlî, (1994). *Enîs-ül-Kalb (Haz. Ali Nihat Tarlan)*. Hüsnütabiat Basımevi.
- Fuzûlî, (1960). *Sohbet'ül-Esmâr ve Fındık/Fuzûlî'nin Meyvelere Ait Dört Yüz Beş Yıllık Mesnevisi*. (Haz. Kemal Peker). Becid Basımevi.
- Fuzûlî, (1997). *Türkçe Divan* (Haz. Kenan Akyüz- Süheyl Beken- Sedit Yüksel- Müjgan Cunbur). Akçağ Yayınları.

- Fuzûlî, (2014). *Matla'u'l-İtikâd Fî Ma'rifeti'l-Mebde-i Ve'l- Meâd* (çev.M. Es'ad Çoşan-Kemal Işık). Server İletişim Yayınevi.
- Fuzûlî, (2017). *Beng ü Bâde*. (Haz. Muharrem Uçan). Kalender Yayınevi.
- Fuzûlî, (2018). *Sıhhat ü Maraz*. (Haz. Ahmet Naim Çiçekler& Mücahit Kaçar). Büyüyenay Yayınları.
- Fuzûlî, (2018). *Rînd ü Zâhid*. (Çev. Hüseyin Ayan). Büyüyenay Yayınları.
- Fuzûlî, (2020). *Leylâ ve Mecnûn*. (Haz. Muhammed Nur Doğan). Yelkenli Yayınları.
- Fuzûlî, (2020). *Kırk Hadis Tercümesi*. (Haz. Edip Kemâl Kürkçüoğlu). Büyüyenay Yayınları.
- Fuzûlî, (2021). *Hadîkatu's-Su'adâ*. (Haz. Özlem Gündoğdu). Cemdem Yayınları.
- Fuzûlî, (2024). *Heft-Câm* (Haz. Handan Belli, Hasan Kavruk& İbrahim Kaya) İhlamur Akademi Yayınevi.
- Gardet, L. (1999) *İmân*. (çev. Selim Özarslan) *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.4.
- Gazzâlî, İ. (1994). *Mişkatül Envâr*. (nşr. Süleyman Ateş). Bedir Yayınları.
- Genç, İ. (2010). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi (klasik dönem)*. Kanyılmaz Matbaası.
- Geçit, M. S. (2020). Kutsal Kitaplara Göre Hz. Nuh'un Gemisi Nerede Yapıldı, Nerden Kalktı, Nerede İndi? *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 147-171.
- Gedik, F. (2019). Sehl b.Abdullah et- Tûsteri'nin Tasavvufî Görüşleri. [Doktora Tezi] Ankara Üniversitesi.
- Gök, B. (2014). Ebu'l-Hasan El-Harakani'de Peygamber Sevgisi. *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, 1 (1).
- Gök, Ö. (2021). Mustafâ Safî Efendi'nin Mensur Hilye-i Şerîf Tercemesi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* (73), 57-83.
- Gökdemir, A. (2016). Lutfî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 83-96.
- Göktaş, M.A. (2023). Ümmü Sinan'ın Divân'ında Hz. Peygamber Sevgisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 664-674.
- Gölpınarlı, A. (1969). "*Hakikat-ı Muhammedî*".Türk Ansiklopedisi (C.17, 1.Baskı). MEB Yayınları.

- Gölpınarlı, A. (2014). Fuzûlî. *Kapı Yayınları*.
- Gürkan, S.L. (2020). “Mûcize”. DAİ İçinde (C.30, s.351-354). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hamzah, L.Y. (2024). *Modern Dönemde Hz. Peygamber'e Övgü Şiirlerinde Bedî Sanatlar : (Muhammed Hatîb En- Nîdî Örneğinde) Etimolojik ve Semantik Açısından Bir İnceleme*. [Doktora Tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Haliloğlu, M. (2022). Hadis Literatüründe Yüz Hadisler, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 450-485.
- Harman, Ö.F. (1998). “Ahd-i Âtik”. DAİ, İçinde (C.1, s. 494-501. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2007). Nûh”. DAİ İçinde (C.33, s.224-227). Diyanet Vakfı Yayınları.
- İçli, A. (2020). Sadreddin'in Mûcize-i Muhammed Adlı Mesnevisi, *Diyanet İlmî Dergisi*, 56/2, 371-389.
- İdiz, F. (2014).Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler, *Ekev Akademi Dergisi*, (59), 179-200.
- İnce, E. (2022). Tasavvufî Tefsirlerde Nûr-ı Muhammedî Düşüncesi-Tüsterî, Baklî ve Bursevî Tefsiri Örneği, *Sufîyye*, (12), 131-150.
- İpekten, H. (1996). Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- İslamoğlu, M. (2004). *Üç Muhammed İki Tasavvur Bir Gerçek*. Denge Yayınları.
- İslamoğlu, A. (2018). Mehmed Şevket ve Şiirlerinde Hz. Peygamber Sevgisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018 (41), 200-216.
- İspir, M. (2007). Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda na't Türü ve İşlenişi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7 (3), 185-216.
- İspir, M. (2007). Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda Edebî Tür Olarak Tevhid ve İşlenişi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14 (32), 99-114.
- Kalay, Ş. (2023). *Alemlere Rahmet Olarak Gönderilen Elçi Hz. Muhammed*. Ufuk Bilgisayar Yayınevi.
- Kandemir, M. (2006). Nûr-ı Muhammedî İnancı ve Bu İnancın Tasavvufî Arka Planı. *İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, 7/16), 89-104.
- Kandemir, M.Y. (2010). “Şemail”. DAİ İçinde (C. 38, s.497-500). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M.Y. (2020). “Hz. Peygamber'in Şahsiyeti”. DAİ İçinde (C.30, s.421-426). Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kandemir, M.Y. (2022). “Kırk Hadis”. DAİ İçinde (C.25, 466-469). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karahan, A. (1989). *Fuzulî: Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karakuş, A. (2019). Hz. Peygamber’in Tebliğ Dili ve Bunun Kur’ânî Temelleri, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 267-283.
- Karahan, A. (2022) “Kırk Hadis”. DAİ İçinde (C. 25, s.469-493). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M. (2014). *Klasik Türk Şiirinde Hz.Muhammed*. Etkileşim Yayınevi.
- Kaplan, M. (2020). Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ında Tevhit ve na'tler, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (9), 45-79.
- Kaya, R. (2002). Kur'an'da Hz. Peygamberin Beşer ve Ümmi Oluşu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1).
- Kazancı, A. L. (1993). Hz. Peygamber'de Sevgi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1).
- Kazanç, F. (2011).Tevhîd İnancı ve Evrensel Ahlâk İlişkisi: Hz. İbrâhîm Örneği *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 77-126.
- Kırbıyık, M. (2023). *Gönülden Gökkubbeye Gözyaşları*, DBY Yayınları.
- Kılıç, M.E. (2005). *İbnü'l-Arabî'de Varlık ve İnsan*, İnsan Yay.
- Kiremitçi, F., 2017, Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Numân'ın “Hicret-i Habîb-i Rabbü'lÂlemîn” Başlıklı Mesnevisi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18 (18), 333-402.
- Köksal, M. F. (2021). Mevlid Türünün Son Örneklerinden: Rüşdî'nin Mevlidü'n-Nebî'si, (4), 71-108.
- Kur'ân-ı Kerim Meali. (2009). *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*.
- Kur'ân Yolu. Erişim 12 Ağustos 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr>.
- Kurnaz, C. (1996) “Gül”. DAİ İçinde. (C.14, s. 219-222). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurt, H. (2012). Taklidi İmanın Tahkiki İmana Dönüşmesi, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 1-15.
- Lings, M. (2003). *Hız. Muhammed'in Hayatı*.çev. Nazife Şişman. İnsan Yayınları.
- Livingston, R. (1998). *Geleneksel Edebiyat Teorisi* çev. Necat Özdemiroğlu. İnsan Yayınları.

- Menekşe, Ö. (2017).Türkler'de Peygamber Sevgisi. *Diyanet Avrupa Aylık Dergisi*, 10-11.
- Mevdûdî, (2002).*Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*. Pınar Yayınları.
- Mirzaoğlu, M.Z. (2023). *Yasa Koyucu Olarak Peygamber ve Otoritesinin Evrenselliği*. İşrak Yayınları.
- Narol, S. (2018). İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Genel ve Özel Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım, *Bilimname*, 2018 (35), 477-504.
- Özcan, H. (2007). Alevî/Bektâşî Şiirinde Hz. Muhammed Sevgisi *Yağmur Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, (35).
- Özcan, N. (2011). Seyyid İbrahim Hanif'in Siyer-i Nebi'si, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 171-186.
- Özdemir, M. (2016). Muhyî'nin Manzum Hadîs-i Erbaîn Tercümesi, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (1), 323-342.
- Özel, A. (2004). “Mevlid”. DAI İçinde (C. 29, s.475-479). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkan, M. (2016). İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (14), 23-41.
- Özkavukçu, Ş. (2017). *Hz. Peygamberin Şemail-i Şerifi*, İz Yayıncılık.
- Özler, M. (2012). DAI İçinde (C.41, s.18-20). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztoprak, M. (2020). Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Algısı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20 (1), 299-327.
- Öztürk, E.C. (2002). *Su Kasidesi Şerhi*. İktisat Yayınevi.
- Öztürk, M. (2021). Peygamberlerin Tebliğ Sürecinde Bazı Ortak Noktalar. *Harran İlahiyat Dergisi*, (46), 134-159.
- Öztürk, Z. (2023).Nabi'nin Şiirnde Bir Mevlid Töreni. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (19), 281-307.
- Pay, M. (2015). İslam Düşüncesinde Bazı Mucize Telakkileri. *Dinî araştırmalar*, 18 (47), 146-171.
- Pişkin, Y. (2023). *Hz. Peygamber'i Yeniden Düşünmek*. Timaş Yayınları.
- San, İ. (2004). *Sanat ve Eğitim*. Ütopya Yayınevi.

- Sarıkaya, M. Y. (2014). Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na ‘t-ı Şerîf Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14 (1), 23-49.
- Sarıkaya, B. (2015). İbn Teymiyye’nin Tevhid Anlayışı ve Pratik Tevhid Vurgusu. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 91-114.
- Sevgi, A. (1998). Hz. Muhammed Sevgisinin İslam-Türk Şairlerindeki Tezahürleri. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (10), 119-136.
- Sinanoglu, M. (2000). “İmân”. DAİ İçinde (C.22, s.212-214).
- Söylemez, İ. (2019). Kıgılı Şeyh Selim Efendi’nin Şiirlerinde Hz. Peygamber Sevgisi. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 9-30.
- Şemşek, V. (2020). Oryantalistlerin Hz. Muhammed’in Hayatına Yaklaşımlarına Dair Bazı İncelemeler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7 (1), 115-128.
- Tabak, A. (2006). İmam-ı Maturidi’de Nübüvvet Anlayışı [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Tanyıldız, A. (2023). *Benzemez Kimse Sana*. DBY Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Akçağ Yayınları.
- Temir, H. ve Karaca, M. (2021). Zâri’nin Manzume-i Şerifi Şemail-i Şerifinde Hz. Peygamber’in Ahlakı. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, (9), 131-160.
- Tenik, A. (2015). *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmi*. İslâmî İlimler Araştırma Vakfı.
- Tirmizî M.b. İsâ (2018) *Şemâil-i Muhammediye* (Çev. İsmail L. Çakan), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topaloğlu, F. (2011). *Felsefî ve Teolojik Açından Mucize*. Rağbet Yayınları.
- Turan, S.Akgül, A.& Çetin, K. (2013). Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Gül ve Gül Bahçesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75-94.
- Türkçe Sözlük. (1998). *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Uçan, M. (2017). *Beng ü Bade*. Kalender Yayınevi.
- Uçak, S. (2023). *Fuzûlî’nin Su İstiaresi*. DBY Yayınları.
- Uludağ, S. (2007) “Nûr” DAİ İçinde (C.33, s.244-245). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2020). “İslâm Kültüründe Hz. Muhammed”. DAİ İçinde (C.30, s.446-448). Diyanet Vakfı Yayınları.

- Urgan, Z. (2019). *Zemahşeri'nin Nübüvvet Anlayışı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Utku, M. (2000). *Ferahûr-Rûh Muhammediye Şerhi*. Uludağ Yayınları.
- Ünal, M. (2020). Hicretnâme türüne yeni bir örnek: Mehmed Nazif'in "Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm" başlıklı mesnevisi, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 424-442.
- Vural, B. Ç. (2023). *Su Kasidesi (Şerh-Tahlil)*. DBY Yayınları.
- Yaman, A. (2009). "Siyer". DAİ İçinde (C.37, s.316-319). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yardım, A. (1978). Hilye-i Sâadet: Peygamber Efendimizin Yaratılış Güzellikleri. *Kubbealtı Mecmuası*, 4, 12-25.
- Yardım, A. (1989). Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev'i. *Diyanet Dergisi, Peygamberimiz (a.s) Özel Sayısı*, 215.
- Yardım, A. (1998). *Peygamberimizin Şemâli*. Altınoluk Yayınları.
- Yaşar, Y. (2016). Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'ân Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 135-182.
- Yavuz, Y.Ş. (2007). "Peygamber". DAİ İçinde (C.34, s.257-262). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y.Ş. (2012). "Vahiy". DAİ İçinde (C.42, s.440-443). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, S. S. (2020). "Miraç" DAİ İçinde (C. 30, s.132-135). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1978). Metâlib ve mezâhib, Metafizik ve İlâhiyât. Neşriyat ve Dağıtım.
- Yazır, E. H. (2014). *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Tanzim ve Sadeleştirme*. Azim Dağıtım.
- Yeniterzi, E. (1992). Divan Şiirinde Hz. Peygamber'in İsim ve Sıfatları, *TDV Kutlu Doğum Haftası 11. Dinî Edebiyatın Dünü Bugünü Paneli*. (1-7 Ekim), Ankara.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan Şiirinde na't*. TDV Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2015). Hâkî'nin Manzum Kırk Hadis'i, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39 (1), 123-141.
- Yılmaz, R. (2016). Siyer Kitaplarında Mirâc Mucizesinin Ele Alınması. *Hadis ve Siyer Araştırmaları*, 2 (1), 33-49.
- Yurdağür, M. (1997). "Hatm-i Nübüvvet". DAİ İçinde (C.16, s.479-484). Diyanet Vakfı Yayınları.

Ward Brian. (1979). *Altıncı Duyu Ötesi Algı*. Remzi Kitapevi Yayınları.